

BIBLIOTHEEK VOOR ONTSPANNING EN
ONTWIKKELING.

Nr. 4. Serie VIII.

TYPEN.

KARAKTER-STUDIES

door

F. DOMELA NIEUWENHUIS.

1e Deel.



AMSTERDAM - DE ROODE BIBLIOTHEEK.

Voorwoord.

Nadat ik in 1879 de Evangelisch-Luthersche Kerk als predikant verliet, hield ik, ook op verlangen van velen die mij hun wensch daartoe te kennen hadden gegeven, geregeld eens in de maand een voordracht in de Loge te 's Gravenhage. Deze voordrachten werden druk bezocht door personen van allerlei rang en stand, zooals blijkt uit de kollekte, die aan het einde der samenkomst tot dekking der kosten werd gehouden, want de toegang was vrij. Later gaven eenige personen mij te kennen, dat zij moeite wilden doen om voldoende gelden bij elkander te krijgen, om evenals te Amsterdam een Vrije Gemeente op te richten, waarvan ik dan de voorganger zou zijn.

Ofschoon het mij in die dagen, toen ik een flink traktement moest derven, lang niet onverschillig zou geweest zijn, om op die wijze eenige vaste inkomsten te krijgen, sloeg ik dat aanbod af, omdat ik vreesde dat zoo'n „Vrije” Gemeente spoedig ontaarden zou in 'n kerkje naast de bestaande en om de geestige uitdrukking van een Israëliet te gebruiken, die niets meer van het geloof zijner vaders moest hebben, op de vraag: waarom hij geen christen werd? ten antwoord gaf: waarom zou ik een gescheurd kleed weggooien, om een gelapt aan te trekken? Ik had geen lust op die manier den nieuwen wijn alweer te gieten in oude zakken. Het voorbeeld der Vrije Gemeente te Amsterdam onder

Men vergelijkte „Mijn afscheid van de Kerk”.

den heer P. H. Hugenholtz Jr. heeft bewezen dat het zoo gaat, want waarin onderscheidt deze zich feitelijk van de gewone kerken, behalve dat zij een hoogst fatsoenlijk karakter draagt, het zoogenaamde *rendez-vous* der vrijzinnigen op godsdienstig gebied is en het eigenlijke volk geheel buitensluit?

Ik bleef dus vrij man en geruimen tijd werden deze voordrachten gegeven, totdat mijne vele werkzaamheden voor de Socialistische beweging, die mij juist meestal Zondags naar elders riepen, het mij onmogelijk maakten ze voort te zetten.

Een groot deel der Typen, die ik in vernieuwd gewaad uitgeef, is uit dien tijd afkomstig. Afzonderlijk uitgegeven beleefden verschillenden dezer toespraken twee en drie drukken. Nu heb ik het aantal vermeerderd en mij blijven bepalen tot den bijbel, wat zeer goed kon omdat deze naast veel leelijks toch ook zeer veel schoons bevat en juist uitmunt in het teekenen van karakters. Waarschijnlijk is het daaraan toe te schrijven, dat hij zoo'n grooten invloed uitoefent.

Typeeren is een soort teekenen van den een of anderen persoon, in wien de karaktertrekken van de soort zich het meest volledig vertoonen. En wie deze Typen doorleest, zal telkenmale getroffen worden door de overeenkomst van deze karakters met personen, die men zelf kent in zijn eigen omgeving. Zij leveren dus een bijdrage van karakterkunde van den mensch en moeten als zoodanig beschouwd worden.

Nu zij opnieuw en wel vermeerderd verschijnen, mogen zij hun weg vinden onder het publiek en als 't ware een spiegel zijn, waarin men zichzelf en anderen ziet weerkaatsen.

DE NIKODEMUSTYPE

OF

DE VREESACHTIGE.

Wanneer het een schrijver gelukt een karakter te schetsen zoo naar het leven, dat de type spreekwoordelijk wordt, zooals b. v. een Tartuffe van Molière, een Faust van Goethe, een Hamlet van Shakespeare, dan is dit zeker de hoogste roem, dien hij kan inoogsten. Hoe wij nu ook over den bijbel oordeelen, het is onmiskenbaar waar, dat in dien bundel geschriften uit het grijze verleden karakters worden geteekend, zoo juist en zoo naar 't leven, dat zij als typen voortleven. De waarde daarvan zal eerst gekend worden, als de even dwaze als domme bijbelvergoding, veelal bij menschen die den inhoud van dat boek zeer slecht kennen, zal hebben plaats gemaakt voor bijbel-waardeering. Heden wil ik met u handelen over de Nikodemustype, gelijk zij ons wordt geteekend in het Johannes-evangelie. Vraagt iemand: wie was die Nikodemus? dan kan ik antwoorden: een joodsch schriftgeleerde en raadsheer, voor de rest weet ik evenveel of liever even weinig van hem als allen. Ja, wij zouden niet eens met zekerheid kunnen bewijzen dat er ooit iemand van dien naam heeft bestaan in dien tijd, want buiten ons evangelie lezen wij ner-

gens iets van hem. Als ik over hem spreek, dan doe ik het ook niet om de belangrijkheid van zijn persoon, maar om geheel andere redenen. Het gaat mij niets aan of er ooit iemand van dien naam bestaan heeft, ja of neen, maar zijn ontworpen beeld is een type, die naar het leven is geteekend en voor de kennismaking met dezulken behoeft men niet terug te gaan naar het verleden, neen, men vindt dat soort in ruime mate vertegenwoordigd in ons midden. Het is daarom ook dat de type belangrijk genoeg is om er kennis mede te maken.

Er zijn in de geschiedenis van die tijdvakken, die in alle opzichten belangrijk zijn, omdat zij nieuwe en groote dingen doen verwachten. Zulk een tijd beleefde Jezus, ja hij vormt er een der hoofdpersonen van. Willen wij dien tijd kenmerken, dan ontrolt zich voor onze blikken een tafreel van een ondergaande wereld. Al wat zij kon voortbrengen, heeft zij geschonken en nu ziet men blijkbaar verval, zij heeft haar rol uitgespeeld. Eens bloeiden de kunsten in Griekenlands hoofdstad en met recht was zij het middenpunt, waar al wat op het gebied van kunst en wetenschap uitblonk, samenkam. Onovertroffen staan de overblijfselen der beeldhouwkunst voor ons en nog altijd strekken zij tot leering aan allen, die aan de kunst zich toewijden. Wie zich verlustigen wil in de letterkundige voortbrengselen van dat kleine volk, hij zal zich den tijd niet beklagen dien hij daaraan ten beste gaf. Een heldendicht als de Ilias of Odyssee van Homerus, fabelen als van Esopus, treurspelen als van Aeschylus en Sophokles, blijspelen als van Aristofanes, ze zijn een onsterfelijke lauwerkrans om den luister van het Grieksche volk te verhoogen. En ook de wetenschap verheugde zich in ongekenden bloei. In de geschiedbeschrijving zijn Herodotus en Thucydides nog steeds onze voorbeelden en op het

gebied der wijsbegeerte, hoe groot is het aantal denkers ! Als Rafaël in lateren tijd met onovertroffen talent een schilderstuk maakte onder den naam van *de school van Athene* en als hij daar op doek tal van figuren ontwierp als de beeldtenissen van zoovele wijsgeeren, die hun naam vereeuwigd hebben, dan zijn we verbaasd en vol eerbied staan wij voor dat volk, dat in zijn midden zoovele helden heeft voortgebracht op het gebied der gedachte. Maar al die heerlijkheid was voorbij en als van tijd tot tijd een leeraar zijn stem verheft, het is niet veel anders dan de nagalm van verdwenen grootheid. Ook het joodsche volk bevond zich in zijn nadagen. Te midden daarvan leefde evenzeer de herinnering aan vroegeren glans en men wist te spreken van een tijd toen Jehovah zijn volk bezocht door het geestdriftig woord der profeten, toen dichters en wijzen hun liederen en spreuken vervaardigden, in wier lezing wij ons verheugen kunnen. Maar nu was het woord aan het zwaard. De macht van Rome deed allen bukken. De godsdienst betekende niets meer. De dichtelijke, mythologische opvattingen hadden geen waarde meer, men geloofde niet meer aan de goden, al bracht men uit gewoonte nog offers op de altaren. Toch zag men met reikhalzend verlangen uit naar iets anders en beters. Vinden wij daarvan niet het sprekend bewijs, als we lezen dat Paulus te Athene komende een altaar vond, waarop stond geschreven: *aan den onbekenden God?* Men voelde een leegte en toch men wist niet hoe haar aan te vullen.

Onder de joden was Jezus de man, die zijn volk trachtte op te roepen tot een nieuw leven. Hij verruimde den gezichtskring over de bekrompen grenzen der nationaliteit heen en ontslagen uit de knellende banden van letter- en priestergezag wilde hij den joodschen godsdienst maken tot een levenskracht voor de menschheid,

hervormen tot een wereldgodsdienst. Maar te vergeefs! Het joodsche volk was niet meer op te wekken uit zijn doodslaap, het kon niet verjongd de banierdrager worden van een nieuwen tijd, het was oud en afgeleefd. De meerderheid begreep Jezus niet en die zijn leer begrepen, hadden er belang bij om haar te onderdrukken. Aan den eenen kant Jezus en zijn weinige vrienden, aan den anderen de breede schare zijner tegenstanders, die niets onbeproefd lieten om hem ten onder te brengen. Maar daartusschen stonden nog velen, misschien wel de meesten, het waren de Nikodemussen.

Laat ons nu eens kennis maken met dat soort. De teekening is naar 't leven. Wat lezen wij van onzen Nikodemus? Hij kwam 's nachts tot Jezus. Waarom 's nachts? Omdat hij over dag niet durfde, hij mocht eens gezien worden en dat wilde hij voor geen geld ter wereld. Immers hij, een gestudeerd, een aanzienlijk man, zou in betrekking staan met dien armen, ongeleerden timmerman! Kwam dat uit, het was gedaan met zijn invloed, zijn macht, hij zou veracht zijn door zijn vakgenooten. Kan er uit Nazaret iets goeds komen? Ziet daar het oordeel. De mensch dus veroordeeld naar het uiterlijke, door zijn geboorteplaats, zijn afkomst en dergelijke omstandigheden. Men vraagt niet: *wat* wordt er gezegd? maar meestentijds: *wie* zegt het? Welnu, wie was die Jezus? Eigenlijk niets bizonders. Waar had hij geleerd? Men wist het niet, maar vanwaar zou hij dan zooveel wijsheid kunnen hebben? En dan — hij was arm. Arm — ja M. H.! het klinkt menigeen vreemd in de ooren, alsof deze omstandigheid iets zou afdoen tot iemands invloed en grootheid, maar wie de wereld kent, hij zal het niet vreemd vinden, dat ik daarop wijs, want hij weet dat arm zijn was en nog is een beschuldiging. Men is arm en *dus* men moet — zwijgen.

Men is arm en *dus* — men moet zich schikken naar anderen. Men is arm en *dus* — kunnen anderen met u doen wat zij willen. Men is arm en *dus* — het komt niet te pas een andere, een eigen meening te hebben, die afwijkt van de gewone. Zegt niet: dat is overdreven! — ach, dat het zoo ware! — neen er zijn weinig dingen die iemand zoo kwalijk worden genomen als arm zijn. Tegenover armen is alles geoorloofd. Armoede en slavernij is hetzelfde. Geld is geluk, geld is eer, geld verstand, geld geeft recht en aanzien, geld maakt de gevallen vrouw der gegoeden tot een respectabel mensch, terwijl zij wordt uitgestooten als zij arm is. De armoede alleen mag niet huichelen. Als gij arm zijt, zijt ge dom en moogt niet meepraten, niet meestenmen, gij moogt alleen onderworpen zijn en het op den koop toe goedvinden en mooi dat men zoo goed is den last van het regeeren op zich te nemen en u onderdrukt! Jezus nu had het ongeluk arm te zijn. En toch wilde hij meespreken. Dat was reeds op zichzelf een misdaad. Ja nog erger, die arme man durft niet alleen een eigen meening hebben, maar hij spreekt haar uit in 't openbaar ten aanhoore van allen. Hij is arm en toch durft hij bij den waren naam noemen, wat de rijken slechts doen. Hij is arm en toch durft hij priesters en schriftgeleerden de les lezen.

Voor hem blijft de ondeugd ondeugd, ook al is zij in zilver en goud ingelegd en huichelarij misdaad, al zetelt zij in een gewaad van zijde en satijn. Hoe zou dan een eenzaam en fatsoenlijk schriftgeleerde zich begeven tot zulk een mensch! Hij zou zijn naam, zijn eer te grabbelen gooien. Hij, de man van aanzien, zou zich op klaarlichten dag begeven naar de armelijke woning van dien Jezus! Neen, dat kon, dat ging niet. Buitendien wie weet welk gezelschap hij aldaar zou ontmoeten.

Allerlei slag van gemeen volk, want zijn aanhangers behoorden tot de laagste klassen der maatschappij.

En toch, die man was nog niet van de slechtsten, hij gevoelde dat die Jezus niet geheel ongelijk had, hij had respekt voor dien man, die de dingen wel wat ruw en onomwonden maar toch bij den juisten naam noemde; recht en waarheid stonden aan zijn zijde. En verdienden die machthebbers niet wat? Maakten zij het niet wat al te bont? En een stem in hem fluisterde: het is goed dat het hun eens flink wordt gezegd! O, Nikodemus! de rug van dien arme is goed genoeg, om u achter te verbergen!

Aan den anderen kant wist hij niet nauwkeurig wat deze leeraar wilde en hij zou graag eens van hem vernemen *hoe* hij wilde hervormen. Nu rees de moeilijkheid hoe aan die begeerte te voldoen. Hoe zou hij daarachter komen? Naar hem luisteren als hij weer eens een rede hield voor het volk — neen, dat kon niet, dat liet zijn waardigheid niet toe. 't Zou de verkeerde wereld zijn, hij een schriftgeleerde zou onderwijs ontvangen van een timmermanszoon in plaats van omgekeerd! Hoe dan? Hem bij zich noodigen in zijn huis — neen, dat ging ook niet, de heele wereld zou ervan spreken en men zou hem uitmaken voor dit en voor dat. Liefst wilde hij hem alleen spreken, om vrijuit te kunnen handelen over alles zonder dat iemand erbij was. Er bleef hem niets over, dan 's nachts naar hem toe te gaan. Zoo gaat het met de vreesachtigen, zij missen de kracht om den weg te gaan, dien zij goed achten, zij moeten kruipen en sluipen — uit vrees.

Daar komt hij bij Jezus. Hij heeft zich zeker voorgesteld dat Jezus zeer vereerd en verheugd zou zijn met zulk een bezoek. Niets van dit alles. Jezus was te goed menschenkenner dan dat hij niet wist wat er te

verwachten was van dit soort menschen. Nikodemus begint zeer vleierend: „meester! wij weten dat gij als leeraar van God zijt gekomen, want niemand kan die teekenen doen die gij doet, zoo niet God met hem is.” Jezus lette niet op die vleierij, hij geeft dien leeraar op eens de volle laag door te zeggen: „indien iemand niet van omhoog is geboren, kan hij het koninkrijk Gods niet zien.” Met andere woorden en overgebracht in de taal van onzen tijd, wil dit zeggen: is iemand niet geestelijk van zin, dan is hij ook ongeschikt om de geestelijke dingen te verstaan. Nikodemus begrijpt dit niet en hij vat letterlijk op, wat Jezus figuurlijk bedoelde. Jezus wil hem te kennen geven: vriend, als gij de geestelijke dingen wilt leeren begrijpen, dan moet gij een heel ander mensch worden, als op nieuw geboren en anders komt gij er niet. Dus Jezus verlangt het breken met het oude en overgeleverde. Geen linken op twee gedachten, neen een keuze of ter rechter of ter linkerzijde. Jezus is niet gediend met menschen die zeggen: ik zou wel willen, maar... neen hij zou ze in de rede vallen en voordat zij hun maren hadden opgesomd, zou hij ze hebben toegevoegd: ik zie het al, gij zijt niet geschikt voor geestelijke dingen. Immers „maren” zijn er altijd en voor iedereen op 't gebied des geestes, en wie niet daarover weet heen te stappen, hij moet liever blijven waar hij is. Nikodemus ging in den duister weer heen, evenals hij gekomen was, maar ook binnen in hem was het niet opgehelderd. Hoe kwam dat? De schuld lag aan hemzelf, want wie het nieuwe wil, hij moet den moed bezitten om met het oude en al wat daarmede samenhangt te breken. Velen willen met den eenen voet in de nieuwe wereld treden, maar toch den anderen niet losmaken uit de oude; het onvereinigbare echter laat zich nu eenmaal

niet vereenigen. Dat nieuwe klinkt dikwijls vreemd, dwaas, onzinnig, evenals Jezus woord den schriftgeleerde als onzin klonk in de ooren, maar bij nadenken en onderzoek vervalt dit dwaze en het raadselachtige van vroeger wordt een natuurlijke zaak. Al wat oud is, heeft dit voorrecht(?), dat men er niet bij behoeft te denken en daar denken moeite kost en de natuurlijke gemakzucht bij velen voorzit, daarom is het niet vreemd dat de meerderheid blijft hangen bij het oude. Immers het is doorgedrongen in al ons doen, in onze gewoonten en gebruiken. En ziet in dat alles komt nu een omwenteling; haar te bewerken kost te veel en men laat het dan zooals het is, men ziet er tegen op. Bij velen zou het een gemis veroorzaken, zij begrijpen niet dat die zoogenaamde leegte alleen door gewoonte zoo schijnt, maar het daarom niet is. Gaat het niet zoo met alle dingen? Indien men meent en nooit iets anders gehoord heeft dan dat een gezellige avond alleen bestaanbaar is bij kunstlicht, dan kan men zich de gezelligheid niet anders voorstellen dan met een lamp en zonder nu te beweren dat de gezelligheid in de lamp zit, kan men die twee dingen niet van elkaar scheiden, doordat de gewoonte ze heeft samengekoppeld. Indien men van jongsaan nooit anders heeft gehoord dan dat iemand, die niet naar de kerk gaat, ongodsdienstig en slecht is, dan zal men alle menschen, die zulks nalaten, beschouwen als slecht; kerk en godsdienst zijn twee begrippen die onafscheidelijk bij elkaar hooren en daarom kan men ze niet dan met moeite van elkaar scheiden. Uit deze enkele voorbeelden moge het blijken hoeveel de gewoonte ertoe bijdraagt om zekere voorstellingen aan iets te hechten, zoodat wij meenen dat bij 't wegvallen daarvan een leegte zou ontstaan. Neen, het nieuwe voldoet evenzeer, ja meer aan de behoeften van hen die

het met hart en ziel zijn toegedaan. Iemand die een ladder beklimt, zweeft een oogenblik in de lucht, als hij snel gaat van de eene sport op de andere. Dat is gevaarlijk, maar tevens noodzakelijk om hooger te komen. Zoo gaat het ook met den mensch die vooruitgaat, hij heeft een oogenblik dat hij nergens op staat. Dat is de tijd van twifelen maar hoe pijnlijk deze ook zij, wij moeten er doorheen. Het is die stap nu, dien de Nikodemussen niet durven doen en daarom zijn zij ongeschikt voor hervorming. Zij missen den moed, de voortvarendheid, die ons ontheft van de onzekerheid alsof wij niet goed zouden gaan. Velen behooren tot dat gild en als nieuwe, hervormende denkbeelden langzamer voortgang maken dan men dacht, het is niet te wijten aan de tegenstanders maar aan de vreesachtigen, de Nikodemussen. Of is dat ras uitgestorven? Wij meenen van neen en zullen de gelegenheid hebben zulks te bewijzen, ja zij komen nu evenals toen veel voor. Hoe komt dat? Omdat onze tijd merkwaardig vele punten van overeenkomst heeft met dien van 't begin onzer tijdrekening.

Nu als toen een ondergaande maatschappij, waarin de gangbare begrippen en voorstellingen allen aan de vuurproef worden onderworpen en — bezwijken; daarnaast een streven, een zoeken en jagen naar iets anders en beters. Nu als toen een scherpe tegenstelling tusschen armen en rijken, sommigen die door de zorg voor 't dagelijksch brood zijn buitengesloten van alle levensgeluk en anderen die door overdaad oververzadigd zijn. Nu als toen hebben de oude godsdienstvormen zichzelf overleefd.

Alles is in gisting: een nieuwe wereld- en levensbeschouwing is bezig zich baan te breken, maar telkens stoot zij het hoofd tegen het oude, dat om allerlei

redenen kunstmatig wordt in 't leven gehouden. En die beginselen moeten niet alleen erkend en aangenomen worden, zij moeten ook toepassing vinden in daden. Wederom dus oud en nieuw tegenover elkaar. *Hier* het behoud dat zich krampachtig vastklemt aan het bestaande, meenende te verzinken en onder te gaan en elken peiler, waarop de ondermijnde maatschappij staat te waggelen, beschouwende als een plechtanker, waaraan het heil van allen is verbonden. *Dáár* de vooruitgang, die afkeerig van halve maatregelen en gedeeltelijke verbeteringen aandringt op doortastende maatregelen, op een hervorming in hoofd en leden.

Maar tusschen die twee staan de vreesachtigen, de Nikodemussen, die wij op elke schrede van den levensweg ontmoeten. Zij willen de kat uit den boom zien, zij zullen wel meedoen, als het zoover komt, enz. enz. Jezus kende dat soort ook, menschen die juist altijd iets te doen hebben als zij geroepen worden tot eenig werk, die uitstel noodig hebben.

Maar hij was van dezulken niet gediend, want hij wist dat het slechts uitvluchten en verontschuldigen waren om zich achter te verbergen. Welnu, wie zich niets ontzegt, wie geen enkel offer kan brengen, hij is niet in staat om iets groots tot stand te brengen. Bezwaren zullen er altijd zijn, maar waarvoor dienen zij anders dan als proefsteen om iemands ijver en geestkracht te toetsen? Kent gij ze niet, die Nikodemussen? Ze hebben nog hetzelfde karakter en alleen gewijzigd naar het uiterlijk, in moderne kleeding overeenkomstig onzen tijd. Tusschen de vier muren van hun kamer, als er niet velen bij zijn, dan treden ze op als ware hervormers! Hoevelen weten niet precies wat de maatschappij behoeft en zullen u met hooge wijsheid nauwkeurig vertellen wat er gedaan moet worden, rustig zittende in een

gemakkelijken stoel en onder 't genot van een glas wijn, gehuld in de damp van een geurige sigaar. Zij zullen het *zeggen*, maar waar blijft het *doen*? Gij hebt ze gehoord en gij roept ze op, om met u ten strijde te trekken tegen zooveel wat verkeerd en verderfelijk is, maar hen wacht gij vruchteloos. Waar blijven ze nu? Niet dat ze niet willen, o neen, niemand liever dan zij, maar . . . maar . . . ze hebben eerst nog voor andere dingen te zorgen, maar daarna ja . . . dan zullen zij stellig meedoen. Was ik geheel vrij, was ik onafhankelijk, maar men zou het nu kwalijk nemen en men zou zich wreken door mij te benadeelen. En dus hij zal wachten tot hij vrij is. Meent echter niet, dat dit de ware reden is, o neen, stel dat hij vrij wordt, ik wil er wat onder verwedden dat hij een ander voorwendsel gevonden heeft. Waar uw schat is, daar is uw hart — dit blijft altijd waar en daarom was uw schat in de verbetering en ontwikkeling der maatschappij, dit streven zou sterker zijn dan gij, het zou u voorwaarts dringen, maar uw hart woont in uw zaken, in uw geld en dit gaat boven alles. Och ze zijn er zoovelen, die „praktische” menschen, die o zooveel willen, maar boven alles toepassen het woord van den leekedichter:

Neem alles aan, dat 's beste deel

— Ook finantieel.

Een ander zegt: ik zou wel willen, maar mijn familie is ertegen en ik wil ze niet bedroeven, ik kan immers evengoed de zaak toegedaan zijn, al kom ik er niet voor uit: huiselijke twist, familieonaangenaamheden en dergelijken zouden het gevolg zijn en dat is toch ook niet goed. De leekedichter rangschikt dat onder de „overwegende argumenten” als hij zegt:

'k Heb met dat nieuwe niets van doen.
 Vooreerst, het strijdt met mijn fatsoen;
 En dan, ik heb een vrouw getrouwd,
 Die 't met den Catechismus houdt.

Zou dit inderdaad overwegend zijn? Of levert het 't bewijs, dat wij zelven geen overtuiging bezitten? Hadt gij voor uw beginsel evenveel over als uw vrouw, uw familie voor den catechismus of in 't algemeen voor het hare, gij zoudt eerbied afdwingen en ten slotte zou men zien dat uw overtuiging een deel was van uw wezen, onafscheidelijk verbonden aan uw persoon. Moet men daarom bedroeven, welaan! het is niet anders: wie vader of moeder of broeder of vriend meer lief heeft dan zijn overtuiging, die is haar niet waardig.

Nog anderen zijn er die het zóó willen voorstellen, dat niemand er door gekwetst wordt, niemand moet eigenlijk bemerken wat de ware bedoeling is, ieder moet er het zijne in kunnen vinden, de waarheid dus in windselen. Onze leekedichter noemt hen de voorzichtigen, wier levensspreuk of liever wier grafschrift moest wezen:

Verkond wat gij gelooft en denkt,
 Mits gij 't maar zoo bewerkt,
 Dat uw opinie niemand krenkt
 En dat geen schepsel 't merkt.

Verbeeldt u een mensch van beginsel zonder dat iemand 't merkt! Het is te dwaas om van te praten. Deden zoo onze helden en voorgangers? Was het hun te doen om een val uit te zetten en zooveel mogelijk daarin te vangen? Neen: zij zouden geantwoord hebben op 't verwijt: gij ergert, gij vervreemdt, alleenlijk dit: ik meende te spreken om van de waarheid getuigenis af te leggen, indien dus sommigen vervreemd worden, niet

ik maar de waarheid is hun een ergernis. Of wel: heb ik kwalijk gesproken, overtuig mij van dwaling en anders moet de liefde tot de waarheid groot genoeg zijn om haar te aanvaarden, al kost het ook moeite en strijd om vaarwel te zeggen zoovele voorstellingen waarin men is opgegroeid, waarmede men zoo lang heeft geleefd. Neen, het is zoo juist gezegd: *er MOET wel ergernis komen*. Zouden *wij* nu aan die noodzakelijkheid meenen te kunnen ontkomen? Zouden wij meenen met kousen en schoenen den hemel te kunnen binnengaan d. w. z. zonder moeite het hoogste geluk deelachtig te worden? Bij hen is de overtuiging nog geen bloed van hun bloed, geen vleesch van hun vleesch, geen leven van hun leven.

Kent gij ze niet, menschen die vrijdenkers willen heeten, maar die er niet aandurven om hun lidmaatschap van de kerk op te zeggen, ofschoon zij niets van de kerk willen weten en erkennen dat kerk en vrijdenken zich evenmin met elkander verstaan als vuur en water? Zij durven niet — dat is het juiste woord. Met den mond zijn ze helden, maar voor de eerste daad de beste, hoe klein ook — en wat beteekent het opzeggen van 't kerkgenootschap? — deinzen zij terug. Liever plegen zij de onzedelijke daad, om in een vereeniging te blijven. wier ondergang zij wenschen tegen hun belofte in om haar bloei te helpen bevorderen, dan ruitelijk voor de gansche wereld te getuigen dat men niet wil schijnen wat men niet is. En dezulken zullen een groot woord hebben over hen, die aandringen op zuivering der toestanden, zullen praten over onverdraagzaamheid enz. om achter zulke klanken hun eigen lafheid te verbergen. Onverdraagzaam — zeker, dat moeten wij zijn, waar het beginselen raakt, al moeten wij personen weten te verdragen, want welke gemeenschap is er tusschen waarheid en dwaling? Weg met dat verdraag-

zaamheidsgepraat, dat nergens anders dienst voor doet dan om onverschilligheid achter te verschuilen. Van dat soort vrijdenkers kan men verwachten dat zij bij huwelijk, bij huiselijke aangelegenheden zooals doop of dergelijken zich onderwerpen aan de kerk, al bazuinen zij het ook uit dat zij er voor zich niets om geven, dat zij bij ziekte of in tijd van oorlog meelopen naar de kerk om voor hun vroegere zonden te boeten. O, dat men toch meer zijn kracht zocht in de hoedanigheid dan in de hoeveelheid! De kleine Gideonsbende zal meer vermogen dan het groote leger, dat opziet tegen opoffering en dood.

En wilt ge nu Nikodemus zien in zijn ware gedaante, slaat hem gade als hij 's avonds bij u komt om niet gezien te worden bij den dag, of als hij in stilte leest wat geschreven wordt, maar de openbare samenkomsten niet durft bezoeken, want dan zou van hem ook getuigd worden: hij behoort ook tot dien troep. Slaat hem gade, hoe hij doorslaat als hij weet buiten gevaar te zijn en sympathie betuigt voor hetgeen hij morgen, daarnaar gevraagd, niet meer kent. Slaat hem gade, hoe hij op een andere plaats de bijeenkomsten bijwoont, misschien opzettelijk daarhenen reist, terwijl hij hier niet gaarne zou weten dat hij er deel aan nam. Slaat hem gade, hoe hij wel geld wil geven, mits zijn naam niet wordt vermeld, hoe hij wel een lidmaatschap wil betalen mits de kwitantie hem niet thuis wordt aangeboden en zoodoende komt onder de oogen zijner huisgenooten. Slaat hem gade, hoe hij betrekkingen aanknoopt met geestverwanten in de verte, maar zich onthoudt te toonen wie hij is van nabij, hoe hij in stilte geschriften leest, die hij niet gaarne zou laten vinden in zijn kamer.

Ik vraag u: zijn dat niet de Nikodemussen, zooals wij ze kennen? Welnu, zullen zij de wereld ook maar

één schrede voorwaarts brengen? Zijn zij het niet die zich schamen voor hun overtuiging en er nooit voor durven uitkomen? En eindeloos zijn de schuilhoeken waarin dezulken zich verbergen. Er zijn er die zeggen: niet dat ik er tegen heb voor mij zelven, ons zullen zulke dingen niet hinderen, maar gij moet dat niet zoo zeggen aan het volk, het is nog zoo weinig ontwikkeld. ik zou vreezen dat het daar kwaad kon doen. Dit is een uitvlucht, waaruit spreekt eenerzijds zelfverheffing en anderzijds volksverachting. Immers men stelt zichzelf hoog genoeg, men zondert zich af om boven anderen te staan en meent dat de afstand, die ons gescheiden doet zijn van het volk, verbazend groot is. Maar één van beiden: óf de mensch is aangelegd op waarheid, maar dan ook *waarheid voor allen*, óf hij is het niet, maar hoe weet gij dan dat zij voor u is gegeven en niet ook voor anderen? De waarheid is eenvoudig, zij valt binnen ieders bereik als men maar gezond verstand bezit. Ten allen tijde waren er personen, die zich verhieven in verheven bespiegelingen, om zich te onttrekken aan de oogen van het volk. Maar was dat waarheid? Integendeel men deed meestal zoo, om den schijn van waarheid aan te nemen en zichzelf daarboven verheffende anderen in dien waan te houden. Wat een mensch noodig heeft om zijn roeping te begrijpen en te vervullen, d. i. *de kunst om een goed mensch te worden*, dat moet vallen binnen ieders bereik. En is dat niet het geval, dan kan die eisch ook niet aan allen gesteld worden. Wat deed Jezus? Wat deden alle hervormers? Zij predikten tot het volk, zij verklopten het geheim wat de ingewijden onder zich wilden bewaren. „Hij predikt niet als de schriftgeleerden,” — zoo zei men en dat was zijn lof, daarom begreep men hem. Maar de schriftgeleerden riepen daarom: hij is een volksver-

leider! Het was hun belang om het volk onkundig te laten of te houden, want waar moesten zij heen, als de oogen des volks opengingen?

Wie echter een beginsel van hart en ziel aanneemt, hij moet zich losmaken van de begrippen en meeningen, van de geheele denkwereld van 't oude, ja meer dan dat, hij moet ernaar leven.

Maar — zegt misschien iemand, die het ernstig meent — maar wij hebben toch rekening te houden met allerlei dingen, wij kunnen toch niet allen zooals wij willen, wij hebben te letten op onze belangen en verhoudingen. Ik antwoord: zeer zeker en nooit zal ik iemand aanraden om in het dolle alles door te zetten en zich aan niets te storen. Er is blinde ijver met onverstand, die meer schaadt dan nut doet. Neen, ook wij willen praktisch zijn en rekening houden met de dingen zooals ze zijn. Of is ook de broodvraag niet wederom hier overwegend? Ik weet het en betreur het. Daarom ik veroordeel dezulken niet, dat zij verre! Een ieder moet in dezen zich verantwoorden voor zichzelf. Maar — en ziethier de hoofdzaak — maar wie zoo doet, om welke omstandigheden ook, hij heeft het recht niet om te oordeelen, nog minder te veroordeelen dezulken, die onverschrokken voorwaarts gaan. Een Nikodemus mag een Jezus niet veroordeelen. Wie halfweg blijft staan, hetzij omdat hij niet verder kan of durft, hij mag den staf niet breken over hem die het wel doet. Niet door de Nikodemussen toch is de wereld gekomen op de hoogte, waarop zij staat, maar door mannen die, wetende wat zij willen, ook durfden voortgaan. Laat nu een ieder medewerken — en dat te meer naarmate hij het bestaan der Nikodemussen betreurt — om zooveel als hij kan alles te verwijderen wat hinderlijk is om een overtuiging te hebben en haar voor te staan in de

maatschappij. De omstandigheden vormen, ook door opvoeding, de Nikodemussen, laat ons trachten de omstandigheden te wijzigen opdat het ras uitsterve. Laat niet waar wezen dat het van een mensch geldt, wat ik ergens las: hij was zeer bemind, *want* hij had geen bepaalde meening. Dat *want* is een aanklacht, die wij onwaar moeten maken, integendeel wij weten te goed hoe waar het is: wee u als alle menschen goeds van u spreken. Wee onzer als het beste voorschrift om bemind te worden is: wees noch koud noch warm, wees een Nikodemus. Neen, wij moeten in den goeden zin partijmensen zijn, die weten wat zij willen. Partij moeten wij kiezen voor de waarheid, partij voor het recht, partij voor de menselijkheid. Want weten wij: dan zullen wij het recht aan onze zijde hebben, als wij staan aan de zijde van het recht, dan zullen wij de waarheid aan onze zijde hebben als wij staan aan de zijde der waarheid. En is daarvoor breken met het oude, wedergeboorte noodig, welnu streven wij om den ouden mensch weg te doen en den nieuwen mensch aan te trekken, die streeft naar waarheid en recht. Menschen uit één stuk moeten we zijn, bij wie woord en daad zich paren in schoone harmonie. Het twee heeren dienen loopt altijd verkeerd uit. Daarom kiezen wij en plaatsen we ons na de keuze met geheel onze ziel aan die zijde, waartoe wij ons gevoelen aangetrokken. Zij daarbij de dichter Friedrich von Sallet onze gids, waar hij in een gedicht ons stelt voor de keuze, door ons toe te roepen:

Wilt ge in den grooten worstelstrijd
Des tijds, uw arm, uw kracht besteden?
Dan, ganschlijk u ten kamp gewijd,
En onverschrokken kleur beleden,

Zóó of zóó

Voor Vorstenmacht? Voor menschenrecht?
 Voor Geesteslicht? Voor godsdienstduister?
 Hoe wilt gij, vrije mensch of knecht?
 Spreekt: Ja of Neen! geen laf gefluister!
 Zóó of zóó!

Dat wit òf zwart uw rusting zij.
 Treedt toe tot één der beide zijden.
 Voor hen slechts is de toegang vrij,
 Die slechts op dood en leven strijden!
 Zóó of zóó!

Gij Heeren van het „als" en „maar",
 Die van geen heil'gen ernst kunt blaken!
 Hier heet het: *gansch*, met huid en haar.
 Komt 't strijdperk niet onveilig maken!
 Zóó of zóó!

Blijft buiten, wijl gij ons slechts stoort.
 Gij halv'- en derdhalv'- meeningsapen!
 Bevalt het u, ziet toe en hoort:
 Gij zijt slechts voor *publiek* geschapen.
 Zóó of zóó!

Wanneer gij eindelijk, rood van bloed,
 Den laatsten strijder neer ziet vallen,
 Dan weet *gij* wien ge volgen moet,
 Dan is 't door *ons* beslist voor *allen*:
 Zóó of zóó!

DE PETRUS-TYPE

OF

DE ZWAKKE.

Een andere type, die ook ontleend is aan het Nieuwe Testament, is Petrus. Als een der mannen, die in Jezus omgeving meer op den voorgrond is gedrongen, kan hij gerangschikt worden onder hen, wier naam het meest is bekend geworden. Een merkwaardige figuur in zekeren zin, die Simon de visscher, die zich als een der eersten aansloot bij den timmerman van Nazaret, om met hem te werken aan de moeilijke taak, die deze zich had voorgesteld. Er zijn oogenblikken, waarin wij hem de hand zouden willen drukken, waarin hij woorden spreekt zoo geheel gegrepen uit het hart, maar daarnaast staan anderen, die ons met zekeren afkeer doen afwenden van hem, waarin hij ons bitter tegenvalt. Hij is geen zeldzaam persoon, o neen, ze komen er zoo in grooten getale voor, alleen de gebreken zoowel als de deugden treden bij hem wat sterker te voorschijn. Het gevolg daarvan is dat ze beter onder de aandacht vallen en dus beter beoordeeld kunnen worden.

Laat ons kennis met den man maken, gelijk hij ons geteekend is in de evangeliën en elders.

Simon kreeg den bijnaam Kefas, hetwelk vertaald

zijnde in het Grieksch Petrus beteekent of in onze taal Rots. Merkwaardigerwijze past de bijnaam al heel slecht bij den persoon, aan wien hij verleend is, gelijk wij de gelegenheid zullen hebben op te merken. Onder de jongeren is hij de man, die meestal het woord voert, die altijd haantje-de-voorste is. Wanneer er iets te vragen valt, hij spreekt voor allen en worden er vragen gedaan, hij is dadelijk klaar met zijn antwoord. Bij gelegenheid komt Jezus in de straten van Cesarea Philippi en aldaar vraagt hij zijn jongeren: wien zeggen de menschen dat ik ben? Zij antwoordden: sommigen zien in u Johannes den Dooper, anderen Elia, nog anderen Jeremia of een der profeten. En op de vraag: en gijlieden, wien zegt gij dat ik ben? antwoordt Petrus: gij zijt de Christus, de zoon des levenden Gods. Jezus is blijkbaar zeer tevreden met dat antwoord, ja hij zegt dat Petrus dit onmogelijk uit zichzelf kan hebben, noemt het een openbaring van den vader in de hemelen. Aan dit antwoord nu heeft Sim on den bijnaam te danken, want na zijn verklaring wordt hem toegevoegd: gij zijt Petrus en op deze Petra (steenrots) zal ik mijn gemeente bouwen.

De roomsche kerk beroept zich op dat woord, wanneer zij Petrus maakt tot plaatsvervanger van Christus en hem verheft tot den eersten paus, als daartoe geroepen door Jezus zelf. Een oogenblik later, als Jezus spreekt over het lijden, dat hij tegemoetgaat en dat hij sterven zal voor zijn zaak, dan is het dezelfde Petrus, die hem terzijde neemt en tot hem zegt: heer, dat zal u niet geschieden, Gode zij u genadig! Daarop keert Jezus zich om en zegt: ga weg achter mij, satan! gij zijt mij een ergernis, want gij bedenkt niet hetgeen Gods, maar hetgeen des menschen is. Diezelfde man, die Jezus noemde de Christus, wil hem hier ontrouw maken aan zijn roeping, wanneer deze gepaard moet

gaan met lijden en sterven. Maar evenzeer dezelfde man, die Petrus noemt een steenrots, betitelt hem hier met den naam van satan. Als nu de roomsche kerk Petrus tot fundament heeft, dan weten we niet of zij hem neemt in de rol van rotsman dan wel in die van satan.

En 't is telkenmale hetzelfde karakter dat hij vertoont.

Toen Jezus tot zijn jongeren zei: gij zult u in dezen nacht allen aan mij ergeren, toen was het Petrus, die dadelijk antwoordde: al ergeren allen zich aan u, ik zal mij nimmer ergeren. Ja, daarmede niet tevreden, voegt hij er bij: al moest ik met u sterven, ik zal u niet verloochenen. Krachtig en flink! Een man om op te bouwen! Maar wat gebeurt er? Na Jezus gevangenneming zit Petrus onder de dienaren van den hooge priester om den affoop van het proces te zien. Daar treedt een dienstmaagd op hem toe en zegt: o gij waart ook met dien Galileër, dien zij daar gevangen hebben genomen. Maar de man, die daareven betuigd had Jezus nooit te zullen verloochenen, hij zegt: ik? wel, ik weet niet wat gij zegt. Ten tweeden male gevraagd, zegt hij zelfs: ik ken dien mensch niet! En toen hij ten derden male werd lastig gevallen en zelfs zijn spraak werd aangehaald ten bewijze dat hij afkomstig was uit Galilea, toen vervloekte hij zichzelf en zwoer: ik ken dien mensch niet. Wat moeten wij van zulk een zwakte van karakter zeggen? Hij, die daareven alles, tot zelfs zijn leven aanbood als bewijs van trouw aan Jezus, hij vergeet zich om een oogenblik later uit vrees voor de gevolgen, uit schaamte of uit zelfbehoud alle gemeenschap met Jezus brutaal weg te ontkennen. Hij is een man van 't oogenblik, hij handelt voordat hij denkt, vurig karakter wordt hij niet bestuurd en beheerscht door de rede. Bij de gevangenneming in den hof Gethsemané is hij het die 't zwaard trekt en die Jezus verdedigen

wil; toen Jezus de voeten zou wasschen van zijn jongeren, verzet hij zich daartegen en als Jezus hem overhaalt om het te laten doen, dan is hij niet tevreden met de voeten, neen dan wil hij ook de handen en het hoofd gewasschen hebben; als men later het graf van Jezus gaat bezoeken, waaruit Jezus lichaam is verdwenen, dan is hij het wederom, die de grafstede binnengaat om zich te overtuigen. En het schijnt dat hij niets leert ondanks alle ervaringen die hij opdoet, want ook later ontdekken wij dezelfde trekken in zijn karakter, die zich telkens openbaren, overal waar van hem wordt gesproken. Paulus vertelt het ons in den brief aan de Galatiërs. Petrus was de jodenchristen en stond als zoodanig tegenover den heidenapostel Paulus. Wat doet nu Petrus? Te Antiochië leefde hij met de heidenen en wierp al zijn joodsche, wettelijke geboden over boord, zoolang hij op zichzelf stond en geen gevaar liep ontdekt te worden door anderen, maar nauwelijks kwamen er eenigen van de joodsch-christelijke partij, die hem bespionneerden — misschien kenden zij zijn zwakheid en kwamen zij om die reden juist zien — of hij deed geheel anders, hij zonderde zich af en trok zich terug uit vrees. Dat moest een man als Paulus geducht tegenstaan en hij heeft hem de waarheid gezegd ten aanhoore van allen, hij heeft hem verweten dat hij, die jood was, geleefd had op heidensche wijze en nu de heidenen dwingen wilde om op joodsche wijze te leven. Indedaad dat was lafheid, zwakheid zijnerzijds, om niet te spreken van huichelarij en karakterloosheid. Immers was hij overtuigd dat de beginselen der joden-christenen goed waren, dan moest hij ze volgen, onverschillig of hij alleen was dan wel met anderen; het was flauwe oogendienerij — een doorn in de oogen van elk mensch van karakter! — om onder de heidenen den vrijzinnige uit

te hangen en onder de joden den rechtzinnige te spelen. Het was een meegaandheid ter wille van de menschen, die nooit pleit voor den persoon, die ervan beschuldigd wordt. Men kan elkeen eerbiedigen in zijn beginsel, in zijn richting, maar dan kan men eischen dat men ook leeft overeenkomstig dat beginsel. Niet meewaaïen met alle winden, maar zelfstandig zijn weg bewandelen; geen laf en roekeloos ja, maar flink en kordaat neen en bovenal geen ja en neen; gedurfd voor zijn meening uit te komen, ook al wijkt zij af van den gewonen weg, waarlangs de meerderheid gaat. Niet angstvallig zich schikken naar de wenschen van hen, met wie men verkeert, maar „recht door zee, daar gaat het mee.”

Petrus is naar het leven geteekend, zijn beeld is een karakterstudie van den goedgezinden maar zwakken mensch, wien het nooit aan goeden wil maar steeds aan volharding en flinkheid ontbreekt. Elk onzer kent zulke menschen, goedaardige lieden, die met de beste en eerlijkste bedoeling toegerust, een schrik zijn voor elke partij. Als zoodanig nemen wij hem als type, want karakterstudie is een der schoonste wetenschappen, waarin men zich verdiepen kan.

Petrus had een sanguinisch gestel en hij bezat al de deugden maar ook al de gebreken, aan dergelijke naturen eigen. Vraagt gij wat dat voor gestel is, ik zal het u zeggen. Men onderscheidt in den mensch vierderlei soort van temperamenten: het *cholerische*, *flegmatische*, *sanguinische* en *melancholische*.

Het cholerische temperament vindt men meestal bij menschen met een sterk gestel, ze zijn prikkelbaar en hebben een krachtige, werkzame natuur. Hun aandoeeningen zijn levendig, ze zijn hartstochtelijk en handelen met geestkracht, zij laten zich niet spoedig ontmoedigen maar bezitten een groot weerstands- en volhardings-

vermogen, zij hebben neiging tot toorn, maar zijn tevens grootmoedig van natuur. Het cholericus temperament is dat van het handelen. Hun fout is zelfingenomenheid, grenzende aan hoogmoed.

Het flegmatisch temperament vindt men bij menschen met slap gestel, ze zijn traag, houden van rust, hebben afkeer van elke inspanning zoodat zij liever een vermaak prijsgeven dan dat zij er eenige moeite voor doen, zij zijn alles behalve hartstochtelijk, want zij willen niet gestoord worden in hun gemak; de fantasie is bij hen weinig ontwikkeld en snelle besluiten behoeft men van hen niet te verwachten. Spreekwoorden als: zachtjes aan, dan breekt de lijn niet, of: haast u langzaam met allen nadruk op het woord langzaam en dergelijken kunt gij van hen vernemen en zijn bepaald van dezulken afkomstig. Energie en veerkracht zijn eigenschappen, die onvereinigbaar zijn met zulk een geaardheid. Wacht van hen geen overijde stappen, want het kost moeite om hen uit den toestand van onverschilligheid (lethargie) te brengen en gelukt het, lang zal het niet duren of de natuurlijke neiging tot traagheid herkrijgt de bovenhand. Wil men bij den soldaat cholericus vuur, van den generaal verlangt men flegma. Ook bij den zeeman vindt men flegma, waarschijnlijk veroorzaakt door het lange en eentonige reizen op de zee. Aan ons volk wordt deze karaktertrek verweten en men kan er ons moeilijk van vrijpleiten. Waarschijnlijk heeft de weelde ons bedorven, want hoe is het anders mogelijk, dat energieke voorvaderen — en dat waren de stoere mannen uit de XVIde eeuw, die muiters en zeeroovers, waarop wij grootsch zijn — tot nageslacht een volk zoo traag en lauw en lamblig als onze tijdgenooten hebben? Een flegmatisch Hollander, zietdaar den naam waarmede men ons bestempelt, vooral buiten 's lands. En indedaad hoe

weinig geestdrift kan men over het geheel hier wekken voor grootsche gedachten en edele daden! Hoe onaan-
doenlijk is ons volk! Slechts een paar malen is het
gelukt in de laatste jaren ons volk op te wekken uit
zijn onverschilligheid, eenmaal bij 't voorstel van een
tabaksbelasting en eenmaal bij een dito rentebelasting,
beide malen pogingen om de gegoede gemaklievende
burgers in hun zak te treffen en -- hun beurs is hun
leven, natuurlijk want hun geld is het middel om te
kunnen blijven voortleven, zonder zich de dingen zwaar
aan te trekken. Daarvoor gaat hun anders zoo traag
stroomend bloed snel door de aderen vlieten.

Het sanguinisch temperament is juist het tegenover-
gestelde; het is zeer prikkelbaar en spoedig in beweging
gebracht, het bloed loopt zeer snel door de aderen, de
fantasie is opgewekt maar meestal zit het niet diep;
ze zijn zeer vatbaar voor aandoeningen, maar even
spoedig zijn ze verdrongen. Er bestaat neiging tot
genieten, lichtzinnigheid. Men springt van den hak op
den tak, men is spoedig klaar met besluiten, maar even
spoedig om onder andere invloeden ze te laten varen.
Men is rijk in plannen, maar gunt zich geen tijd tot
kalm en rustig overleg. De geestdrift is spoedig opge-
wekt, maar ook snel uitgedoofd. Menschen van het
oogenblik zullen zij klaar zijn om groote daden te ver-
richten, maar bij den minsten tegenstand missen zij alle
veerkracht en verliezen den moed. Zij hebben een
zeer klein weerstandsvermogen. Het zijn aangename
opgewekte menschen, die de dingen van de lichtzijde
bezien, maar weinig geschikt om door te zetten en te
volharden. Het Fransche volk toont ons deze natuur. De
beschrijving die de Tocqueville geeft van den Fransch-
man, geldt in 't algemeen van dit soort menschen. Hij
zegt: „de Franschman aanbidt het toeval, de kracht,

het succès, het naammaken meer dan de ware roem, hij is meer in staat tot heroïsme dan tot deugd, heeft meer genie dan gezond verstand, is vatbaar voor groot-sche plannen meer dan om groote ondernemingen ten uitvoer te brengen, het schitterendste volk van Europa en het meest geschikt om een voorwerp te worden van bewondering, van medelijden, van schrik maar nooit van onverschilligheid."

Eindelijk het melancholische temperament houdt zich meer bezig met zichzelf dan met de buitenwereld, is zwaartillend en ziet van alle dingen de schaduwzijde in al haar donkerheid. Ernstig en teruggetrokken zullen de bezitters ervan geneigd zijn tot sombere levensbeschouwingen, tot menschenhaat. Zij zijn niet oppervlakkig, men kan staat op hen maken; zij besluiten niet snel, maar eenmaal besloten volharden zij om het ten uitvoer te brengen. Hun indrukken zijn niet voorbijgaand, ze fladderen niet door het leven heen maar geven zich rekenschap van alles; van nature zijn zij trouw, als zij eenmaal gewonnen zijn en sluiten zij zich niet spoedig aan, echter eenmaal daartoe overgegaan, kan men op hen rekenen.

Ziedaar de vier temperamenten, waarin men gewoonlijk de menschen verdeelt. Temperament beteekent vermenging en wel van de verschillende bestanddeelen. Naarmate nu het eene of andere deel de bovenhand heeft, naar die mate treedt het eene of andere karakter meer op den voorgrond. Men schreef die gestellen toe aan het overheerschen van de gele gal, het bloed, de zwarte gal en de slijm, waarnaar die vreemde benamingen zijn gevormd en zonder ons te verdiepen in dit zeer belangrijke vraagstuk, kunnen wij met zekerheid zeggen dat de lichamelijke gesteldheid mede oorzaak is van den geestelijken aanleg.

De vrome Brahmanen zeggen dat de God Brahma de

vier temperamenten aldus verdeelde: melancholisch voor den geestelijke, sanguinisch voor den handwerksman, cholericus voor den soldaat en flegmatisch voor den koopman.

Men vergeete echter niet, dat de karakters zelden zuiver en onvervalscht worden aangetroffen, de meesten hebben iets van het een en van het andere en wij rangschikken de menschen naar dezen of genen naar gelang de een of andere trek overheerschend is.

Om nu na deze lange, maar voor het goed begrip noodzakelijke uitweiding terug te keeren tot ons onderwerp, herhalen wij dat Petrus sanguinisch was van nature. Levendig en prikkelbaar zou hij spoedig harts-tochtelijk opgewonden zijn voor het eene of andere, soms een goede daad verrichten, maar soms ook door gebrek aan overleg een onberaden stap doen. Het zijn de mannen van 't oogenblik, die door overhaasting en gemis aan kalmte onmogelijk op den duur een zaak kunnen leiden, ze zijn te wispelturig, te onvast, te zeer blootgesteld aan allerlei indrukken, te weinig zelfstandig. Geheel naar 't leven is deze schoone teekening, door Goethe een der schoonsten genoemd, hem bekend: Jezus wandelt op zee en de jongeren, die in hun scheepje voeren, werden verschrikt op dat gezicht, maar hoorende dat het Jezus was, werden zij gerustgesteld. Petrus is dadelijk klaar, om naar hem toe te gaan en zegt: Heer! indien gij 't zijt, zoo gebiedt mij tot u te komen over het water. En hij zei: kom! En Petrus klom af van het schip en wandelde over het water om tot Jezus te komen. Doch toen hij den wind zag, werd hij bevreesd en toen hij begon te zinken, riep hij zeggende: Heer, help mij! En Jezus greep hem en zei: gij kleingeloovige, waartoe gewiefeld? — Zietdaar de Petrussen naar 't leven geteekend. Zij durven alles, zij zijn dadelijk klaar om

mee te gaan, maar niet zoodra zien zij tegenstand of de vrees slaat hun om het hart, zij worden weifelmoedig en dan is de zaak natuurlijk verloren. Wij kennen ze ook, die menschen van goeden wil, die klaar staan den strijd te aanvaarden, ze zullen *dit* doen en *dat* verrichten, zij gaan er op af en al wat tot hiertoe gedaan is, dat zullen zij eens verbeteren; maar . . . het valt tegen, het loopt hun niet mee en zij verdwijnen even schielijk van het tooneel als zij erop kwamen. Ze zijn niet kwaad, ze meenen het wel goed, maar ze zijn niet bestand tegen mislukking en teleurstelling, zij missen de veerkracht die hen doet volharden en die hen staalt tegen de onderdrukking in. Ze zijn eenvoudig zwak en daarom kan men niet op hen rekenen. Ze zinken op de zee des levens, als storm en onweder opsteken, als de toekomst hun dreigend alles spelt behalve geluk. Zij zouden voor u door een vuur willen springen en zij zouden het doen ook op 't oogenblik dat zij het zeiden, maar zij zijn het kort daarna, soms dadelijk vergeten en als zij noodig zijn, schitteren zij door . . . afwezigheid. Zij hebben *geestdrift* genoeg, maar *geestkracht* ontbreekt hun. Ze zijn bruikbaar, zoolang zij onder uw oogen zijn, want dan richten zij zich naar u, maar staan ze op zichzelf, drijven op eigen wieken en vooral elk afzonderlijk, dan zijn ze niets waard, dan kruipen ze in hun schulp. En de moedigen, de doortastenden moeten dan meestal het gelag betalen.

Kent gij ze niet, arbeiders die een hoog woord hebben, die het eens duchtig zullen zeggen, zoodat men heel wat zou verwachten en toch niet zoodra is er een baas of een opzichter bij, of ze weten niet wat ze doen zullen uit kruiperigheid. Waar zijn dan die helden? Ze zwijgen en zijn nergens te vinden. Met vijf mannen van karakter en vasten wil doet men meer dan met 100

zulke zwakke lieden. De Petrussen zijn zoek als ze noodig zijn, ze houden zich schuil als men ze verwacht, zij zeggen in de kritieke oogenblikken: *Ik ken u niet*. Zij laten u in den steek als het erop aankomt om flink te handelen. Wat heeft men aan dezulken? Hun geestdrift gelijkt op vuurwerk, dat veel geknal veroorzaakt, een oogenblik schittert, en dan . . . gedaan is. Neen, al meenen zij het misschien nog zoo goed, men komt bedrogen uit, als men met hen de zee opgaat. Zij strekken ten speelbal voor eierzuchtigen en worden zelven somwijlen het slachtoffer, daar zij zich willig laten gebruiken tot hun eigen nadeel. Zij zijn het niet die de wereld vooruitbrengen, wel in woorden maar niet in daden. Vóór de zaak en na het volbrengen ervan ziet men ze, maar in de ure van 't handelen zelf ontbreken zij. Onstandvastigheid, weifelmoedigheid zijn de eigenschappen die zij bezitten. En juist deze strekken tot nadeel van een beginsel. Of mogen wij ons door mislukking laten weerhouden? George Eliot schreef zoo naar waarheid: „het woord „mislukking” heeft geen vat op mij. Ik heb erachter gezien. De eenige mislukking, die een man behoort te vreezen, is de onmacht om te blijven streven naar het doel dat hij als het beste beschouwt. Zoolang men in iets wezenlijk goeds gelooft, zal men tot bereiking van dat goede werken op de wijze waarvoor men het best geschikt is, er mag van komen wat wil. Ik wil de gunstige uitkomst op haar minimum stellen, maar dan heb ik liever het minimum van een uitkomst die mij lief is dan het maximum van een uitkomst waar ik niet om geef — een menigte fraaiigheden mogelijk, maar die niet in mijn smaak vallen — en al deden zij dat, dan nog zijn de voorwaarden van haar bezit mij hinderlijk evenals het knarsen van metaal.”

Men kan van die zwakken niet zeggen dat ze geen

overtuiging hebben, alleenlijk zij is niet vast genoeg geworteld, zij is nog niet geworden een onafscheidelijk deel van hun wezen. De man van overtuiging vraagt nooit wat het geeft. Een karaktertrek der zwakken is dat zij werken voor loon en spekulieren op succes. Petrus vroeg eens aan Jezus: wij hebben alles verlaten om u te volgen, wat wordt ons daarvoor? Zij hopen dus op loon, zij vinden het mooi van zichzelf dat zij zoo handelen. Neen, dat vraagt de man van overtuiging niet, hij vervolgt zijn weg ondanks mislukking en teleurstelling, hij doet eenvoudig wat zijn geweten hem zegt en hij doet zóó omdat hij niet anders kan. Deed hij het niet, hij zou geen vrede hebben met zichzelf, als ware hij tekort gekomen. Toen men Jezus voorstelde dat het gevaarlijk was om naar Jeruzalem, het broeinest van letterdienst en vormgezag, te gaan, toen liet hij zich niet weerhouden, hij ging erheen, want juist daar was hij noodig. Toen Luther opging naar den rijksdag te Worms en men hem opmerkzaam maakte op de gevaren, aan die reis verbonden, toen gaf hij dit stoute antwoord: al waren er zooveel duivels als er pannen zijn op de daken, ik ga er toch heen. Onvoorzichtig — zeggen de zwakken, men moet niet roekeloos het gevaar in den mond loopen. Zeker, opzettelijk het gevaar op te zoeken, dat is gekkenwerk, maar de voorzichtigheid der menschen van berekening en bezwaren zou ons nooit hebben vooruit gebracht. De onvoorzichtigheid, het durven der helden is oorzaak van het welslagen. Een Erasmus kon niet hervormen, hij was vreesachtig en zwak, hij mat alle mogelijke gevolgen zoo breed uit dat hij nooit tot handelen kon komen. Een ander stapt er over heen en wint, ja de zegepraal behoort aan de durvers. Er zijn oogenblikken, waarin men den Gordiaanschen knoop moet doorhakken en dan is men meester

van de geheele wereld, terwijl de weifelaars staan te talmen en wroeten, om het geschikte tijdstip ongebruikt te laten voorbijgaan. Wat vraagt de man van overtuiging naar de publieke meening, naar de volksgunst? Hij weet maar al te zeer hoe wuft deze is, want men zou een vreemdeling in de geschiedenis moeten zijn, als men niet wist dat de hosannah-schreeuwers van heden, misschien morgen vooraan staan in de gelederen van hen, die het: Kruist hem! roepen. Toen Cromwell in al zijn grootheid was en het hoogtepunt had bereikt van zijn roem, toen zei men hem eens: zie eens hoe hoog gij staat in de gunst des volks, men dringt elkander dood om u te zien. Cromwell antwoordde zeer kalm: o, men zou elkaar nog meer verdringen als men mij ging ophangen. Wie op de volksgunst bouwt, die komt bedrogen uit. Indien men niet de innerlijke overtuiging bezit dat men goedgaat, indien men niet de innerlijke overtuiging heeft op de deugdelijkheid zijner beginselen, dan zinkt men weg op de zee der meeningen.

Men zegt: de zwakken hebben te veel zelfvertrouwen en daarom doen zij dingen waartoe zij niet in staat zijn, die hun krachten te boven gaan. Men wijze dan op Petrus. *Te veel* zelfvertrouwen? Neen, dat is onjuist. Slecht gefundeerd zelfvertrouwen, zij kennen zichzelf niet en overschatten hun kracht. Telkens maken zij zich schuldig aan dezelfde fout.

In elken hervormer moet zooveel zelfvertrouwen wonen, dat men tegenover allen pal staat voor zijn meening, in zeker opzicht haar voor onfeilbaar houdt. Wie aarzelt, wie denkt: die ander mocht het eens bij het rechte einde hebben. hij kan niet hervormen, want daarvoor is noodig dat men met vaste schreden voorwaarts gaat, dat men zegt: geen andere weg voert tot redding. Dat heeft de Katholieke Kerk begrepen, die

wel Petrus naam als schutspatroon nam, maar met daden zich niet schuldig maakte aan de zwakheid van dien Petrus. Stoutweg durft zij zeggen: buiten de kerk geen heil! Had zij dat niet durven zeggen en volhouden, zij zou onmogelijk de gevaren en bezwaren hebben getrotseerd, zij zou nooit zoo beslist en krachtig zijn opgetreden. Wel weet zij zich te plooiën en te wringen in allerlei bochten gelijk de slang, maar toch steeds vervolgt zij haar doelwit, waaraan alles ondergeschikt moet worden gemaakt. Daar schuilt iets onverdraagzaam in, goed, maar wij moeten ook niet verdraagzaam zijn, wij moeten geen verbond sluiten met de leugen of het onrecht, wij moeten geen kwartier geven aan hetgeen aandruischt tegen onze overtuiging. Alle dienerij van twee heeren is steeds uit den booze. Neen, onverdraagzaam moeten wij durven zijn, als het aankomt op beginselen. Al die zoogenaamde en hooggeroemde verdraagzaamheid onzer dagen is onverschilligheid, gebrek en gemis aan eigen overtuiging.

Verdraagzaamheid komt eerst te pas tegenover personen. En waarom? Omdat men, onverschillig wie of wat men is, omdat men geen belichaamd beginsel, geen wandelend leerstuk is, men is meer dan dat, men is mensch. Haten wij de leugen met alle scherpte en zonder genade, maar als de leugenaar tot ons komt, laat ons hem de hand reiken, opdat hij tot ons getrokken worde. Verachten wij de zonde, d. i. het handelen tegen beter weten in, maar laat ons de laatsten zijn om steeven te werpen op den zondaar, dien wij niet moeten verstooten maar dien wij integendeel moeten opnemen en verzorgen, opdat hij worde opgericht door de aantrekkingskracht der liefde. Vervolgen wij het onrecht tot in zijn uiterste schuilhoeken, maar steken wij de hand der verzoening uit, althans weigeren wij haar niet

aan de mannen der wet die slaven zijn van de letter en als het produkt van omstandigheden gedwongen om den broode het onrecht te verdedigen en het recht te verkrachten met de wet in de hand. Zie, ik beklaag dien rechter, die een armen drommel straft, omdat hij een brood heeft gestolen tot stilling van zijn honger, die tegen alle billijkheid in moet handelen tegen zijn geweten, maar onze toorn moet minder gericht zijn tegen hen, die zulk een treurig ambacht uitoefenen tegen betaling van zooveel guldens, dan tegen de wetten die den mensch verlagen en vernederen om zulk werk te doen. Voor de beulsbetrekking te Londen kwamen 1200 liefhebbers op. Was dat omdat zoo'n baantje zoo prettig werd gevonden? Och neen, maar het geeft jaarlijks item item zooveel en een mensch is tegenwoordig al blij dat hij zijn mond kan openhouden. Brengt omgekeerd het loon voor de eerebaantjes zooals koningen, ministers, generaals, enz. op nul en gij zult zien hoe spoedig de harddraverij naar die posten merkwaardig gauw afneemt.

Meent niet dat het ooit iemand tot lof verstrekt, als men geen vijanden heeft. Een man van karakter moet zich vijand maken van de karakterloozen. Een slecht mensch kan niet de vriend zijn van de goeden. Gelijk verkeert met gelijk en dus de vijandschap der slechten zij onze eer. Leopold Schefer zei zoo juist:

Wie een vijand niet

Verdragen kan, die is geen vrienden waard.

Hij zij uw vijand: *die als slaaf wil leven!*

Hij zij uw vijand: *die vreest voor de waarheid!*

Hij zij uw vijand: *die 't recht wil verdraaien!*

Hij zij uw vijand: *die zijn eer bezoedelt!*

Hij zij uw vijand: *die geen vriend kan vinden!*

Hij zij uw vijand: *die met allen vriend is!*

Al de praktische menschen met hun raadgevingen van schikken en plooiën, degenen die vooruitkomen en het zoo ver brengen in de wereld, zij begrijpen den man van overtuiging niet, die dom, o zoo dom is en moet zijn in hun oogen. De zwakke ziet tegen hem op, bewondert zijn standvastigheid en wilskracht, gevoelt zich zalig zoolang hij zich onder zijn vleugelen kan verschuilen, maar . . . zelf kan hij niet op eigen beenen staan om het werk voort te zetten van zijn meester. Want hij kan het niet verdragen dat anderen hem berispen, dat men den spot met hem drijft en met hem lacht, hij kan het niet trotseeren als men hem nawijst en naroept, neen dan schaamt hij zich en als het vuur hem na aan de schenen wordt gelegd, dan zal hij, om er zich uit te redden, ook zeggen: ik? wel ik ken dien mensch niet. De zwakken hebben geen houvast aan zichzelf, zij zoeken elders steun en steeds uitwendig.

Nu is zwakheid veelal een fout van de opvoeding. Reeds in de jeugd worden de menschen nog steeds afgericht om op allerlei uitwendige steunsels te leunen. Hier zijn er die roepen: als gij niet gelooft dat de Paus onfeilbaar is, dan zijt gij voor eeuwig verdoemd en daar zijn anderen die zeggen: als gij twijfelt aan een letter van den bijbel, dat oude boek waarin God onherroepelijk zijn wil heeft geopenbaard, dan gaat gij regelrecht naar de hel, nog anderen roepen: hier moet gij wezen, geeft u onvoorwaardelijk over aan mijn leiding, geloof wat ik geloof, ontken wat ik ontken en dan zult gij zeker zijn den goeden weg te bewandelen. Zoo wordt de zelfstandigheid vernietigd of gesust en men zoekt zijn steun in die uitwendige dingen, ja verbeeldt zich ten slotte zonder deze niet te kunnen leven. Nog moet de raad van den leekedichter ons in de ooren klinken, waar hij ons aanmaant om „ons zelve te zijn”, want

helaas! het aantal is zoo groot dat zulks niet vermag, omdat zij niemand zijn. Velen gelijken op een stuk wit papier, waarop ieder wat heeft gezet, maar het is zoo'n warwinkel geworden, dat de eigenaar er zelf niet meer uit wijs kan worden. Dezulken nu kunnen nooit gidsen of voorgangers zijn, want als de eene blinde den anderen leidt, dan vallen ze beiden in de gracht. De menschheid nu moet toonen de kinderschoenen ontwassen en zelfstandig geworden te zijn, opdat zij zien uit eigen oogen en hooren met eigen ooren. Dan en dan alleen zal zij verlost worden van de geestelijke slavernij, waarin de groote meerderheid zich nu nog bevindt. Wil men echter verlossing uit de geestelijke slavernij, dan werke men allereerst mede aan de verlossing uit de stoffelijke slavernij waarin men zucht. Laat ons beginnen om niet ons te laten leiden door Petrus, want deze was te zwak om zichzelf te leiden, maar evenmin door zijn opvolgers, die de schapen onder hun leiding niet hebben gehoed, maar geschoren en gevild. Evenmin door hen die als leidlieden zich opwerpen, met welken naam zij zich ook sieren, neen trachten wij te geraken tot zelfregeering, zoodat wij niet tot speelbal strekken van anderen, die over ons regeeren, maar integendeel trachten wij ons zelve te besturen door mannen, die niet alleen in naam ministers of dienaren zijn des volks, maar die onder toezicht staan van en verantwoording schuldig zijn aan het volk van al wat zij doen en nalaten.

Gevoelt men zich alleen te zwak tegenover de machten die ons belagen, welnu dat vele zwakken zich met elkander verbinden, zij zullen tezamen vermogen wat elk alleen niet vermocht. Men verhaalt dat er kleine vogels zijn, die zich als ze aangevallen worden door een roofvogel, aaneensluiten en allen te zamen den

aanvaller noodzaken weg te gaan. Zoo moeten ook de zwakken doen en — zij zullen overwinnen.

Zeide men vroeger: help uzelf en de hemel zal u helpen, wij verwachtten geen hemelsche hulp; wij veranderen dat woord en zeggen: laat ons elkander wederkeerig helpen en dan zal de hemel ons helpen. Wij zullen zien dat wij het best ons zelve en elkander dienen door onderling hulpbetoon. Rekenen wij vooral niet op de geestdrift der zwakken, die slechts een oogenblik duurt, maar op de geestkracht die vooraf moet gaan om daarin ons zelve en elkander te sterken, dat is de taak die op elk onzer in het bijzonder maar ook op allen tezamen drukt. Niet aan de Petrusen of zwakken behoort de toekomst, al hebben zij nog zulk een goeden wil en een edel hart, neen aan de edele voorgangers, die door hun tijdgenooten werden uitgemaakt voor gekken en zonderlingen. Zij zijn het, die niet alleen apostelen kunnen en willen zijn eener betere leer, maar ook in staat zijn er martelaar voor te worden, als het zijn moet. En weet: niemand kan ooit dienst doen als apostel, als men dit niet vermag. Dat nu valt niet binnen 't bereik der zwakken, tenzij zij wederom gevolg gevende aan de opwinding van het oogenblik erin loopen. Niet de zwakken dus als onze voorgangers beschouwd, want wij komen bedrogen uit. Goed voorgaan doet goed volgen en waar het eerste uitblijft, kan het tweede moeilijk geëischt worden. Tot ons allen dus komt nog altijd des dichters raad:

Eerst moet gij menschen *worden*,
wilt gij op menschen *werken*,

DE PILATUSTYPE

OF

DE TWIJFELAAR.

Wat is waarheid?

Ziedaar de vraag, die door alle eeuwen heen, den denkenden mensch in meerdere of mindere mate bezighield en de edelsten van ons geslacht waren het bovenal, die een antwoord zochten op die vraag, om voldoening te schenken aan den innerlijken wetensdrang. Zoolang de mensch nog leeft in onbewusten toestand, zoolang baart die vraag hem geen zorg, maar niet zoodra begint hij zich rekenschap te vragen van hetgeen geschiedt, niet zoodra ontwaakt in hem de zucht om tot kennis te geraken omtrent de oorzaken der verschijnselen, die hem omringen, omtrent den aard der dingen, of die vraag zweeft hem op de lippen, achtervolgt hem overal en laat hem vrede noch rust. Er is ontegenzeggelijk iets vermoeiends in dat rusteloos vragen, in het denken. Nauwelijks heeft men de oplossing gevonden van het eene, of dadelijk rijzen tal van andere vragen op, soms zelfs uit het antwoord van die ééne vraag. Het veld van onderzoek wordt grooter en juist het meerdere weten doet den mensch inzien, hoe weinig hij weet. Geen wonder dat sommigen dien onbewusten toestand

zalig achten boven dat vragen en denken! De gemakzucht maakt den mensch onkatholiek, want als katholiek geeft hij zich over in blind geloof aan anderen en laat hij voor zich denken. Zelfdenken daarentegen is zwaar.

Zoo ging het dien schrijver in het eerste boek van Mozes, waarin de oudste overleveringen van het Israëlitische volk bewaard zijn geworden. Hij verplaatst den mensch (Adam) in een heerlijken lusthof, waar hij alles voor het grijpen had, wat noodig was voor zijn bestaan. Als vrije heer mocht hij beschikken over alles. Slechts ééne beperking was hem voorgeschreven: van aller boomen vruchten mocht hij eten met uitzondering van één enkelen, dien der kennisse van goed en kwaad, want — zoo heet het — „op den dag waarop gij daarvan eet, zult gij den dood sterven.” Volgens dien schrijver is kennis dus de voorwaarde van den dood. Maar het geschiedde gelijk steeds, de lust om te eten van de verboden vrucht knaagde aan 's menschen geluk. Hij zag de heerlijkheid van al het andere niet meer, neen die ééne boom trok zijn aandacht en steeds meer zag hij daarheen. Toch hield hij zich in bedwang waar het verbod: *gij zult niet*, met het bijgevoegd dreigement, hem vrees had aangejaagd. Langzamerhand rijst er twijfel bij hem op. Vragend zegt hij: zou God wel gezegd hebben: gij zult niet eten van de vruchten des booms midden in den hof? Dit is de eerste stap om verder te komen. Zou het wel zoo wezen? Zou ik mij ook vergist hebben? Maar niet dadelijk overwint de twijfel, integendeel hij wordt onderdrukt en de mensch antwoordt: Zeker, dat is verboden en aan overtreding van dat verbod is de dood verbonden. Straks herleeft de twijfel en nu treedt hij op in een andere gestalte, hij zegt: goed, laat het verboden zijn, maar zou het wel waar wezen wat hier gezegd is? Zou God den mensch

ook hebben willen misleiden? Kan er niet iets achterzitten? Kan die God ook bang zijn, dat de mensch ervan eet, omdat hij alsdan aan hem gelijk zou worden? Zoo klinkt die stem nu, de menschelijke eierzucht wordt geprikkeld. Wie wil niet gaarne de hoogte in? Verbeeldt u, dat het waar is dat men inderdaad gelijk zou worden aan God! Duizelingwekkende hoogte! Dat werkt. Op nieuw wordt de boom aangezien, hij zag er zoo mooi uit, de vrucht lokte uit, het was een aangename boom omdat hij verstandig maakt. Zoo praat hij zich zelf nu voor en eindelijk wint de twijfel het: „de vrouw nam en at.”

Eigenaardig is het, dat de schrijver de vrouw het eerst laat proeven. Was dat soms een vingerwijzing, dat bij haar de begeerte naar kennis grooter was? De vrouw vervult hier de hoofdrol, gunstig afstekende bij den man, die hier optreedt als een goede sukkel, want hij nam wat de vrouw hem gaf zonder verzet, alsof hij zeggen wilde: als zij het mij geeft dan zal dat wel goed zijn.

En wat gebeurde er? Van het dreigement bleek niets te komen, want de mensch stierf niet, integendeel: „toen werden hunne oogen geopend,” zij kwamen tot kennis. God had blijkbaar den mensch wat voorgelogen — niet zeer eervol en eerbiedig is die voorstelling van den schrijver! — en hij moet zelf bekennen: „de mensch is geworden als onzer een,” m. a. w. hij is gelijk aan God geworden. *Eritis sicut Deus. De kennis verhoogt dus den mensch tot een godheid.* En twijfel is de voorwaarde tot vooruitgang, waardoor hij die hoogte bereikte. Daardoor heeft de mensch een reuzenschrede voorwaarts gedaan op den weg van ontwikkeling, gelijk Schiller het terecht uitdrukt en van dat tijdstip is de mensch eigenlijk pas mensch geworden.

Dat zielkundig verhaal, een der schoonste die mij uit welke letterkunde ook bekend is, teekent zoo natuurlijk en eenvoudig den gang van ontwikkeling, gelijk ieder onzer hem heeft doorgemaakt. Zet uw eigen naam in plaats van Adam en Eva en het verhaal wordt van u gedaan. Het is de geschiedenis van uw val, volgens dien schrijver, en in navolging van hem volgens de leer der kerk, van uw opstanding naar onze meening. Onbewust komt de mensch ter wereld: alles is het zijne, want hij kent nog geen onderscheid tusschen mijn en dijn, wat ook niet in de natuur ligt, maar kunstmatig door de menschen gemaakt is, de wereld lacht hem toe met al hare genietingen en schoonheden. Daar komt het verbod — de eerste hinderpaal op zijn weg. Hij wil haar verwijderen, hij wil onderzoeken, waarom juist dit hem verboden is en hij rust niet voordat hij tot kennis is gekomen. Foei! — zeggen we tegen het kind, gij hebt verkeerd gedaan, maar bij onszelfen zeggen wij: het bewustzijn begint te ontwaken, het kind begint te denken. Allen doorleven wij dienzelfden strijd, allen verzetten wij ons tegen het verbod. En moeten wij ook al gehoorzamen, omdat wij niets vermogen tegen de overmacht der ouders, later zien wij misschien in, dat wij door de overtreding beter deden dan de ouders door hun onverstandig verbod. De geest van onderzoek zit erin. Gelukkig de mensch, bij wien hij ontwikkelt; wee over den mensch, bij wien hij onderdrukt wordt!

Dat paradijsverhaal kunt gij dus in eigen huis zien afspelen. Laat uw kind alleen in een kamer, en zegt: gij moogt aan alles komen, alleen aan dit ééne ding niet. Wat zult ge zien, als ge daartoe de gelegenheid hebt? Het kind verlaat zijn speelgoed, dat veel mooier is, het draait om dat verboden voorwerp heen en rust niet, voordat het juist daarnaar een onderzoek heeft ingesteld.

Dat is de wetensdrang in den mensch. Gelukkig het kind dat zoo doet, de onderzoekende geest wordt vroeg genoeg gefnuikt, laat hem zijn gang gaan! Daaraan is toe te schrijven, dat telkens en telkens herhaald *waarom* en *waarvoor*, daaraan de lust om het speelgoed stuk te maken. Meent niet, dat dit vernielzucht is, neen het kind wil weten wat erin zit, wil doordringen tot het wezen der dingen. De lust, het streven naar waarheid, naar de juiste kennis der dingen, is dus den mensch ingedreven, het is juist datgene wat hem tot mensch maakt.

Nu zijn er verschillende wijzen, waarop getwijfeld wordt. De type van de twijfelzucht is Pilatus, de man die met niets voldaan ten slotte twijfelt aan alles. Dat was de twijfel, die niet deed zoeken naar het betere, maar die vertwijfelde aan de kans om iets beters te kunnen krijgen. Men was toen veelal ongeloofig op het punt van de waarheid. In de oogen van dien Pilatus was Jezus, die daar voor zijn rechtbank was gebracht door de Joden, een dweper, een man die meende dat men tot waarheid kon komen. Eigenlijk had hij medelijden met dien Jezus, want hij zag in hem een fantast, een dreamer die zou willen lijden en strijden voor zulk een onzekere en dubbelzinnige bezitting als de waarheid. Dat iemand gevaar loopt het hoofd te verliezen door een poging den troon te overweldigen — dat vond hij natuurlijk, maar die mensch, dien men daar voor hem brengt, praat over een rijk der waarheid en noemt zichzelf een Koning in dat rijk. Dat is al te dwaas en spottend vraagt Pilatus: wat is *waarheid*? 't Is alsof hij zeggen wilde: zie dat is een artikel zonder eenige waarde en dus een dwaas die zich daarop beroept! Voor hem is het onderzoek zelf dwaasheid, want het kan toch niet tot waarheid brengen, hij komt tot die

voornamen twijfelzucht of onverschilligheid, die voor niets oog en hart heeft dan voor uitwendig machtsvertoon.

In het tooneelstuk Jezus van Nazareth laat de dichter ¹⁾ het volgende gesprek voeren tusschen Pilatus en Jezus. Pilatus vraagt:

wat wildet gij?

Jezus.

De waarheid.

Pilatus.

Wat is waarheid?

Niet waar, datgene wat gij zelf gelooft,
Dewijl ge 't zoo gelooft. Wat de andren denken,
Is valsch. Zoo spreken allen.

Jezus.

Niet wat ik

Bedacht heb met mijn arme menschenroemen:
De eeuwge waarheid is het echte licht;
De eeuwge waarheid heb ik trouw gediend,
En hare steunsels: Vrijheid, Recht en Liefde.

Pilatus.

Gij zijt een dweeper. Zeg, wat kan het baten,
Dat gij uit al uw macht de harde rots
Van menschenwaan en menschenwijsheid beukt?
Die rots zal toch niet wanklen of bezwijken,
Maar gij zijgt aan zijn voet verpletterd neer!
Wat kan een enkle, ook de beste scheppen?
Zijn dood bluscht al het licht door hem ontstoken
En over zijn ontzielde lichaam gaan
De golven van het menschdom kil voorbij.
Geloof gij, als ge aan 't kruis gestorven zijt,
Dat van uw leer een spoor zal overblijven?
Bij 't stilstaan van uw hart is de invloed uit,
Uw leer verdwijnt, gelijk uw volgers vloten.

¹⁾ Jezus van Nazareth. Treurspel in vijf bedrijven door Reh-
binder. Vertaald door K. van der Zijde.

Jezus.

Wat eeuwig is, zal eeuwig ook bestaan.
 Wie 't goede zaad in de aarde heeft gestrooid,
 Die kan getroost van d'akker gaan, want later
 Hoe lang 't ook duurt, eens toch zal de oogsttijd komen,
 Al wordt ook de zaaier 't offer van zijn werk.

Aan den eenen kant zien wij hier Jezus, die gelooft aan een eeuwige waarheid en daartegenover Pilatus, die den juiststen twijfel daaraan uitspreekt. Maar aan den anderen kant is het Pilatus, die verkondigt: omdat er geen eeuwige waarheid is, daarom moeten wij het laten gelijk wij 't vonden zonder ons de zaken aan te trekken en alleen denken aan ons zelve en ons voordeel. Alsof wij niet naar waarheid moeten streven, omdat wij weten dat zij betrekkelijk is! Dat is de twijfel, die is overgeslagen tot twijfelzucht en even heilzaam als het eerste is, even neerdrukkend en ontmoedigend werkt de andere.

Ook Goethe schetst in zijn onsterfelijken Faust het beeld van den waarheidzoeker. Faust is de mensch, die een onverzaadbare dorst heeft naar kennis; dag en nacht verdiept hij zich in alle takken van het menschelijke weten, hij gunt zich geen rust en nauwelijks meent hij de oplossing gevonden te hebben van het eene raadsel, of daar wachten hem anderen; met vernieuwden moed gaat hij verder, maar telkens ondervindt hij hetzelfde, bij elke oplossing tal van nieuwe vraagstukken, en klagend, zuchtend roept hij ten slotte uit:

Ik heb nu al mijn tijd en vlijt,
 Aan wijsbegeerte en recht gewijd,
 Aan medicijnen, pharmacie,
 En ach ook aan theologie!
 Daar sta ik nu, ik arme dwaas,
 Niet wijzer dan ik was, helaas!

'k Heet meester, doktor bovendien,
 En leid nu al een jaar of tien
 Door dik en dun, met open mond,
 Mijn jongens bij de neuzen rond —
 Dat al ons weten stukwerk is. ¹⁾

Ja, zoover komt hij, dat hij zegt:

Wat men niet weet, is juist dat wat men noodig heeft,
 En wat men weet, dat kan men niet gebruiken.

Moedeloos, onbevredigd wil hij een eind maken aan zijn leven door vergiftiging. Hij dwaalde af, omdat hij niet 't leven alleen beschouwde als de school van 't leven en omdat hij *de* waarheid wenschte. Gelijk van de oude aardbewoners verteld wordt, dat zij de bergen op elkaar wilden stapelen, om zodoende den hemel te kunnen bestormen, zoo wilde Faust waarheid op waarheid stapelen om zoo te komen tot *de* waarheid.

Het beeld van den ernstigen waarheidzoeker is ons gegeven in den edelen Lessing, die de waarheid diende om haarzelfs wille, niet om de voordeelen die zij afwierp, niet om de eer die zij aanbracht. Van hem is het gezegde: het zoeken naar waarheid is verkieslijker dan het bezit ervan, want het bezit maakt traag, terwijl het zoeken versterkend en bemoedigend werkt. Wij spreken hier niet over die menschen, die de waarheid meenen te bezitten in een geopenbaard boek, want daarin staan Joden en Christenen en Mohammedanen precies aan elkander gelijk, neen met dezulken komen wij niet verder, want de onfeilbaarheid van den een sluit die des anderen uit. Maar wij meenen dat wie nooit heeft getwijfeld, die heeft ook nooit oprecht ge-

¹⁾ Goethe's Faust, bewerkt door ten Kate.

loofd. Want voor 't geloof zoowel als voor de wetenschap is twijfel de noodzakelijke voorwaarde tot vooruitgang. Indien het ons inderdaad om waarheid te doen is, hoe kan men daartoe komen dan langs den weg van den twijfel? Het eenige middel is *zoeken, zelf zoeken*. Anderen kunnen ons hierbij behulpzaam zijn, maar al wat zij ons brachten, dat moet door ons worden verwerkt, wil het ons eigendom worden. Wij beginnen allen met gelooven op gezag; vader en moeder hebben het gezegd, meester heeft het verteld. Evenals het gaat met elken mensch in het bijzonder, evenzoo gaat het met de menschheid in haar geheel. Het kind onderwerpt zich, omdat het vertrouwt op zijn ouders. Niemand weet het beter dan vader, geen mensch is liever dan moeder. Daarom zijn ook de ouders de natuurlijke eerste goden voor het kind. Iets later begint hij te vragen naar het *waarom*, hij onderwerpt zich wel, maar hij wil de reden weten waarom. Neemt hij toe in jaren, dan ontstaat er twijfel aan vaders gezag en onfeilbaarheid. Dat kost het kind moeite en strijd, het is hem dan alsof alle grond onder de voeten hem wordt weggenomen, alsof hij geen steunpunt meer heeft. En toch door den twijfel moet hij heen.

Het goed recht van den twijfel — zietdaar wat erkend moet worden. En toch zelfs in dezen zoogenaamden tijd van onderzoek, waarin men alles mag onderzoeken, „alleen maar 't kritiekste niet,” zijn er velen, die niet durven twijfelen, omdat zij leerden dat de twijfel was uit den boeze en kwam hij op ook in hun geest, zij onderdrukten hem. Ons was geleerd dat wij aan God moesten gelooven en dat alleen slechte menschen daaraan niet geloofden, die God was de Hemelsche Vader, die voor alle menschen, dus ook voor de kinderen, zorgde en die ons altijd gaf wat het

beste was. „Wat God doet, dat is welgedaan” — ziet daar den hoofdinhoud van onze geloofsleer. Nu zagen wij rond in de wereld en dan ontdekten wij zooveel dingen, die wij maar niet konden overeenbrengen met de liefde Gods; zooveel slechte menschen ging het goed in de wereld en zooveel braven hebben te tobben en te zwoegen, zooveel ongelukken hadden er plaats en zooveel onbegrijpelijkheden. Wij vragen: waarom gebeurt dat alles? waarom moeten er zooveelen honger lijden en wegwijnen? waarom moeten er velen werken harder dan de dieren? waarom zijn er zooveel ongelukkigen, lammen, blinden, kreupelen? waarom is er zooveel zorg en droefheid? En twijfelend zeiden wij: zou God wel zoo goed zijn als de menschen vertellen? Ik weet het niet, maar als hij zoo wijs en goed is, waarom doet hij dan zooveel wat ik niet wijs en niet goed vind en wat niemand mij kan ophelderen? Wij twijfelden nog niet aan het bestaan van God, foei! wij zouden dat niet gedurfd hebben, wij verborgen het dan ook in het diepst van ons hart, maar toch de grond werd onder onze voeten ondergraven, want „God moet goed zijn of er is geen God.” Zoo dachten wij en we konden het toch niet helpen dat wij zoo dachten — het speet ons zelven genoeg, wij hadden een gevoel alsof wij kwaad deden en wij schaamden er ons voor. Weg met dien twijfel! — maar hij was er toch. O, hoe menigeen is zoo doende een huichelaar geworden, hij ging meepraten met anderen, hij leerde zich anders voordoen dan hij was! Het eerste artikel van de godsdienstige wet waaronder wij opgroeiden, was: *Gij moogt niet twijfelen*. Twijfel was zonde, de eerste schrede op den weg des verderfs, aan welks uiteinde gevangenis en galg stonden, om niet te spreken over de eeuwige verdoemenis hiernamaals. Boven den ingang dus van den weg, die tot waarheid kon

leiden, stond met groote letters: VERBODEN TOEGANG. Is het wonder, dat zoo weinigen daarlangs gingen, zoo weinigen naar waarheid streefden? En op de catechisatie ging het weer evenzoo; terwijl wij als kinderen leerden dat wij alles vragen moesten wat we niet wisten of begrepen, want dat men door vragen wijs wordt, wachtte ons veelal straf en berisping als wij iets vroegen over de wonderbare, bovenzinnelijke dingen en in den regel werd het heel ongepast en eigenwijs gevonden, om zulke vragen te doen. Vrome kinderen, goede leerlingen waren dezulken, die hun les prompt konden opzeggen en die zonder iets te vragen of aan iets te twijfelen, alles geloofden wat in hun boekje stond en wat domine leerde; terwijl weetgierige, nadenkende kinderen, die bewijs gaven van een zelfstandig oordeel meestentijds werden uitgemaakt voor wijsneuzen, voor kinderen die aanleg hadden om den verkeerden weg op te gaan, tegen wie gewaarschuwd werd. Zoo werd men van jongsaan afkeerig gemaakt van den twijfel en de meerderheid, die het spoor der gewoonte volgt, kiest het gemak boven den doornigen weg van het nadenken en het onderzoek. Vroom en rechtzinnig, dat waren woorden van gelijke beteekenis, maar hoe als men eens onrechtzinnig werd door beter inzicht, door nauwgezet denken, hield men dan op vroom te zijn? En waren alle rechtzinnigen dan vroom? Men wist dat dit niet zoo was. Of is er niet een twijfel, die meer den wandel heiligt dan een zogenoemd vast geloof en een zuivere, onvervalschte leer? Is er niet een strijden, dat dieper eerbied inboezemt dan het rusten op vermeende lauweren — van anderen? Is er niet een wegwerpen van alle gezag in zake van godsdienst, dat meer getuigt van ernst en toewijding dan het ootmoedigst buigen voor de geschreven letter? Ziet slechts rondom u en merkt op hoeveel opofferende

liefde, hoeveel toewijding aan 't beginsel in verschillende landen betoond wordt door mannen, die er openlijk voor uitkomen dat zij gebroken hebben met den godsdienst! Keurt hun beginsel af, bestrijdt hun theorieën, maar hebt eerbied voor den ernst hunner overtuiging, waardoor zij in staat zijn blijmoedig goed en bloed veil te hebben voor hun meening. Of zoudt ge van dezulken durven zeggen, dat zij geen ideaal bezaten?

Ik wil u in Jezus teekenen het beeld van den mensch, die door twijfel tot waarheid kwam, een beeld dat zielkundig juist moet zijn, al wijkt het ook af van de gewone opvatting.

Als wij over Jezus spreken of over hem lezen, als wij denken aan zijn verhouding tot zijn familie, dan stelt men zich onwillekeurig voor, dat het daar in huis alles zoo lieflijk en vreedzaam was. Wat zal die Jezus een zoete jongen, een gehoorzame zoon zijn geweest! Wat zal die moeder gelukkig geweest zijtu in 't bezit van zulk een zoon! Hoe grootsch die vader op een jongen van zooveel aanleg en verwachting! Hoe trotsch die broeders en zusters op zulk een voortreffelijken broeder! Hoe zullen zij zich allen rondom hem geschaard hebben om door dien Jezus te worden binnengeleid in zijn verheven leer! Hoe zullen zij zich bij hem hebben aangesloten, om met en voor Jezus te leven!

Maar . . . hoe lieflijk en aantrekkelijk die voorstellingen zijn, ze bestaan alleen in de verbeelding, zij beantwoorden niet aan de werkelijkheid. Van dat alles schijnt niets gebeurd te zijn, zooals uit enkele toespeelingen in de evangelische overlevering blijkt. Is een profeet zeldzaam geëerd in zijn vaderstad, nog zeldzamer is dit het geval in zijn huis en onder de zijnen. Ouders houden ook in den regel meer van gewone kinderen dan van dezulken, die afwijken en toepassen

wat hun wordt voorgehouden. Ik herinner mij het verhaal van den jongen, die van zijn ouders geleerd had, dat hij wat over moest hebben voor anderen en mededeelzaam zijn jegens de armen, die zooveel minder kregen, want dat God veel houdt van zulke brave kinderen. En toen dat jongetje een gulden had gekregen en weggaf aan een behoeftig mensch, die het zoo erg noodig had en meende bijzonder braaf te zijn in de oogen van zijn ouders en van God, vertelde hij zijn heldendaad met zekere glorie. En wat gebeurde er toen met den jongen? Hij liep straf op in plaats van geprezen te worden. In kinderboekjes en op het tooneel worden zulke kinderen geroemd, zijn het toonbeelden van braafheid, maar in de werkelijkheid loopen zij, die het willen nadoen, straf op. Eveneens gaat het met de menschen ook. Dat is nu wel niet braaf, maar het geschiedt alzoo! Welnu, zoo moet het met Jezus ook zijn gegaan. Zij hadden thuis zeker niet erg met hem op. Hij was niet als de anderen. Het gezin waartoe hij behoorde, was vroom en streng godsdienstig, stipt alle voorschriften der wet vervullende; de leer der zaligheid werd daar van jongsaan in het gemoed der kinderen ingeprent. Maar die Jezus kon zich daarin niet vinden, hij was lastig met zijn vragen, hij had geen vrede met die overgeleverde voorstellingen en de eene twijfeling voerde hem tot de andere. Langzamerhand gevoelt hij zich niet thuis onder de zijnen, hij wordt niet begrepen, hij leeft in een andere wereld, in een anderen gedachtenkring. Met angst en kommer slaan zijn ouders hem gade, zij beginnen hem te beschouwen als een afgedwaalde, een afvallige, die zulke rare en vreemde denkbeelden had over de goddelijke zaken. En zeker ging er geen avond voorbij of zijn vroomme moeder bad innig en vurig voor dien zoon, voordat zij 't hoofd ter ruste

legde, die haar zooveel zorg baarde en dat God hem zou bewaren voor afval en ongelooft. Zoo was hij een kind van tranen en gebeden, voor wien zij bezorgd waren dat hij niet goed terecht zou komen. En dat te meer toen hij de stoutigheid had om in het openbaar op te treden, toen hij de priesters en machthebbers de waarheid durfde zeggen en hen tegenspreken, toen hij al verder en verder afweek van den weg der vaderen en toch dat was de eenige ware! Hij was in de oogen der zijnen de verloren zoon, die de familie in opspraak bracht en schande aandeed!

En toch hij mocht, hij kon niet anders, die Jezus.

Wat in hem leefde, dat moest hij mededeelen, opdat anderen deelgenoot zouden worden van 't geluk dat hij smaakte, nu hij door den twijfel heen was gekomen tot beginselen, die hem innerlijk vrede schonken, omdat zij voldeden aan de inspraak van zijn hart.

Misschien zegt deze of gene: gij maakt daar een heel verhaaltje van, maar dat is uwe fantasie, want gij mist alle gegevens voor een dergelijke ontleding. Ik antwoord: zielkundig heeft deze ontleding alle kansen van waarschijnlijkheid voor zich, maar buitendien ik beroep mij op de enkele plaatsen in de evangeliën, die een tipje van den sluier oplichten, waarmede overigens de verhouding van Jezus tot zijn familie is bedekt geworden. Wij lezen immers, dat Jezus eens bezig was met spreken en dat zijn betrekkingen gewaarschuwd werden, want dat het nooit goed met hem zou afloopen. Zijn moeder en broeders en zusters gingen naar de plaats waar hij was en wilden hem mee naar huis nemen, om hem te ontrukken aan de gevaren die dreigden, want „zij hielden hem voor krankzinnig” en toen, toen brak Jezus den band, die hem aan de zijnen verbond door te zeggen: wie is mijn moeder? wie zijn mijn broeders

en zusters? Een iegelijk die doet den wil des hemel-schen vaders, die is mijn moeder en broeder en zuster. Zoo spreekt men niet, als er niet heel wat is voorgevallen. En dan dat andere woord: wie niet haat! — zoo staat er! — wie niet haat vader en moeder en broeders om mijns naams wil, die is mij niet waardig. Kon hij zelf de banden der bloedverwantschap breken, waar het zijn beginsel betrof, hij verlangde hetzelfde van allen, die hem het kruis wilden nadragen en volgen op zijn pad.

Waarom twijfelde Jezus? Omdat hij moest, hij kon niet anders. Hoe kan men ooit tot het betere komen, als men niet eerst ontevreden is met hetgeen men heeft? Niet de tevredenen, die in de oude sleur loopen, maar de ontevredenen, die zoeken naar nieuwe en betere sporen, zij zijn het zuurdeesem der wereld. Is dat andere dan beter? Wie zal het zeggen? Maar dit weet men zeker, dat men in het oude geen rust, geen vrede vindt. En daarom strekt men zich uit naar het andere in de hoop dat het beter zal zijn; althans in dat oude te blijven, dat was onmogelijk. Men gevoelt dat het beter is geen onwaarheid aan te nemen, al weet men ook de waarheid nog niet te hebben gegrepen. Wie een onwaarheid overwint, is een leugen minder rijk en los te zijn van een onwaarheid is in elk geval beter dan erin te zijn vastgegroeid. Hoe pijnlijk de ure van twijfel ook wezen moge — en wij weten daarvan bij eigen ervaring mede te spreken — men moet er doorheen. Daarom het goed recht van den twijfel moet onwrikbaar vaststaan en wie zich daartegen verzet, hij wil de voorwaarden ontnemen waarop men alleen tot waarheid kan komen. In plaats dus van den twijfel te vloeken, zegenen wij hem en zeggen: menschenlijke twijfel! wij danken u, want aan u hebben wij veel, zeer veel, zoo niet alles

te danken en al is het dat sommigen ook ondergingen, te zwak als zij waren voor de aanraking met u, wij zullen niet ondankbaar u verguizen, neen wij zullen u eeren als de voorwaarde voor den vooruitgang!

Al dwalende, al zoekende, al twijfelende is de menschheid vooruitgegaan op den weg der kennis en al is de som der wetenschap nog klein, te klein om er zich op te verheffen gelijk velen doen, toch verschilt zij reeds aanmerkelijk van hetgeen vroegere geslachten wisten. Niet plotseling, niet op wonderbare wijze, als hadden wij haar slechts op te rapen en bij ons te steken, komen wij tot waarheid, maar al strijdend, al zoekend. Evenmin als de mensch plotseling kan loopen en praten, evenmin staat er een andere weg dan die van streven en strijden en lijden open voor de menschheid, om te naderen tot de waarheid.

Door dwaling tot waarheid — dat is de wet die de geschiedenis ons leert, waartegen wij veel hebben in te brengen, maar die wij niet in staat zijn te veranderen. Wij immers maken de wetten niet, die heerschen in het leven der natuur en der menschheid, wij nemen ze slechts waar. Tegen haar vermogen wij niets. Toen Galilei de beweging der aarde om de zon leerde, maar door de kerk gedwongen werd om zijn overtuiging als dwaalleer te herroepen, toen zou hij gezegd hebben: *en zij beweegt zich toch!* Zoo nu gaat het ook hier.

EN ZIJ BEWEEGT ZICH TOCH! — Laat men trachten de waarheid te binden en te beperken, laat men bepalingen uitvaardigen, waardoor haar dienaren worden vervolgd en mishandeld, het zal niet baten. Zij toch verbreekt alle banden en werpt ten slotte de kluisters af, waarmede men haar boeide. Personen gaan onder en verdwijnen van het wereldtoneel, ideeën blijven bestaan en

banen zich een weg. En al spannen de duisterlingen samen, hetzij open en bloot gelijk de paus van Rome, die tegenover den vooruitstrevenden tijdgeest als drager der reaktie optreedt, hetzij zich hullende in 't gewaad der vrijheid om achter dat huichelachtig masker velen te verleiden, om het menschedom in onkunde te laten ronddolen ten einde de machthebbers in de gelegenheid te stellen om te heerschen en te genieten, toch kan dit niet helpen. Evenals de zon schijnt, ook dan als men haar stralen niet wil ontvangen, evenzoo schijnt het licht der waarheid, ook al sluit men er de oogen voor. Maar vrijheid is de atmosfeer, waarin de waarheid alleen groeien en tieren kan. Zonder vrijheid is de waarheid een woord zonder beteekenis, een klank zonder zin.

Gelukkige tijd! — Zoo is menigeen geneigd te zeggen waarin men het genot der vrijheid heeft. Geen mensch ontzegt haar den ander, niemand betwist haar aan u. Wij antwoorden: o heilige eenvoud! Of wat is de werkelijkheid? Dat de schijn der vrijheid gered is, gelijk zulks natuurlijk is in een tijdvak van huichelarij, zooals wij beleven, maar het wezen ervan . . . is o nog zoo verre te zoeken. Men is vrij . . . op voorwaarde dat hetgeen gij zegt overeenstemt met de toongevers en machthebbenden, maar wee uwer, als gij den moed toont een eigen meening te bezitten. de mannen der macht, der officieele wetenschap en der pers slaan de handen ineen, om u machteloos te maken. In den grond der zaak vreest men de reuzengestalte der vrijheid, wier kracht niemand kan berekenen, als zij zich verheft in al haar omvang.

Tot waarheid moeten wij komen, steeds trachten haar te naderen, maar dan ook niet gearzeld om de mid-delen aan te wenden, die tot haar voeren. En al zal niet elk, die zoekt, vinden, toch zal hij die niet zoekt, zich

de gelegenheid afsnijden om haar te vinden. Daartoe nu is de twijfel noodig, want wat is hij anders dan de begeerte om vooruit te komen? De zelfgenoegzame, hij die klaar is, die aan niets twijfelt, hij vervolgt zijn weg zonder te onderzoeken, maar niet alzo de vriend der waarheid, die altijd zoekt en scheidt en toetst, om haar steeds meer nabij te komen.

Buckle noemt in zijn Geschiedenis der beschaving den twijfel als oorsprong en noodzakelijken voorbereider van allen vooruitgang. En hij getuigde daarvan: „dit is het scepticisme, welken naam alleen reeds een gruwel is voor alle onwetenden, omdat hij diens zelfgenoegzame gemoedsrust stoort, omdat hij diens geliefd bijgeloof niet in vrede laat, omdat hij hem de moeite van het onderzoek oplegt en omdat hij zelfs trage geesten aanzet om daarnaar te vragen of alles zich werkelijk zoo toedraagt als zij het meestal aannemen en of alles werkelijk waar is, wat men ons van kindsbeen af heeft doen gelooven. Dit scepticisme heeft de drie grondwalingen van den ouden tijd verwijderd, nl. *te groot vertrouwen aan de zijde des volks in de politiek, te veel lichtgeloovigheid in de wetenschap en te groote onverdraagzaamheid in den godsdienst.*”

Och, waren deze grondwalingen inderdaad verwijderd! Maar in de werkelijkheid is het er zoo gunstig niet mede gesteld, ondanks de vorderingen van het scepticisme leven wij nog steeds te midden dier afdwalingen en ondervinden wij van alle drie de nadeelige gevolgen maar al te zeer.

IN DE POLITIEK heeft het volk TE GROOT VERTROUWEN OP DE REGEERDERS, daarom laat het tot zijn schade en schande de staatslieden hun gang gaan, daarom bemoeit het zich te weinig met de staatkundige zaken, niet inziende dat het zijn eigen zaak is, die behandeld, zijn

eigen belang dat verwaarloosd wordt. Hoe kan het schip van staat in goede koers gaan, als „een ieder stuurt zijns weegs en niemand weet waarheen?” ¹⁾ Als persoonlijke lusten en belangen den doorslag geven ten nadeele van het geheel?

IN DE WETENSCHAP TE LICHTGELOOVIG — hoe is het anders mogelijk waar de som van kennis bij de meerderheid zóó uiterst klein is? Men ziet nog steeds op tegen een gepromoveerd man, als gaf dat voldoende waarborg voor kennis! Men laat zich verblinden door den schijn en onbegrepen woorden brengen den vrager in den waan, als ware men zeer verstandig! Laat de wetenschap voorzitten in de school en na eenige jaren zult ge zien welke machtige slagen zijn toegebracht aan bijgeloof en dwaling. Geen grooter vijandin van de wetenschap dan de halfweterij, die nu wordt aangekweekt op allerlei wijze!

IN DEN GODSDIENST TE ONVERDRAAGZAAM — dat was en is steeds het gevolg van het vermeende bezit van *de* waarheid. Wie haar bezit, duldt geen ander naast zich, elke afwijking is leugen, hij en hij alleen *weet* wat waar is! Met een zekerheid spreekt men over dingen, waarvan niemand iets weet en velt een veroordeelend vonnis over hem, die anders durft zeggen en doen. Beter deed men met zwijgen, waar men niet wist en den verstandigen stelregel op te volgen: in het twijfelachtige onthoudt u. Maar het is een eigenaardig verschijnsel, dat men in den regel met te grooter zekerheid spreekt, naarmate het terrein waarover men spreekt, minder bekend is. Het geloof is aanmatigend, onverdraagzaam, algoezaam, de wetenschap daarentegen bescheiden,

¹⁾ Deze aanhaling werd toegepast op de kamerleden door den oud-minister Vissering.

verdraagzaam en niet spoedig tevreden. De zelfgenoegzaamheid sluit af. Brengt den verzadigde eens op de hoogte van de behoefte, die de hongerlijder gevoelt!

Neen, de zoeker tracht door te dringen tot alles, hij wil elken sluier wegrukken, waarachter verborgen is wat hem belang inboezemt. Ik weet het, daar zijn er, die niet gestoord zullen worden in hun roestige rust en daarom zeggen: ik wil dat alles niet weten, ik wil niet verder gaan. Maar ziet dan ook af van de waarheid, want zelfonderzoek is de beste methode, om den waren stand van zaken te leeren kennen. Het is tegen onze natuur, indien wij niet trachten vooruit te komen, want geestelijke vooruitgang is even noodzakelijk als spijs en drank een behoefte zijn voor het onderhoud des lichaams. Wee daarom over de duisterlingen, die de menschelijke natuur verkrachten en verknoeien door aan zoovelen te ontnemen of te onthouden de voorwaarden, die noodzakelijk zijn voor den gezonden bloei en ontwikkeling van den mensch! In elks leven staat de boom der kennis en te eten van zijn vruchten, dat opent onze oogen, dat doet ons beantwoorden aan onze bestemming als menschen, d. i. als redelijke, denkende wezens.

Wie 't licht van Heden
Ook jublend eer',
Het licht doet smachten
Vooral — naar meer! ¹⁾

Daarom „licht, meer licht” — dat zij onze levensleuze, waaraan wij trouw mogen worden bevonden, tot dat onze laatste ure slaat.

En om tot dat inzicht te geraken, is twijfel een

¹⁾ De Génestet.

noodzakelijke voorwaarde. Laat ons elkander bij dat zoeken de behulpzame hand bieden. Verschillend zijn de stralen, die de menschen van de waarheid opvangen, maar bij alle verschil kunnen wij door wrijving van ervaringen en denkbeelden steeds worstelend en strijdend vorderingen maken. Eenheid van denken — 't is dwaas haar te wenschen, nog dwazer haar te gebieden en voor te schrijven. Waar die eenheid gevonden wordt, daar geschiedt het door niet-denken, want even onmogelijk als het is aan de golven der zee bewegingloosheid voor te schrijven te midden van den storm, even onmogelijk is het om de menschen te gebieden om één te zijn in denken. Maar men late zich leiden door de rede, zij is de beste en veiligste leidsvrouw door het leven. En moge er al te veel zijn, wat niet door haar vooralsnog kan worden opgehelderd, laat ons beginnen met niets aan te nemen wat bepaald tegen haar indruischt. Het veld van onderzoek is groot, jaarlijks worden er overwinningen behaald, die stoffe geven tot vreugde over de inspanning, die men zich getroost. Wanhopen we nimmer en in plaats dat wij ervoor terugdeinzen, wanneer een nieuwe ontdekking van ons eischt een herziening onzer denkbeelden, moeten wij gelukkig zijn in het bewustzijn: niet dat wij het reeds gegrepen hebben, maar wij jagen ernaar.

Door dwaling tot waarheid, door twijfel tot kennis — dat zij onze weg en al viel ook in den loop der tijden veel weg, wat ons geleerd was, waaraan wij ons gehecht hadden, het was het onwezenlijke, het omhulsel dat wij best konden missen. Maar de hoofdzaak bleef, dat is ons eigen wezen. En bij al wat er wegvalt, kunnen wij zeggen: meer is ons gebleven, ziethier ons zegeteeken, de resultaten van het denken, de vruchten van het onderzoek. En met den dichter roepen ook wij:

O, kome er vrij een twijfel in mijn hart,
Aan God en aan onsterfelijkheid,
Ik beef niet voor dien zwaren strijd
En voel geen smart.

Maar kwam er ooit een twijfel in mijn hart,
Aan liefde op aarde, aan liefde en deugd,
Geweken waar' dan al mijn vreugd,
Dan voelde ik smart.

DE KAJAFATYPE

OF

DE FANATIEKE.

De figuren die wij leeren kennen in de lijdensgeschiedenis van Jezus, zijn allen van vleesch en bloed. Het zijn menschen zooals wij ze kunnen aanwijzen in de geschiedenis niet alleen maar ook in onze omgeving. Geen fantastische beelden zonder werkelijkheid, maar menschen van gelijke bewegingen als wij zelven.

Ook Kajafas, de hoogepriester van den Joodschen godsdienst, behoort onder dezulken. Hij vervult een voorname, ja de voornaamste betrekking. In zijn handen berust de taak om voor de zuiverheid van het alleenzaligmakend Joodsch geloof te waken en met kracht op te treden tegen elke afwijkende meening, die als ketterij in de geboorte moet worden verstikt. Er is maar één leer om zalig te worden en dat is die, welke hem toevertrouwd is in zijn goddelijke funktie van oppersten priester des geloofs. Wee dengenen, die de stoutmoedigheid heeft om iets anders te leeren, hij zal te doen krijgen met de straffende hand van dezen machthebber!

Daar treedt een jonge prediker op, die een vrije opvatting heeft en hij sleept het volk met zich mede, zoodat hij langzamerhand een gevaar dreigt te worden

voor den godsdienst der vaderen. Dat *kan*, dat *mag* de hooge priester niet toelaten. Hij zou ontrouw worden aan zijn heilig ambt, als hij dat zoo maar liet begaan. Zoo iemand verleidt het volk en daarom een aanklacht, een vervolging tegen hem is een goed, een gode welgevallig werk.

Met allerlei sofismen weet hij zichzelven wijs te maken dat het belang van den godsdienst, de veiligheid van den staat, de orde der maatschappij vereischen dat zoo iemand tot zwijgen wordt gebracht.

„Wij hebben een wet en naar die wet moet hij sterven” — zietdaar de echte taal van den fanatiek. Hij vraagt niet of die wet goed is. De gedachte zelfs dat de wet niet goed zou kunnen zijn, is reeds heiligschennis in zijn oog. De wet bestaat en *dus* zij is goed. Twijfel daaraan is de eerste voorwaarde om te vallen. Vast te houden aan de wet, *omdat zij er is*, dat is het echte standpunt des behouds, ten allen tijde ingenomen door de geestelijken.

Eenmaal dat standpunt erkend, dan is een Jezus terecht ter dood veroordeeld en gebracht, want uit wettisch oogpunt moest Jezus sterven. Kajafas had gelijk, volkomen gelijk, als hij beweerde dat Jezus den dood verdiende, want Jezus handelde in strijd met de wet. Hier geldt ook: is de wet om den mensch of de mensch ter wille van de wet? Jezus zelf zou direkt zijn keuze hebben gedaan en zich gesteld hebben op het eerste standpunt. Maar Kajafas moest zich krachtens zijn ambt op het tweede plaatsen.

Zoodra de mensch den mantel der letterknechterij, van het dogmatisme heeft omgedaan, gelijkt het wel of hij gepantserd is en de gevoelens van menscheijkheid kunnen er niet doordringen. Hoe menig voorbeeld kan niet met name worden genoemd van menschen, die de

zachtheid en voorkomendheid in persoon waren, maar niet zoodra gold het 't gebied des geloofs, of diezelfde werden de hatelijkste ketterjagers, die men zich ter wereld kon voorstellen. De mensch gaat onder in het dogma en hij wordt een vleeschgeworden dogma, niet vatbaar voor indrukken die daarbuiten liggen.

Nog een gezegde, dat denzelfden geest ademt, kan hier als bijzonder karakteristiek worden aangehaald, te weten dit woord: het is beter dat één mensch sterve dan dat het geheele volk te gronde gericht worde. Ook dat is een echt verderfelijk beginsel in de hand van den fanatieken dweper, die onder dat voorwendsel een vrijbrief heeft om elk lastig element te verwijderen en uit den weg te ruimen. Wie toch heeft hierover te beslissen? Juist de personen, die er het minst voor aangevozen zijn, daar zij als machthebbenden er belang bij hebben, om elke afwijkende meening in de geboorte te verstikken en den drager ervan te fnuiken.

Kajafas is de klassieke type, die ten voorbeeld kan strekken aan alle ketterjagers.¹⁾ Ziet hoe hij zich weet te wringen om zijn zin door te zetten, hoe hij alle middelen weet aan te wenden, als hij vreest dat zijn prooi hem zal ontsnappen. Gaat hij niet zoover om Jezus voor den Romeinschen landvoogd aan te klagen, omdat hij nb. oproer wil en predikt? Spekuleert hij niet op de partij der keizergezinden, door zichzelf plotseling voor te doen als iemand, die de aanranding van het keizerlijk gezag beschouwt als de hoogste misdaad?

De sluwe priester wist dat dit argument den landvoogd zou treffen, want deze mocht door zijn goedgevendheid tegenover Jezus de gunst des keizers eens verbeuren

¹⁾ Prachtig is hij voorgesteld op de wereldberoemde schilderij van Muncaczy: Christus voor Pilatus.

en dat was hem het leven van een mensch als die Jezus niet waard. Zoo terecht laat een dichter Pilatus zeggen : „wat geeft de staatkunde om een mensch” ? Inderdaad dat motief is te zwak om er iets van te verwachten. Als de staatkunde het meebrengt, dan laat men niet één mensch maar velen vallen, ja men stort geheele volkeren in 't ongeluk door ze elkander te laten beoorlogen, zoodat duizenden vermoord, verminkt, verwond worden. Zoo ging het steeds en zoo gaat het nog.

Het is den fanatieken niet genoeg om zoo iemand onschadelijk te maken, neen men rust niet voordat hij gedood is en ook ten opzichte daarvan wordt dat andere woord bewaarheid : „voor staatkunde is toch bloed het laatste middel.”

Die zucht om andersdenkenden te vervolgen komt veelal voort uit de inbeelding van eigen onfeilbaarheid, die het vrije onderzoek aan anderen verbiedt en zoodra de twijfel aan die onfeilbaarheid oprijst, is de grond ondermijnd waarop zij kan groeien. En naarmate men ernstiger van een zaak is doordrongen, naar die mate is men allicht onverdraagzamer, omdat men alleen waarde hecht aan zijn eigen meening.

Ook dat is natuurlijk. Een mensch heeft de begeerte anderen gelukkig te maken. Hij heeft een denkbeeld aan welks vervulling zich voor hem verbindt het grootst mogelijk geluk voor allen. Van dat oogenblik bestaat er maar één weg om daartoe te geraken en dat is de zijne. Valt de macht in zijn handen, wat is natuurlijker dan dat hij deze gebruikt om zijn denkbeeld te verwerkelijken in de praktijk? Hij stuit op tegenwerking, hier door onkunde die te bevooroordeeld is om andere banen te bewandelen dan de eenmaal bekende, dáár door menschen, die wel is waar hetzelfde willen, maar langs andere wegen, met andere middelen. Nu gaat hij zijn

macht gebruiken om de anderen te dwingen tot geluk. Hij ziet niet in, dat gedwongen geluk ophoudt geluk te zijn. Alles ruimt hij desnoods met geweld op, wat hem in den weg staat om zijn denkbeeld te verwezenlijken. Al moet die verwezenlijking van zijn denkbeelden aan duizenden het leven kosten, hij aarzelt niet en laat ze dooden, om daardoor tienduizenden en honderdduizenden gelukkig te maken. Zoo iemand was ook Robespierre, van nature een zachtzinnig mensch die zijn openbaar leven begon met een geschrift tegen de doodstraf en die haar later in 't groot toepaste. Zielkundig wordt dit een raadsel, tenzij men begrijpt, dat deze handeling voortvloeide uit zijn overtuiging dat hij alleen wist wat noodig was voor aller geluk.

Drijvers op elk gebied slaan dikwijls over om onverdraagzame ijveraars te worden, want is men onverschillig, dan zal men onmogelijk den ijver ten toon spreiden, die noodig is om een voortstuwende, een drijvende kracht te zijn. De grens tusschen gezonde en ongezonde drijvers is niet aan te geven.

Ook hier zal het: *ad maiorem Dei gloriam* (ter meerdere heerlijkheid Gods) een machtig middel zijn om grootsche dingen tot stand te brengen. Wie zal ze tellen, de menschen die als slachtoffers van dat beginsel zijn gevallen? Het martelaarsboek om des geloofs wille is dik en nu er voor het godsdienstige minder belangstelling bestaat, nu gaat men op maatschappelijk en staatkundig gebied zijn slachtoffers zoeken en helaas! ook op dit terrein ziet men weer een drijverij, die velen doet vallen. In elk mensch schuilt een stuk ketterjager. Bij gebrek aan macht ontwikkelt die eigenschap zich niet, maar zoodra de macht er is, ziet men den vervolgde van heden worden een vervolger van anderen.

In dit opzicht hebben de katholieke en de protes-

tantsche Kerk elkaar niets te verwijten. Is het aantal ketteren, dat den dood vond tengevolge van de kettergerichten der katholieke Kerk, veel grooter, dat is alleen daaraan toe te schrijven dat zij over meer macht beschikte gedurende langeren tijd. Onder al de hervormers was er maar één, nl. Zwingli, die openlijk en ondubbelzinnig het leerstuk verwerpt, dat er buiten de Kerk geen heil is. Toen Luther die echt vrijzinnige taal had gelezen van Zwingli, kort vóór zijn dood opgesteld, waarin hij beschreef die toekomstige „verzameling van alle heiligen, helden, getrouwen en deugdzaamen”, waar Abel en Henoch, Noach en Abraham, Izaäk en Jakob ¹⁾ zullen samen zijn met Sokrates, Aristides en Antigonus, met Numa en Camillus, met Herkules en Theseus, met de Scipio's en de Cato's ²⁾ en waar elk oprecht en deugdzaam man, die ooit leefde, zich zal bevinden in de tegenwoordigheid Gods”, toen verklaarde hij te wanhopen aan de zaligheid van Zwingli. En een Bossuet ³⁾ haalt haar aan, om daardoor den hervormer prijs te geven aan de verachting en de verontwaardiging der nakomelingschap.

Om een letter, om een woord vervolgte en doodden men elkaar. Men denke slechts aan de gruwelijke vervolgingen van Homoousianen en Homoiousianen ⁴⁾ in de IV^e eeuw, naar gelang deze of gene de bovenhand hadden. Men denke aan het avondmaalsverschil tusschen Luther en Zwingli naar aanleiding van de woorden: dit is mijn lichaam, die volgens den eersten letterlijk en

¹⁾ Verschillende Oud-Testamentische personen.

²⁾ Verschillende Grieksche en Latijnsche mannen.

³⁾ Een bekend Fransch geestelijke uit de XVII eeuw.

⁴⁾ De eersten leerden dat Christus *gelijk* (homoousios) was in wezen met God den Vader, terwijl de tweede beweerde dat hij gelijkvormig (homoiousios) was.

volgens den tweeden in den zin van: *dit beteekent* moesten opgevat worden. En zoo zijn er zooveel verschillen van luttel waarde in onze oogen, waarom men elkander te vuur en te zwaard vervolgde. Mag men Llorente ¹⁾ gelooven, dan werden alleen door de Spaansche inkwisisie meer dan 31.000 menschen verbrand *ad maiorem Dei gloriam*, terwijl 290.000 veroordeeld werden tot minder zware straffen. Onder Karel V werden alleen in de Nederlanden om des geloofs wille minstens 50.000 menschen ter dood gebracht en onder diens zoon Filips minstens 25.000. De geschiedenis der Waldenzen ²⁾ is een droevige bladzijde, die een jammerlijk licht werpt op de mannen des geloofs. En later de vervolging der Hugenoten in Frankrijk, om niet te spreken van het uitmoorden der Mooren in Spanje ³⁾.

Volgens een zeer matige berekening heeft de katholieke kerk in de geschiedenis een bloedig spoor achtergelaten, gevormd door den dood van minstens 20 milioen ketters. En de protestantsche kerk was geen haar beter. Was het niet Kalvijn, die den geneesheer Michaël Servetus liet verbranden wegens ketterij als waardige tegenhanger van den moord aan Giordano Bruno gepleegd door de katholieken?

Meent niet dat die geloofsvervolgers allemaal beulen zonder gevoel waren, neen, het was hun geloof dat hun noodzaakte op den weg der vervolging te gaan.

Een Filips II handelde niet uit wreedheid, maar om een goed werk te verrichten, gelijk blijkt uit dezen brief

¹⁾ Een bekend Spaansch geschiedschrijver die over de Inkwisisie schreef.

²⁾ Een bekende sekte, die vooral in zuidelijk Frankrijk, Savoye en Italië haar vertakkingen had en die snood vervolgd werd door de katholieken.

³⁾ Onder Filips II.

aan zijn zuster, Margaretha van Parma die niet voor openbaarmaking bestemd was, en die aldus luidt: „God weet dat ik niets meer zoek te vermijden dan het vergieten van menschenbloed en dan nog des te meer het bloed van mijne Nederlandsche onderdanen. Ik zou het voor een der gelukkigste omstandigheden van mijn regeering beschouwen, als ik tot zoo iets niet zou genoodzaakt worden.”

De man is tot een beul geworden door *zijn* geloof en juist omdat hij het ernstig opnam, daarom was hij te fanatieker tegenover anderen.

Diezelfde man vond in zijn geloof een kracht, om een naamloos lijden te verdragen met engelengeduld, dat zeldzaam mag heeten. Hij zag zijn lichaam ontbinden vóór zijn dood, zoodat hij een ondragelijken stank verspreidde en niemand het bij hem kon nithouden. Tot zijn vertroosting liet hij zich de lijdensgeschiedenis van Jezus voorlezen en hij zeide nog: „al deze smarten zijn niet zóó groot als die, welke ik over mijn zonden gevoel” en op zijn sterfbed waarschuwde hij zijn zoon geen eerzuchtige plannen te vormen, want „langs dezen weg heb ik 600 millioen dukaten en de levens van 20 millioen menschen zonder eenige vrucht verspild.” Dus had hij dit afschuwelijk werk met vrucht volbracht, hij zou zijn zoon zeker geraden hebben denzelfden weg te bewandelen!

Zulk een leven is met recht een afschrikwekkend voorbeeld, waaruit men zien kan, waartoe het geloof een mensch kan brengen, althans hoe het geloof niet in staat is zulke lage daden te verhoeden.

Berucht zijn de Spaansche groot-inquisiteuren geworden in de geschiedenis, onder wie Torquemada uitmunten. Ziethier in korte trekken en met cijfers van treurige welsprekendheid een schets hunner werkzaamheid:

Torquemada (1492—98) liet 8800 menschen levend, 6500 in beeldtenis verbranden, terwijl 90.000 personen verschillende boetedoeningen opliepen;

Diego Deza (1499—1506) liet 1664 menschen levend, 832 in beeldtenis verbranden, terwijl 52.456 verschillende boetedoeningen kregen;

Franz Ximenez (1507—1517) liet 2536 menschen levend, 1368 in beeldtenis verbranden, terwijl 47.263 verschillende boetedoeningen kregen.

Is het niet ontzettend, als men verneemt hoeveel slachtoffers gemaakt werden door den godsdienst, die door de priesters gedoopt is met den naam van godsdienst van liefde en menschenmin.

Kajafas de Jood is nog maar een kind in vergelijking van zulke navolgers!

En nu mag men zeggen dat dit geschiedde ter wille van het eigenbelang der geestelijkheid, dat huichelarij bij die vervolgingen een groote faktor was, toch kan dit onmogelijk de algemeene verklaring zijn van zoo'n algemeen verschijnsel. Neen, als wij onderzoeken, dan zullen we vinden hoe zulke vervolgingen te vuur en te zwaard in hoofdzaak het werk waren van mannen wier geheele leven toewijding was aan hetgeen zij voor waarheid hielden en wier karakter onbesmet te voorschijn komt uit de vuurproef van het onderzoek. Vergeten wij ook nooit, dat zulke daden plaats vonden onder goedkeuring en toejuiching van het beste deel des volks, zoodat die vervolgers niet anders deden dan den wil te volvoeren van de ernstigste en onzelfzuchtigste mannen.

Ook de Mooren in Spanje, die letterlijk uitgeroeid werden onder koning Filips II en de Joden, ondervonden in ruime mate wat het zeggen wilde onder een christelijken koning te mogen leven. Het geschiedboek der

Joden is één groot martelaarsboek en bij het doorbladeren daarvan weet men niet waarover zich het meest te verwonderen of over de onmenselijke wreedheid der christelijke voorgangers of over de aandoenlijke trouw van het kleine Jodenvolk aan de overlevering en leer hunner vaders. Het schijnt onmogelijk met zekerheid het aantal bannelingen te bepalen, daar de Spaansche geschiedschrijvers in hunne opgaven varieeren van 120.000 tot 800.000. Maar die zuivering des lands droeg er veel toe bij, om de bronnen van welvaart te verplaatsen. Nooit is Spanje weer geworden, wat het was vóór de verdrijving van de Joden en Mooren. Verschillende steden in Italië zooals Livorno, Pisa, Ancona zoowel als in de Vereenigde Provincies, danken voor een deel haar opkomst aan het toelaten der nijvere Joden in haar midden. De overwinning der Spaansche priesters, door bloeddorstige dweepzucht behaald, droeg ontzaggelijk veel bij, om dit van nature zoo gezegende land tot een woestenij te maken. Waar de priester loopt, groeit geen gras meer — zoo zegt het spreekwoord en dat is in Spanje volkomen bewaarheid. Het volk is er uitgemergeld, terwijl de kloosters en de kerk een weelde en pracht ten toon spreiden, die grenzen aan het ongelooftijke.

De Duitsche schilder Kaulbach heeft op een zijner schilderijen den ketterjager geteekend op een wijze, die onvergetelijk en onvergelykelyk mag heeten. Het is de blinde Peter Arbues in Spanje, die geleid wordt door een monnik en een non. Uit zijn geheele gelaat straalt geloofshaat. In zijn rechterhand heeft hij een stok, waarmede hij steekt naar het Joodsche gezin, dat ter dood veroordeeld voor hem neergekniel ligt om zijn genade af te smeeken. Schatten van goud en zilver liggen op den grond en de inhaligheid der kerk blijkt uit

de figuur van dien monnik, die met de hebzucht op het gelaat grist naar de schatten, die verbeurd zijn verklaard door de vervolging van dat rijke gezin. Een paar nonnen staan achter dat gezin en op den achtergrond ziet men eenige menschen, aan kruisen geslagen, ten prooi aan de vlammen, die lustig aangewakkerd werden door een geestelijke. Zulk een schilderij geeft aanschouwelijk onderwijs, want de geloofsijver, de haat daardoor opgewekt, de daarmede al te vaak samengaande hebzucht, zijn nooit beter en duidelijker geteekend dan op dat stuk.

Ook op Muncaczy's Christus voor Pilatus ziet men de figuur van zijn aanklager Kajafas in al zijn fanatieken ijver afgebeeld.

En als de kerk nu zoo inschikkelijk is, dan mag dat niet toegeschreven worden aan haar onwil om te vervolgen, maar aan haar onmacht en is de verketteringzucht ietwat verminderd, dit is waarlijk niet te danken aan het protestantisme, maar aan den vrijeren, wetenschappelijken geest, een doorn in de oogen van alle kerken, die zich door de wijsbegeerte meer en meer openbaarde. Nog een paus Gregorius XVI schreef in onze eeuw: „wij komen nu aan een andere overvloedige bron van kwaad, waarmede tot ons leedwezen de kerk is besmet, namelijk de onverschilligheid of die door goddelooze menschen overal verspreide verderfelijke meening, volgens welke de eeuwige zaligheid kan verworven worden in elk geloof, indien het gedrag slechts bestuurd wordt door recht en gerechtigheid . . . Uit deze noodlottige bron van onverschilligheid vloeit dus onzinnige dwaalleer of liever die krankzinnige meening voort, die eischt dat voor immer vrijheid van geweten zal worden toegestaan en gehandhaafd. Sommigen hebben zelfs de onbeschaamdheid te beweren, dat vrijheid van denken den godsdienst

ten goede zal komen. Het is echter zooals Augustinus zegt: „wat is doodelijker voor de ziel dan de vrijheid om te dwalen?” En hij vindt dat een verstandig mensch geen verlof moest geven om vrijelijk vergif te verspreiden, te verkoopen, ja te drinken, daar de middelen bestaan waardoor misschien de werking kan worden tegengegaan.

Dus als ze maar konden, dan zouden de geestelijken wel weer eens beginnen met hun geloofsvervolgingen en ze steken alleen daarom het hoofd niet op, omdat zij niet durven. En waardoor is een andere geest ontstaan?

Niet door het protestantisme, waarin even goed door een star en dor dogmatisme het menschelijke werd uitgeschud uit den mensch — men denke aan de geschiedenis van Schotland en Nederland met zijn onverdraagzaam kalvinisme! — maar door een wijsgeerige opvatting, die stond tegenover het kerkelijk geloof. En al blijven de meesten hun meeningen ontleenen aan het gezag, het beteekent weinig of ze zulks willen doen als de katholieken of onbewust als de meeste protestanten, toch waait een vrijere geest door de wereld, die zelfs doordringt, al is het steelswijze, in de vunzige kerkklucht. Volgepropt met geloof gaat het niet zonder zwaren inwendigen strijd, om zich los te worstelen van de vooroordeelen, waarin men is groot gebracht. En de fabel der oudheid heeft nog haar beteekenis, waar zij ons vertelt van een oude vrouw, die aan het begin van onzen levensweg zittende haar beker aanbiedt aan allen die binnentreden, en het gif van dezen beker verspreidt zich nog steeds door alle aderen en oefent het geheele leven door zijn noodlottige werking uit. De rede moge de nevels van het vooroordeel vanéénrijten; in haar krachtigste oogenblikken moge zij zich zegepralend

verheugen in haar vrijheid; de indrukken uit de jongere jaren zullen nog langen tijd in de ziel blijven sluimeren, om boven te komen in elk oogenblik van zwakheid, als de rede tijdelijk verslapt en de kracht der oude denkbeelden oppermachtig is. Het behoeft ons niet te verbazen, dat slechts weinigen genoeg moed en volharding hebben om dien innerlijken strijd vol te houden. De meeste menschen gaan nooit na, welke meeningen zij hebben verkregen door overerving of doen dit zoo geheel onder den overheerschenden invloed van de vooroordeelen der opvoeding, dat zij alle leerstukken die hun worden ingeprent, als zoo ontwijfelbaar waar gaan beschouwen dat slechts een blinde tegeningenomenheid hem zou kunnen verwerven ¹⁾.

Wanneer de onkunde niet zoo algemeen heerschte, het terrein waarop het geloof zoo welig opschiet, zou niet zoo groot zijn. Men klaagt over de macht der Jezuïten en men is van tegenovergestelde zijde zoo dom om hen te bestrijden door hen te verdrijven uit het land. Maar heeft men zich dan nooit afgevraagd hoe het komt dat deze nog zooveel invloed uitoefenen? Het zijn niet de Jezuïten die huichelaars maken, het omgekeerde is waar, de huichelarij onder de menschen vormt Jezuïten. Was de leugen niet zoo geliefd en de huichelarij niet zoo algemeen, de Jezuïten konden en zouden hun matten weldra oprollen, want er zou geen vraag naar dat artikel zijn. Evenmin zijn het de tirannen die een volk tot slaven maken, maar een slaafsch volk kweekt tirannen aan. Anders zouden het dezulken geen dag kunnen uithouden. IJvert dus tegen de gemeene

¹⁾ Men vergelijke het schoone en leerzame boek van Lecky: De Geschiedenis van het rationalisme in Europa, dat een aandachtige lezing verdient.

huichelarij en onwaarheid, bestrijdt den slaafschen geest en het Jezuïtisme zal afgedaan krijgen en de tirannen zullen wijken, omdat zij geen menschen vinden, die zich laten tiranniseeren.

Het beste middel tegen fanatisme is dus het ontsteken van licht onder de menschen, is het onderzoek naar waarheid zonder vooraf grenzen te hebben vastgesteld. Maar evenzeer als er een onverdraagzame orthodoxie wordt gevonden, evenzeer bestaat er een doktrinaire vrijdenkerij, die in haar anti-christelijk karakter even uitsluitend en even onverdraagzaam is, al geschiedt het onder den schijn van wetenschappelijkheid. Wat echter voor den eeu een misdaad is, dat mag den ander niet als deugd worden toegeschreven. Elkeen, die ontwassen is aan het dogmatisme der kerk, is verplicht geen perken te stellen aan het onderzoek op eenig ander gebied, want kritiek mag alles onderzoeken, zelfs het kritiekste, en de vrije gedachte is geen nieuw *kredo* in plaats van het oude, neen zij is of moet zijn een gesteldheid des geestes, waardoor men zonder vooroordeel bereid is de resultaten van het onderzoek te aanvaarden, welke die ook wezen mogen. En de wetenschappelijke ketterjager staat beneden den kerkelijken, want adeldom verplicht en juist door den adel der wetenschap stelt men hem veel hoogere eischen met het volste recht.

Ook op maatschappelijk gebied hebben vervolgingen plaats wegens verschil van overtuiging en wie ziet uit welken hoek tegenwoordig de wind waait, die wordt treurig gestemd dat men deze eeuw (de XIX^{de}) zoo vol schoone verwachtingen en beloften zóó moet eindigen.

Naar aanleiding van nieuwe muilkorfwetten, die men beraamt in het „land der denkers”, schreef onlangs de

beroemde geleerde prof. Ernst Häckel: „de wereld heeft het zonderlinge schouwspel beleefd, dat de hoogste waardigheidsbekleeders van Staat en Kerk met de grootste praal en onder deelneming van regeerende vorsten zoowel Darwin als Helmholtz ten grave hebben begeleid, zonder flauw te vermoeden of te bedenken, dat die mannen schurftige kettters en omwentelingsmannen van den eersten rang waren. Sedert twee duizend jaar heeft de wijsbegeerte tevergeefs haar handen stuk gebeten op de abstracte begrippen: godsdienst, huwelijk, huisgezin, koningschap, bezit, en nu wil het Berlijnsche parlementaire conclave ¹⁾ dat reusachtige vraagstuk oplossen, en heeft het al uit gemaakt, dat de voorname oorzaak van de omwentelings-denkbeelden is de Duitsche wetenschap.”

En dan noemt hij een geheele reeks staatsgevaarlijke schrijvers zooals Kopernikus ²⁾, Kepler ³⁾, Spinoza, Shakespeare, Schiller, Kant, Goethe, von Humboldt ⁴⁾ en anderen. Zal het wat baten, als men een kruistocht opent tegen de mannen, die zoowel op godsdienstig als op maatschappelijk gebied de wereld trachten te ontworstelen aan vooroordeel, huichelarij en leugen, die nog oppermachtig de heerschappij in handen hebben. Wat ook de vorsten met hun raadslieden, hun betaalde persridders, hun wetenschappelijke lijfgarde aan de hoogeschoolen, hun financiers mogen beramen, het zal vergeefsche moeite zijn om met de verroeste schilden der

¹⁾ Zoo heet de vergadering van kardinalen, die den paus verkiezen. Hier een afgesloten vergadering.

²⁾ Een Poolsch geestelijke, die de beweging van de aarde en de planeten om de zon wetenschappelijk heeft toegelicht. Naar hem spreekt men van het Kopernikaansche stelsel.

³⁾ Een Duitsch sterrekundige van den eersten rang.

⁴⁾ Een Duitsch natuurwetenschappelijk man, die veel invloed had door zijn beroemd boek *De Kosmos*.

middeneeuwen op den duur te vechten tegen de machtige vuurwapenen van den modernen geest.

Steeds volgde men den verkeerden weg. Men zeide: deze of die leer is goed, is de eenig ware, want zij is van God. Hoe weet men dat? Door menschen. Hoe weten die menschen dat? Door anderen, totdat men ten slotte stuit op den maker der leer, die beweert haar van God te hebben. Maar hoe weet deze dit? Hij weet het niet, maar hij zegt het om zijn leer ingang te verschaffen bij de domme menigte. Voert nu zulk een leer tot treurige vervolgingen, die plaats hebben *ad maiorem Dei gloriam*, dan doet men beter te zeggen: aan de vruchten kent men den boom, aan de daden de leer en dus voert deze tot dergelijke gevolgen, dan deugt de leer niet, zij kan niet goed zijn, want „er is geen God of hij moet goed zijn.”

Welnu teekent het beeld Gods naar den zin der godsdienstige drijvers van het slag van Kajafas en gij krijgt een verfoeilijk wezen, dat plezier heeft in folteren en pijnigen, dat het er op toelegt andersdenkenden het leven te vergallen. Mag het niet treurig heeten, wanneer folterbank en martelkraag, wanneer galg en brandstapels kunnen worden aangevoerd als de voornaamste bewijzen voor de waarheid van den christelijken godsdienst? En toch dat is het geval. De martelaarsboeken zijn daar om het te bewijzen, dat de weg door het christendom gebaad in de heidenwereld is geweest een weg van bloed en tranen. Nog zelden vindt het beginsel toepassing, dat Jezus verkondigde, toen hij door de dienaren van den hoogepriester werd geslagen en dat luidde: heb ik kwalijk gesproken, toon het mij aan en heb ik goed gesproken, waarom slaat gij mij dan? Maar vraagt misschien iemand: mag men dan niet ijveren voor zijn beginsel? Moet men stil zitten en afwachten

zonder iets te doen? In 't geheel niet. Geen verdraagzaamheid, die in den regel maar al te dikwijls voortspruit uit onverschilligheid. Onverdraagzaam waar het de beginselen, maar verdraagzaam waar het de personen betreft — zietdaar wat wij ons als stelregel moeten aannemen. Wie een misdaad als aan Jezus aangedaan, verfoeit, die moet haar niet wijten aan den persoon van Kajafas, maar aan het stelsel, dat zulke mannen aankweekt en bekleedt met macht. Het als door God geopenbaarde, ons gepredikte geloof maakt uitsluitend en voert tot geloofsvervolging. De wetenschap daarentegen leert verdraagzaamheid en eischt plaats voor elke overtuiging, die zich weet te verdedigen tegen alle aanvallen. Zij is bescheiden en niet haatdragend. Maar niet alles wat onder dien naam doorgaat, heeft daartoe het recht. En daarom steeds uit eigen oogen gezien, opdat wij evenmin in naam der vrijheid als in dien des geloofs overgaan of medewerken tot vervolgingen. Doodt de onschuld, latere geslachten vereeren haar; versmoort de stem der waarheid, de nakomelingen der vervolgers doen standbeelden verrijzen voor hen, die als profeten der waarheid streden en leden voor haar; plant een kruis, de plaats des kruizes wordt een plek der aanbidding. Het geweten laat zich nu eenmaal niet binden en dus elke band, die knelt en perst, is uit den bozen. Men kweeke bij allen aan als gedragslijn en passe haar toe tegen anderen: het is den mensch niet goed iets te doen tegen zijn geweten.

Wij zeggen met een Thomas van Aquino: „van alle menschelijke werken is het eerste beginsel de rede; het geluk bestaat in de blijdschap over de waarheid; waar de mensch zich aan moge wijden, de wijsheid te leeren kennen overtreft alles in volkomenheid, verhevenheid, nut en geneugte; de waarheid moet het laatste

doel van geheel de wereld zijn. Maar wij voegen eraan toe: het zal op den duur onmogelijk zijn tegen de rede in te gaan en hoe meer wij de waarheid naderen, hoe gelukkiger wij ons zullen gevoelen. Niet door vervolgen, niet door dwang zal men de ketters, die het zout der maatschappij zijn, verdelgen en wil men dat, de treurige gevolgen zullen niet uitblijven.

DE JUDASTYPE

OF

DE TELEURGESTELDE EN HAATDRAGENDE.

De tafreelen der lijdensgeschiedenis gelijken veel op schilderstukken uit de oud-Hollandsche school. Bij den eersten aanblik zien wij enkele figuren, waarop alle licht is gevallen en daarachter een diepe duisternis, waaruit wij bij langer bekijken allerlei gedaanten zien opdoemen. Het is de scherpe tegenstelling tusschen licht en schaduw, die ons bijzonder treft en waardoor sommige meesters dier school zoo uitsteken. Onvergetelijk is de indruk, die daardoor bij ons gewekt wordt.

Welk een afwisseling in die lijdens tafreelen! In alles is Jezus de hoofdfiguur, om wien alle anderen zijn gegroepeerd. Hij staat in het volle licht en om hem zoo helder mogelijk te doen te voorschijn komen, worden alle andere personen zooveel mogelijk in de schaduw gesteld. Nu eens staat hij tegenover de ruwe benden, die hem vervolgen onder aanvoering van den verwilderden Judas, dan is het de terechtzitting voor den hoogepriester, waarin de machtige naar de wereld wordt geteekend in al zijn machteloosheid tegenover den onschuldigen profeet des geestes. Straks is het de Romeinsche landvoogd, die zoo goed de logen der fanatieke

priesters doorziet en die zoo gaarne den jeugdigen dweeper de hand boven het hoofd zou houden.

Vandaar de aantrekkingskracht, door deze tafreelen telkens op nieuw uitgeoefend, het zijn zoovele grepen uit het leven met zulk een levendigheid geteekend, dat het ons is alsof wij er als toeschouwers bij zijn geweest. Willen wij geschiedenis behandelen, we zouden meermalen genoodzaakt zijn, om het snoeimes der kritiek te gebruiken, maar wij beschouwen ze veel meer als karakterteekeningen. En daarin bestaat hun blijvende waarde, toepasselijk als ze zijn op alle tijden. Het zijn menschen van vleesch en bloed met dezelfde gebreken, met dezelfde deugden, met dezelfde zwakheden als wij zelven zijn en zooals wij ze rondom ons kunnen waarnemen.

Hier een Petrus, de zwakke vriend die zijn meester verloochent uit vrees voor zichzelf; dáár een Kajafas, de rechtzinnige ijveraar, die in zijn bekrompenheid niemand of niets ontziet, elders een Pilatus, de twijfelende en sceptische man, die eigenlijk de menschheid de moeite niet waard acht om zich er druk om te maken en zijn leven er voor te geven; eindelijk een Judas, de teleurgestelde vriend, die den meester verraadt in de hoop dat deze zich zal toonen in zijn ware gedaante.

Want ja, dat is de Judastype. Niet de Judas, gelijk de overlevering hem in den regel afteekent, als de hebzuchtige en de inhalige man, wien het alleen om geld te doen is, maar de Judas, zooals hij zoo best zielkundig valt te verklaren.

Laat ons trachten die figuur te herstellen opdat wij niet mededoen om haar zwarter af te teekenen dan zij inderdaad was.

Judas was een der mannen, die zich vrijwillig bij den eenvoudigen timmermanszoon hadden aangesloten in de vaste

overtuiging dat deze het Joodsche volk zou verlossen van het slavenjuk der Romeinen, waaronder het zoozeer gebukt ging. Daar hoorde moed en ook toewijding toe. Oprechte vriendschap moet hem tot een volgeling van Jezus hebben gemaakt. En toch zien wij hoe het komt dat hij het juist is, die zijn beminden meester op verraderlijke wijze overlevert in de hand zijner vijanden, welke het reeds lang op zijn leven gemunt hadden.

Vanwaar die verandering? Vanwaar die ommekeer, die Judas van een vurig vriend maakte tot een vijand?

Kan de reden daarvan geldzucht zijn? De overlevering meldt het. Zij weet te verhalen dat Judas zooveel als de penningmeester was, die de kas hield van het gezelschap van Jezus en zijn vrienden. Zij kent ook een paar trekken uit zijn leven, waaruit blijkt dat hij erg op den penning was. Zoo b.v. in 't verhaal van de vrouw, die een pond balsem nam, echten kostbaren nardus, om Jezus voeten mede te zalven, welke handeling Judas deed zeggen: waarom deze balsem niet verkocht voor 300 denaries en den armen gegeven? De evangelist zei naar aanleiding daarvan: „dit nu zeide hij niet omdat hij zich om de armen bekommerde, maar omdat hij een dief was en de kas hield en wegnam wat erin gedaan werd.” In verband daarmee wijst men op de 30 zilverlingen, ongeveer f 45.—, de gemiddelde prijs van een slaaf, een som ontleend aan den profet Zacharia, waar deze spreekt over het armelijk loon, door het volk aan zijn herder gegeven. Alsof die som voldoende is om die daad aan hebzucht toe te schrijven! Alsof hij niet veel meer daaraan verdiend kon hebben! Voor mij is dit geen verklaring. Uit hebzucht zich aan te sluiten aan een armen drommel, die niet in staat was iets te geven, dat is de daad van een gek. Lukas zegt ter verklaring: „de satan voer in hem.” Maar dat is ook geen uitleg.

Immers alsdan is hij zelf heelemaal niet verantwoordelijk voor zijn daad, hij was in dat geval niets anders dan het instrument, waarvan men zich bediende om Jezus ten onder te brengen. En verbeeldt u welke wandrochtelijke voorstellingen men alsdan moet aannemen: een God, die een mensch daarvoor schept, om hem te doen dienen tot het uitvoeren van zulk een daad! Zoo iets afschuwelijks overtreft alles en hoe een geloovige zoo'n onderstelling kan aannemen, dat is ons onbegrijpelijk. Dan is de verklaring van geldzucht nog natuurlijker, want wij weten hoe machtige drijfveer het geld is in onze maatschappij, waar velen voor geld alles veil hebben, hun eer, hun pen, hun lichaam, ja hun geheele persoon.

Ik meen een geheel andere verklaring te kunnen geven, die hierop neerkomt.

Oorspronkelijk sloot Judas zich in alle oprechtheid aan bij Jezus evenals alle andere jongeren. Hij had dezelfde verwachtingen, hij had alles verlaten ter wille van Jezus en daardoor bewees hij evenzeer toewijding als de overigen. En waarin bestonden die verwachtingen? Deze waren zinnelijk, aardsch. De discipelen hoopten op eereposten, zoodra Jezus als koning zou optreden in zijn rijk, want ja hij zou zich een troon stichten. Aller oog was dus gericht op de heerlijke toekomst en toen Jezus naar Jeruzalem trok, toen dachten zij allen dat het messiasrijk spoedig zou komen, zij spraken het uit dat Jezus de messias, de koning was en zij huldigden hem als zoodanig. En wat bemerkten zij? In plaats van opgang en instemming ondervond Jezus heftigen tegenstand, ja het werd meer en meer zichtbaar, waar alles op zou neerkomen; hoe langer hoe duidelijker openbaarde het zich ook aan Jezus, dat de uitkomst treurig zou zijn, dat hij veel kans had den dood te moeten ondergaan

ten gevolge van den haat der priesters en machthebbers te Jeruzalem. Dat was een bittere teleurstelling! Alle hoop zoo op eens verdwenen, alle heerlijke vooruitzichten den bodem ingeslagen. Is het dan vreemd dat in het gemoed van een hunner de liefde oversloeg tot haat? Dat de gedachte ontstond: hij heeft ons schoone beloften gedaan, maar bij slot van rekening bedroog hij ons? Ziet, zoo werd Judas door teleurstelling verbitterd en gedreven tot den treurigen stap dien hij deed. Misschien merkte de tegenpartij die veranderde stemming op en wie weet of zij daarvan niet listig partij wist te trekken door hem op te winden en te versterken in zijn teleurgesteld idee. Misschien ook was zijn verwachting vuriger dan die der anderen en toen hij zag dat Jezus de tenuitvoerbrenging maar altijd uitstelde, toen de intocht te Jeruzalem zonder gevolg voorbijging, toen wilde hij Jezus op dien weg voortdrijven. Hij was bitter teleurgesteld en naarmate zijn verwachtingen hooger gespannen waren geweest, naar die mate griefde het hem dieper. Overwoog hij soms of Jezus wel durfde, welnu hij zou hem dwingen dien beslissenden stap te doen. O, het volk zag hem wel toevallen en zoodra Jezus dat zag, dan zou hij moed vatten en de groote slag zou geslagen worden.

Hoe schoon en menschkundig wordt dit geteekend in het tooneelspel Jezus van Nazareth!

Nadat Jezus Judas gewezen heeft op zijn verwachting van een wereldsch rijk vol glans en vreugde, van een uiterlijken, pralenden messias, zegt hij:

„Het rijk, waarop gij hoopt, kan niet uitwendig,
Niet door een wonder zich op aarde gronden;
Niet door een wonder wordt de menschheid rijp.
Slechts wie zichzelf verwint, die heeft verwonnen;
Slechts wie zijn ik beheerschen kan, die heerscht,
Alleen wie zijn gemoed bedwingt, is machtig.”

Maar nu komt bij Judas de gedacht op, om hem te dwingen zich als messias te openbaren. Hij zegt:

Ik wil hem dwingen! — Ha, ik kan het!
 Ik kan het! — Valt hij in de handen der priesters,
 En knellen zij zijn armen in ijzren boeien,
 Terwijl zij tegen hem het zwaard verheffen,
 Om hem voor altijd te vernietigen, —
 Dan moet hij 't doen — dan werpt hij 't needrig klee
 Gedwongen af, — zijn boeien vallen, en —
 Terwijl de donder rolt, stijgt hij ten troon!...
 Ik doe 't — ik moet het doen! — Wat ook gebeure,
 Ik wil en zal!

Hoort ook de woorden, die de dichter Judas in den mond legt, nadat hij Jezus heeft overgeleverd en toen hij hem geboeid zag wegvoeren:

Nu zal zijn majesteit zich openbaren!
 Nu is het oogenblik gekomen, dat
 Hij godlijk als Messias zich zal toonen!
 Thans opent zich de hemel, uit zijn luister
 Verschijnt een talloos tal van legioenen
 Ten strijde voor den Koning Israëls.
 Het vlamvend zwaard der engelscharen velt
 Zijn beulen; zie, zijn boeien vallen af;
 De wereldkroon blinkt fonklend op zijn hoofd
 En alle volken juichen hem ter eer!...
 O wacht niet langer, Israëls God!... o kom,
 Gij Majesteit!... Thans moet, thans moet hij komen!...
 Ontsluit de hemel zich?... Verbleeken
 Niet de sterren?... 't Weerlicht, zie! — Hij komt! Hij komt!

En toen er niets gebeurde en de soldaten zich met Jezus verwijderden, toen stond hij verslagen en zei:

Nog altijd niets! De hemel somber zwart!
 De nacht nog even stil! — De koningsluister

Stijgt niet terneder van den troon der Almacht!
 Weg is het fakkellicht! Zij hebben hem
 Gevangen — overweldigd — weggevoerd —
 In boeien — en ter dood bestemd! — Afgrijslijk!...
 En ik, ik ben de oorzaak — ik zijn beul!

— — — — —
 Messias was hij niet! Hij was het niet!...
 Hij was een mensch, een mensch, alleen een mensch!...
 Teleurgesteld!... 't Is alles mij ontzonken,
 De luister van het Godsrijk — weggezonden;
 't Is alles in een oogenblik vernietigd!...
 't Was razernij, 't was waanzin, wat ik hoopte,
 Hij was een mensch. De koning was hij niet.

— — — — —
 Maar och, die mensch — hij is door mij verraden,
 Die mensch, o God! — hij wordt door mij vermoord!
 Ik die daar aanzat aan zijn zijde, die
 Het brood met hem gedeeld heb, dien hij makker,
 Ja, dien hij vriend genoemd heeft!... Valsche waan
 Heeft mij voor eeuwig aan den vloek geketend!

Zoo laat zich ook verklaren hoe Judas een einde maakte aan zijn leven. Zoo'n afloop had hij niet verwacht. Het was hem alleen te doen geweest om Jezus voort te stuwen, niet om hem over te leveren in de handen zijner vijanden. Toen het nu zoo verkeerd afliep, toen doorzag hij zijn dwaze streek en des levens moede maakte hij er een einde aan. Wel toont hij nog een goeden trek, waardoor hij bewijst nog niet geheel te zijn bedorven. Immers hij tracht het gedane ongedaan te maken. Hij bracht het bloedgeld terug en zei: ik heb kwalijk gedaan, dat ik onschuldig bloed heb verraden. Maar daarbij had hij buiten de priesters gerekend. Zij hadden den gehaten man in hun klauwen en nu hem eruit laten — dat nooit! Onschuldig? Het zou wat! Hij was een ketter en ketterij was een doodzonde. Judas had als handlanger zijn geld gehad, hij was gebruikt

als hun werktuig en daarmede was de zaak uit. Geen wonder dat zij ten antwoord gaven: wat gaat ons dat aan? Gij moogt toezien. Zij stietten Judas dus terug met een schamper woord. Zij minachtten hem, nu ze hem niet meer noodig hadden, nu hij zijn diensten gedaan had. Zoo gaat het steeds. Het verraad wordt gebruikt, als men het noodig heeft, maar de verrader wordt ten slotte geminacht door iedereen. En toch wat was Judas anders dan een handlanger? De ware schuldigen dat waren de priesters en schriftgeleerden, die niet rustten, voordat zij bevrijd waren van dien lastigen man. Ten slotte bleef den teleurgestelden Judas, toen hij overzag de gevolgen van de door hem overdreven daad, niets anders over, dan zich het leven te benemen.

Men vraagt allicht: heeft Jezus niets bemerkt van die veranderde gemoedsstemming? Zie, waarom was hij dan niet meer op zijn hoede, want al behoeft men het gevaar niet te vreezen, evenmin is het noodig en voor zijn zaak wenschelijk om het roekeloos tegemoet te loopen en zoo neen, dan zou het niet getuigen van Jezus menschenkennis, want dagelijks met iemand verkeerende moet men toch wel iets ontdekken van zijn veranderde gemoedsstemming. Toch schemert ook daar iets van door in onze berichten. Reeds miste men hem somwijlen in den kring. Waar was hij dan? De anderen weten het niet, maar wij begrijpen het. Zijn schoone verwachtingen niet vervuld ziende en met het vooruitzicht van lijden en vervolging in plaats van grootheid en macht was de wrok binnengeslopen in zijn gemoed. Hij kende de vijandige gezindheid van de hoofden des volks. Als hij zijn diensten eens aanbood! Als hij de ure der duisternis eens te baat nam, om zijn werk te verrichten! Een vreeselijke strijd doorsneed zijn ziel. Hij, de vriend, zou zijn meester verraden! Neen, dat was

laag, dat kon hij niet doen. Maar toen eenmaal die gedachte had post gevat in zijn ziel, toen wist hij ook wel met drogedenen den opkomenden twijfel te verbannen. Zou dat ook de zin wezen van het straks aangehaalde woord: toen voer de duivel in Judas? Als de liefde overslaat tot haat, dan kent zij geen grenzen. De haat houdt niet van halfwerk evenmin als de liefde. Dezelfde persoon, die tegen een kleinigheid zou hebben opgezien in den beginne, hij zal ten slotte toegeven aan den drang om een misdaad te volbrengen.

Maar is het een misdaad?

Dat trekt hij in twijfel, hij maakt zichzelf wijs dat hij het doet voor de zaak, dat het een goede, een edele daad is.

Een misdaad?

Vraagt het den priesters en schriftgeleerden, zij weten het u anders uit te leggen. Integendeel het is een godewaardig werk. Waarom doen zij het dan niet zelve? Waarom laten zij dit over aan anderen? Zoover denkt Judas niet meer, hij let te veel op het doel dan dat hij vragen zou naar bijzonderheden, naar de middelen. Nu duurt het niet lang of hij geeft toe aan het opzet der priesters, niet omdat hij hun werktuig wil zijn, maar omdat hij, zichzelf bedrogen wanende door Jezus, op hem wraak wilde uitoefenen. Indien eens de duivel van den haat is losgelaten in den mensch, dan kan deze, bestemd tot het groote en edele, zoo ontaarden dat hij de edelste eigenschappen misbruikt om zichzelf te verlagen tot beneden het dier. Er is in den mensch iets van een engel en iets van een duivel. Overweldigt de booze hartstocht hem, hij verliest de laatste sporen van engelachtigheid, om geheel een duivel te worden. De liefde maakt blind, maar de haat evenzeer. Uit liefde komen de grootste en edelste daden van toewijding en zelfop-

offering tot stand, maar ook haat is een faktor, die in staat is tot groote dingen.

De dichter zingt zoo juist:

Ja, ook de *haat* werkt veel uit, die van 't booze zich afkeert met

afschuw,

Wie als hij 't slechte bespeurt, vol *toorn* is en hevig verbolgen,

Voelt zich genoopt te verplettren den vijand. Maar zekere hulp

Brengt ons de toorn niet aan, morrend en zwijgend de vuisten

slechts ballend,

Doch slechts de *daad*.

Krachtig en sterk als de haat is de *liefde* van menschen tot

menschen,

Is ook de liefde voor 't goede, tot wel te handelen dringt zij,

Maar ook de liefde zal nimmer bewerken verblijdenden omkeer,

Als zij het klinkend metaal slechts gelijkt en de luidende schelle,

Doch slechts de *daad*.

Haat en liefde staan zoodanig met elkander in verband, dat het eene haast niet gedacht kan worden zonder het andere. Wie niet kan haten, die kan ook niet liefhebben, ja men haat somwijlen uit liefde. En vooral wanneer de liefde overslaat tot haat, dan kan deze zich tot zulk een hoogte verheffen, dat al het dierlijke in den mensch zich in al zijn afzichtelijkheid openbaart.

De vriend die den vriend verraadt — kent gij treuriger verschijning? Zeker het zou dwaas zijn om te zeggen: eens een vriend, altijd een vriend! Want de wegen van den een kunnen zoo verschillend loopen van die des anderen, dat men ten slotte ondanks alles uit elkaar moet gaan. Maar is het dan noodig dat de vriendschap direkt overslaat in haat? Moet dan daaruit de stemming tegenover iemand zoodanig veranderen, dat men in denzelfden persoon, in wien men vroeger niets

dan goed zag, plotseling enkel kwaad ziet? Kan men dan heelemaal geen grenzen houden tusschen het eene en het andere uiterste?

Ziet, wij stellen ons de zaak aldus voor.

Iemand heeft kennis gemaakt in woord of in geschrift met een ander, maar persoonlijk is men nooit met elkander in aanraking geweest. Men heeft iemand lief gekregen om zijn denkbeelden, om zijn toewijding, om den moed zijner overtuiging. Nu maakt men zich een voorstelling van dien persoon, men idealiseert hem geducht, men scheidt zich een beeld zooals men het zelf hebben wil, men maakt er een soort van godheid van. Eindelijk doet zich de gelegenheid voor, om ideaal en werkelijkheid, om het zelf geschapen beeld en het origineel met elkander te vergelijken. Die kennismaking *moet* tegenvallen. Vandaar de ontuchtering bij zoo'n aanraking. Aan wien de schuld? Grootendeels aan uzelf, want het beeld dat gij gemaakt hadt, zweefde als ideaal, als werk der fantasie boven de werkelijke wereld. Niemand is groot voor zijn kamerdinaar — zoo luidt een bekend gezegde en al ligt daar eenige overdrijving in opgesloten, toch schuilt er een kern van waarheid in. Dat ligt 'm niet alleen daarin, dat de afstand tusschen den grooten man en zijn kamerdinaar te groot is, zoodat de laatste den eersten niet kan begrijpen, maar veelmeer daarin dat hij door de voortdurende aanraking met den grooten man hem ziet ook in zijn zwakheden en fouten. Niemand is altijd en onder alle omstandigheden groot, het is al wel als iemand oogenblikken van grootheid heeft, want de meerderheid heeft ook deze niet. Waarom zoo'n hooge onbereikbare voorstelling ontworpen? Dat moest uitloopen op teleurstelling! De oogen gaan open voor de zwakheden en langzamerhand vergrooten zij zich zoodanig dat zij de deugden overschaduwden. Hij valt

tegen. Het kunstig door ons zelf gemaakte afgodsbeeld brokkelt af, de werkelijkheid leert ons een geheel ander mensch kennen. Dat is grootendeels eigen schuld, want waarom maakte men zich zoo'n heilig, zoo'n vlekkeloos beeld van een mensch? In plaats van dit te begrijpen, en zoo te geraken tot waardeering van iemand in zijn deugden zoowel als in zijn fouten, slaat men over tot het andere uiterste. Men zoekt zelfs andere beweegredenen voor daden, die men zelf vroeger verheerlijkte, men ziet nu alles van de zwarte zijde. Men gaat den vriend verraden, ontmaskeren, uitkleeden en er blijft niets meer van over. Echter men vergeet dat zoo'n handeling meer pleit tegen iemand die zich daarin verlustigt dan tegen den persoon, dien men eerst hielp ophemelen en vergoden om hem later te gaan vertrappen en miskennen.

Er was eens een mensch van groot talent en schitterende geestesgaven, die baanbrekend optrad tegen vooroordeel en domheid en huichelarij. Het behoeft niet gezegd dat hij zich den haat op den hals haalde van allen die in staat en maatschappij iets beteekenden, want ook zij hadden hun deel van hem gehad en waren op ontzettende wijze gehekeld. Met slijk en modder was hij geworpen tijdens zijn leven zooals weinigen.

Maar hij had ook een kleinen kring van vrienden en bewonderaars, die misschien uit reactie oversloegen in het andere uiterste en die nu hem vereerden als een heilige, niet in staat iets verkeerd te doen.

Hij was een mensch en dus noch de baarlijke duivel, zooals zijn vijanden hem schetsten, noch een engel zonder eenige feilen, zooals zijn vrienden hem voorstelden. Zijn bestrijders zoowel als zijn vrienden maakten zich schuldig aan hetzelfde euvel, alleen in omgekeerde richting.

Dit gaf mij aanleiding om een zijner oudste en beste

vrienden te vragen: waarom geeft gij geen levensbeschrijving van hem, gij, die daartoe het beste in staat zijt, omdat gij zoo lang en zoo goed met hem bevriend waart, gij die meer dan anderen zijt binnengedrongen in de schuilhoeken van zijn hart?

Daarop kreeg ik een antwoord, dat zeer juist was en daarom door mij nooit vergeten wordt.

Hij zeide: dat doe ik nooit. En vraagt ge waarom, ik zal het u zeggen, juist omdat ik hem zoo goed gekend heb en ondanks zijn groote, zeer groote gebreken — waren die gebreken misschien zoo groot, omdat daarnaast zulke groote deugden stonden? — hem zoozeer heb liefgehad. Want geef ik een levensbeschrijving, dan moet zij *waar* zijn en als ik u de waarheid zeg, dan zou ik meermalen slechte dingen en eigenschappen moeten vertellen. De menschen, die hem zoo graag, ook waar het onverdiend is, met slijk en modder wierpen, zouden met graagte dat alles aangrijpen, om het tegen hem uit te spelen. Welnu, daartoe leen ik mij niet. De wereld vertelt al kwaads genoeg van hem dan dat ik nog mee zou werken dien voorraad te vergrooten. Ik heb hem te lief gehad dan dat ik onze vriendschap zóó zou beloonen. En toch om een goed, waar beeld van hem te ontwerpen, zou ik zoowel de licht- als de schaduwzijden van zijn karakter moeten geven. Ziedaar de reden, waarom ik, die er misschien het beste toe in staat ben, nooit een levensbeschrijving van hem zal geven.

Die opvatting heb ik altijd gewaardeerd, omdat zij getuigt van diep gevoelde vriendschap, die geen koren wil aanbrengen op den molen zijner vijanden en toch ook niet wil verzwijgen al wat in staat was 'n karakter te verklaren, en die daarom de verstandigste rol vervult door zich niet tot zulk een werk te leenen.

Noch de vergoding, noch de verguizing was te recht-

vaardigen, want „hij was een mensch, een mensch, alleen een mensch.”

Wil men zijn illusies behouden omtrent iemand, men zorgte dat hij blijve achter een waas van geheimzinnigheid, tracht niet met hem in persoonlijke aanraking te komen, want er bestaat alle kans dat hij tegenvalt en gij verstoort dan uw eigen genot. Maar nog beter is het, om uzelf te vrijwaren voor zulke teleurstellingen door geen overdreven voorstellingen te maken. Multatuli zegt ergens: „ik houd zooveel van Heine, dat ik blij ben hem nooit ontmoet te hebben.” In die woorden ligt dezelfde waarheid uitgedrukt, of nog beter leer groote mannen reeds vroegtijdig kennen zooals zij zijn, dan verdwijnt het geloof aan afgodsbeelden en menschelijke goden en men ziet in hen menschen, die als zoodanig noch vergood noch verguisd, maar naar behooren gewaardeerd worden. Scherp geteekende persoonlijkheden vertoonen juist de gebreken hunner deugden, d. w. z. gebreken en deugden hangen zoo nauw met elkander tezamen dat men ze onmogelijk kan scheiden. In de eenen zoowel als in de anderen spiegelt zich de mensch af gelijk hij is.

Maar ook omgekeerd, de meester moet heel wat ondervinden van zijn leerlingen en vrienden. Denkt maar aan Jezus. Hij heeft twaalf leerlingen, meer intieme vrienden die altijd om en bij hem zijn, wien hij naderen uitleg geeft van al wat onbegrijpelijk was voor de groote schare, die dus meer doordrongen tot in 't diepst van zijn zieleleven. En wat moest hij van hen ondervinden? De een schaamde zich in de beslissende ure om tot zijn vriendenkring te behooren en al was het hem ook te doen om zichzelf te redden, het was laf om juist dan, wanneer men het best zijn vriendschap kan bewijzen, te zeggen: ik ken dien mensch niet, zooals

een Petrus deed. De ander leverde hem over aan zijn vijanden. En allen vloden heen, om hem alleen te laten sterven zonder dat hij zelfs den blik van een vriend mocht opvangen. Dit geestelijk lijden, veroorzaakt door zijn vrienden, was oneindig veel erger dan het lichamelijke dat zijn vijanden hem aandeden, want van hen kon hij niet anders verwachten.

Onder een twaalfstal leerlingen telde men reeds één verrader. Men kan dus bijna niet te veel op zijn hoede zijn, ja we zeggen maar rondweg, dat nooit iemand gewaarborgd is voor verraders, zelfs niet onder zijn beste vrienden. In den regel loopt er veel kaf onder het koren en eerst moet men beproefd zijn in ernstige tijden en omstandigheden, om te weten of men werkelijk op de menschen kan vertrouwen. Zoolang het meeloopt in de wereld, zoolang een Jezus de groote man was in de oogen der schare, zoolang ging het goed, want toen verkwikten zich allen in de schaduw van zijn grootheid, het was alsof zij zelven grooter werden door te behooren tot den engeren kring zijner vrienden, maar de ware gezindheid bleek pas, toen de nood aan den man kwam. Het is zoo'n gemakkelijke vriendschap, als men samen kan genieten, het is zoo goedkoop als men zich niets behoeft te ontzeggen, maar daaraan ontbreekt de loutering. Bij tegenspoed leert men zijn vrienden 't best kennen. Deze aloude waarheid is te zeer op ervaring gegrond dan dat zij onjuist zou blijken te zijn. En even goed als Judas vreeselijk teleurgesteld werd, toen hij Jezus niet zag gaan in 't spoor dat hij zich had voorgesteld, evenzoo was op zijn beurt Jezus teleurgesteld over de zwakheid, de zelfzuchtige verwachtingen, die zijn vrienden koesterden. De allerzwaarste beproeving moet dus voor hem zijn geweest om te zien tegen hoe weinig zijn vrienden bestand bleken te zijn en het meest tragische

moment is het, dat Jezus alleen sterft aan 't kruis zonder zijn vrienden rondom zich te zien, die her- en derwaarts gestoven waren, toen de vervolging begon.

Wie steunt op zijn zoogenaamde vrienden, die komt maar al te dikwijls bedrogen uit en daarom moet men zijn kracht zoeken in zichzelf en zijn overtuiging, opdat men in staat zij om te blijven volharden ondanks alle teleurstelling, die vrienden ons kunnen aandoen. Zeker, het valt hard, het is een bittere ontgoocheling om te moeten ontdekken dat onze vrienden, op wie wij bouwden, als verraders optreden en dat te meer, wanneer zulks geschiedt met een kus, d. w. z. onder het teeken, het masker der vriendschap. Dan wordt het laaghartig. En helaas, er schuilt waarheid in het woord: bewaar me voor mijn vrienden, met mijn vijanden zal ik het zelf wel klaar krijgen. Men heeft veelal meer last van zijn vrienden dan van zijn vijanden en ook die ervaring, hoe treurig zij stemt, blijft niemand bespaard, die zich volop gestort heeft in den maalstroom des levens, in de wereld der werkelijkheid. Zelfs teleurgestelde vriendschap, al is zij volkomen gerechtvaardigd, geeft het recht niet om zijn vriend te verraden. De herinnering aan het goede wat men genoten heeft, aan de leering die men ontvangen heeft, zal den rechtgeaarden mensch weerhouden, om zichzelf als verrader het brandmerk der schande op 't voorhoofd te drukken.

DE THOMASTYPE

OF

DE ONGELOOVIGE.

Als er iemand wordt gevonden, die in de geschiedenis of overlevering ter slechter naam en faam bekend staat, dan is het Thomas, een der volgelingen van Jezus, wiens naam zelfs spreekwoordelijk is geworden, daar men van iemand, die maar niet voetstoots aanneemt wat hem wordt verteld, spoedig zegt: hij is een ongelovige Thomas. En toch geen mensch die zoo ten onrechte te boek staat als deze voor alle tijden gebrandmerkte.

Hoe komt hij dan aan dien naam? Wie was hij?

Veel kunnen wij van Thomas al evenmin zeggen als van verreweg de meeste eerste leerlingen van Jezus, die eigenlijk zoo wat altemaal onbekende grootheden waren. Het meeste wordt van hem verteld in Johannes evangelie. Maar in de teekening die van hem gegeven wordt in die enkele trekken, blijft hij steeds dezelfde.

Eens hield Jezus een redevoering, waar hij sprak van het huis zijns vaders, met zijn vele woningen en waarin hij beloofde zijn jongeren plaats te bereiden. Hij zei: waar ik heenga weet gij en den weg weet gij.

Waarschijnlijk begrepen zijn jongeren heelemaal niets

van al wat hij hun zei, maar zij vroegen niets. Alleen Thomas verstoutte zich en zei: Heer! wij weten niet waar gij heengaat, hoe kunnen wij den weg weten? Hij liet zich dus niet door groote woorden overbluffen, hij zweeg niet om later verlegen te staan met een antwoord, neen hij wilde er alles van weten, eerder rustte hij niet.

Maar door dit antwoord heeft hij zich geen wereldberoemdheid verworven. Deze dankt hij aan een ander verhaal.

Jezus was ter dood gebracht en zijn jongeren, vol van aardsche grootheid en roem, waren deerlijk teleurgesteld, nu zij hun meester in schande zijn leven zagen eindigen. In de eerste dagen na zijn dood liep het gerucht dat Jezus verschenen was aan zijn vrienden en dat hij dus uit het graf in het leven was teruggekeerd. Hun overspannen verbeelding was waarschijnlijk zoodanig geprikkeld dat zij zagen wat zij zoo vurig hoopten. Nu waren de vrienden weer eens bij elkander en toen de andere discipelen zeiden: wij hebben den Heer gezien, toen zei Thomas, die maar niet bereid was om geloof te schenken aan zulke onwaarschijnlijke verhalen: zoolang ik niet in zijn handen het teeken der nagelen zie en in het teeken der nagelen mijn vinger steek en mijne hand steek in zijn zijde, zal ik niet gelooven.

Later zouden de jongeren weer zijn tezamen geweest, maar ook Thomas behoorde tot het gezelschap en ziet daar verscheen plotseling Jezus. Het ongeloof van Thomas kennende sprak hij tot dezen: breng uw vinger hier en zie mijne handen en breng uwe hand en steek haar in mijne zijde en wees niet ongeloovig, maar geloovig. Thomas was overwonnen en antwoordde: mijn Heer en mijn God! Jezus zeide tot hem: omdat gij mij ziet, gelooft gij. Zalig die niet zien en nochtans gelooven!

Het standpunt van Thomas is dat der wetenschap,

die alleen rekening wil houden met feiten, met goed gekonstateerde gebeurtenissen en niet afgaat op looze praatjes, geruchten of wat dies meer zij. Het eenige wat men hem zou kunnen kwalijk nemen is dit, dat hij zijn onderzoek niet doorzette toen Jezus er bij was, ofschoon daartegenover staat, dat hij met eigen oogen de teekenen der nagels zag, zonder ze te betasten.

En ongunstig steekt daartegenover het standpunt van Jezus af, die verlangde dat men zou gelooven zonder te zien en dengenen die zulks deed, zalig prees, althans volgens de woorden, die de schrijver van het evangelie hem in den mond heeft gelegd.

Thomas volgt den weg, dien men verwachten kan dat ieder verstandig mensch inslaat, hij onderzoekt eerst. Is dat nu een reden om hem lastig te vallen en te veroordeelen? Daar moge iets aantrekkelijks zijn in die meegaande naturen, die zich geheel en al overgeven aan de leiding van dezen of genen, in den regel zijn ze zwak en de indrukken hunner ziel zijn wasachtig, zoodat ze maar al te zeer de neiging hebben om zich te laten meeslepen, zonder voldoende zelfstandigheid van oordeel en weerstandsvermogen te bezitten. Het zijn lang niet de meest soliede naturen, die zich b.v. onder den indruk eener redevoering geestdriftig aansluiten, want weet een ander hen te vangen, dan gaan ze even spoedig rechtsomkeer. Integendeel de bedachtzamen, die eerst goed overwegen vóórdat zij een stap doen, maar eenmaal hem gedaan hebbende niet terugdeinzen, de onderzoekende geesten die vooraf het vóór en tegen goed wikken en wegen, zij zijn het die eenmaal overtuigd blijven volharden ondanks alles en allen. Beter is het daarom om het onderzoek op den voorgrond te plaatsen en zoo dien geest van nadenken aan te kweeken, zelfs reeds bij kinderen zoodat zij niet tevreden

met het uiterlijke, door trachten te dringen tot de kern der zaken.

Boven den tempel der waarheid staat geschreven: onderzoekt alle dingen en behoudt het goede. Twijfel is de eerste voorwaarde om tot waarheid te komen, om vooruit te gaan in geestelijke ontwikkeling. Wie nooit twijfelt, is of een ingebeelde gek, die meent alles te weten, of een goede sukkel, die zoo gewend is het gewoontespoor langs te loopen, dat hij geen besef heeft van andere wegen. Het grootste beletsel van onderzoek is het versperren van den weg om tot onderzoek te komen, en zoo iemand is veroordeeld ten eeuwigen dage een stommerik te blijven. *Cela ne doute de rien* — dat is: aan niets twijfelen, dus alles meenen te weten en te begrijpen, dat is het zekerste middel om in onkunde te blijven ronddolen. Wie geen twijfel kent, komt niet verder dan tot het voorportaal, maar de tempel zelf zal hij nimmer betreden. Wanneer de stormen des twijfels nog niet over onze hoofden zijn heengegaan, zoolang zijn wij gelijk aan het riet, dat door allen wind wordt heen- en weergeslingerd. Elke godsdienst dus, die den twijfel veroordeelt als een werk van satan, als een misdaad, is gedoemd tot stilstand en dus tot ondergang.

Twijfel aan het onwezenlijke, aan hetgeen niet bestaanbaar is voor de rede, veroorzaakt geen smart, maar wel wanneer er twijfel ontstaat aan het zoetste en beste, wat er gevonden kan worden in den mensch, want dan vertwijfelt men ten slotte aan zichzelf.

Zijn er, die Thomas veroordeelen om zijn zoogenaamd ongelooft, wij zouden hun wel eens willen vragen: neemt gij dan alles aan, wat men u vertelt? Keurt gij soms een geloof goed, dat den toets van het onderzoek niet kan doorstaan? Indien men u eens verhaalde, dat een doode was opgestaan uit het graf, terwijl gij zeker wist

dat hij dood was, zoudt gij dan uitgaan om het te onderzoeken? Zoudt gij dit dan maar geloovig aannemen? En zoo gij het doet, zou men dan het recht hebben u toe te roepen: het is zalig te gelooven zonder te zien? Neen, zulk een onredelijk geloof, gelijk staande aan dat aan heksen en spoken, kan en mag niet verlangd worden van een redelijk denkend wezen. Maar daarom mag men dan ook een Thomas niet veroordeelen! Zijn geest van onderzoek mag ons niet als afschrikwekkend voorbeeld worden voorgehouden, neen deze moet ons veeleer ter navolging worden voorgesteld.

In zijn schoone verhandeling over Vrije Studie, ziet Multatuli de voornaamste belemmeringen voor vrije studie — een raar woord, want studie die niet vrij is, verdient den naam van studie evenmin als liefde, die niet vrij is, den naam van liefde verdient! — in de volgende dingen:

verkeerd lezen of onjuist verstaan;

officieele verdraaiing van de waarheid;

het zweeren bij de woorden des meesters;

het belang dat velen hebben in het handhaven van voordeel-aanbrengende leugens;

de zonderlinge meening, dat Vrije Studie zon bestaan òf in 'n liederlijk nietsdoen òf in het versmiden van regel of inspanning, alsof de natuur haar schatten verspilde aan beschonkenen, droomers en leegloopers;

het verwaarloozen der gelegenheid om door anderen opmerkzaam te worden gemaakt op de waarheid;

het uitsluitend gehoor geven aan stemmen die van ééne zijde komen;

het te veel waarde hechten aan korte, pikante, schijnbaar krachtige gezegden;

twijfelziekte, die niet verward mag worden met geoorloofden en plichtmatigen twijfel, 'n ziekte die niet

na twijfel door onderzoek tot weten, maar *van* weten, *zonder* onderzoek, tot *niets* leidt;

de strijd tegen het stoffelijk gebrek, waar de gloed van hooger geestdrift wordt gedoofd, als 't leven slechts één kamp is met het lage.

Misschien zou het aantal belemmeringen nog uitgebreid kunnen worden, maar reeds deze reeks geeft stof tot oneindig veel nadenken.

Welnu, Thomas is de type van den wetenschappelijken mensch, die vasten grond onder zijn voeten wil hebben, die uit eigen oogen wil zien, die het onderzoek wil doen voorafgaan aan zijn geloof, opdat dit niet in de lucht zweeft maar een basis van redelijkheid bezit. Geen wonder dat hij, eenmaal bitter teleurgesteld in zijn verwachtingen, daar Jezus niet in vervulling bracht wat hij zoo vurig gehoopt had, thans voor zijn geloof der hoogsten graad van zekerheid verlangt en tegen nieuwe misleiding op zijn hoede wil zijn. Oneigenlijk is het om in hem te zien de type van den ongeloofige, want als het niet-zien en niet-onderzoeken de voorwaarden zijn van het geloof, dan is dit door zichzelf veroordeeld. Hij kan dus hoogstens beschouwd worden als de type van den redelijk geloovige, voor zooverre van redelijk bijgeloof sprake kan zijn. Het woord „geloof” wordt in tweeërlei zin genomen en dit heeft aanleiding gegeven tot een zee van verwarring. Wij gelooven allemaal veel en velerlei, want het zou een dwaze eisch zijn om te verlangen alleen datgene aan te nemen, wat men zelf gezien of beleefd heeft. Hoe gebrekkig en beperkt zou dan wel onze kennis zijn! Wij gelooven b.v. dat aan den anderen kant van den Oceaan een werelddeel is gelegen, Amerika geheeten.

De meesten onzer toch zijn er nooit geweest en kennen dat land niet uit eigen aanschouwing. Wij ge-

looven in de geschiedenis zoo wat alles, wat ons is overgeleverd. In dezen zin beteekent gelooven voor waar houden. En al onze wetenschap steunt op geloof, zelfs de wiskunde die uitgaat van het aannemen van eenige dingen die als axioma's worden aangenomen om daarop verder voort te bouwen.

Wat is dan het onderscheid tusschen het geloof der ongeloofigen en dat der geloovigen. De ongeloofige geloof wat anderen weten en wat men zelf kan weten als men wil onderzoeken, in elk geval al wat valt binnen het bereik van het weten.

Daarentegen de geloovige geloof in dingen, die boven en buiten het bereik van het weten liggen, hij neemt ze juist aan omdat hij ze niet weten kan.

Terwijl het geloof voor den een is een mindere graad van weten, staat het voor den ander verre verheven boven het weten.

Zietdaar het onderscheid tusschen beiden.

Maar geloof wordt ook opgevat in een anderen zin, nl. in dien van de richting der ziel naar boven, naar een onzienlijke wereld en als zoodanig als de hoogste bloem van het geestelijke leven.

Nu blijkt het duidelijk uit het verband dat bij Thomas bedoeld is het geloof in de eerste beteekenis. Hij toch zegt niet te zullen aannemen dat Jezus is opgestaan, voordat hij zichzelf ervan overtuigd heeft dat hij met denzelfden persoon heeft te doen. En wanneer dan daarop volgt het: zalig die niet zien en nochtans gelooven, dan wil dit zeggen, dat het aannemen van dingen die men niet ziet en niet onderzoekt, zalig wordt geprezen.

Het standpunt van Thomas staat dus veel hooger, is en moet zijn het standpunt van den man der wetenschap.

Wat toch doet deze?

Hij gaat uit van het bekende en klimt vandaar al

hooger en hooger, hij zweeft dus niet in de lucht maar staat op den vasten bodem der werkelijkheid. Vandaar dat de methode, door hem gevolgd, heet de inductieve.

Of was het niet Aristoteles, die reeds zoo juist schreef: „de weg der wijsbegeerte is die van alle wetenschappen; men moet eerst feiten verzamelen en de dingen leeren kennen, waaraan zich de feiten vastknoopen, niet de menigte op eens, maar elk op zichzelf moet men beschouwen en daaruit gevolgtrekkingen maken; hebben wij de feiten, dan is daarna onze taak om de verbinding van dezen vast te stellen. Deze feiten worden door waarnemingen der zinnen verkregen; zijn deze onvoldoende, dan zal het ook de daarop gebouwde kennis zijn. Wij kunnen geen algemeene theoretische stellingen hebben behalve door inductie en inducties kunnen wij alleen maken door waarnemingen der zinnen, want deze hebben met het enkele te doen.”

Daartegenover staat de deductieve methode, die uit een algemeen beginsel, dat eenmaal aangenomen is, alles afleidt. Dus precies de tegenovergestelde methode van de voorafgaande.

Welnu de eerste wordt algemeen gevolgd, omdat zij het is die steunt op goede, betrouwbare gegevens. Zonder haar kan de wetenschap niets. En men zou Thomas schier kunnen noemen den vader dier methode, als men niet wist dat hij reeds voorgangers had gehad onder de Grieksche wijsgeeren.

Waar het verstand verdween en het onderzoek voor misdaad werd gehouden, daar bloeiden bijgeloof en domheid en deze worden weggevaagd, zoodra men maar licht ontsteekt in de duisternis.

Niet vreemd was het dat de levendige fantasie bosch en weide, rivier en beek bevolkte met geesten, want waar de kennis gering was, daar schreef men elk

natuurverschijnsel toe aan de werking van een geest. Vreeselijk was de invloed dien zij uitoefenen op 't leven des menschen. Vraagt ge hoe ze ontstonden, wij geven met een bekend schrijver dit schoone antwoord: „Zij werden door het penseel Vrees door den schilder Bijgeloof op het volk Onwetendheid gebracht.” En die geesten waren de onderwijzers onzer voorvaders, zij waren de eenige bron van ingebeelde kennis.

Alleen door meer kennis werden zij op zij gezet en daarom vergeten wij niet dat de dwaasheden uit het verleden door de wijste menschen werden geloofd. De geschiedenis der dwaasheden levert eene onschatbare bijdrage tot de kennis van de wetten der wetenschappelijke ontwikkeling. Daarom te lachen verraadt alleen eigen domheid, maar te trachten ze te verklaren uit de orde van denkbeelden, waarin men toen leefde, dat is het werk van verstandige menschen. Al ontzeggen wij niet alle waarde aan het wapen van den spot, door spotternij zal men het geloof de wereld niet uitjagen, wel daarentegen door 't geloof eenvoudig te vervangen door kennis.

Men ziet dan ook telkenmale dat het geloof veredelt van inhoud, naarmate de mensch zelf veredelde en dus in plaats van te zeggen dat het geloof den mensch beschaafde, moeten wij zeggen dat de mensch het geloof beschaafde. In de godsvoorstellingen der menschen spiegelt zich geestelijk en zedelijk het peil af, waarop de menschheid stond in een zeker tijdvak van ontwikkeling.

Het is zeer waar, dat „slechts zelden meeningen plotseeling worden verworpen als strijdig met de bereikte beschaving. Gewoonlijk bepaalt de voortschrijdende ontwikkeling zich er toe, deze meeningen te stempelen als verouderd, zij verdwijnen dan door onverschilligheid, niet door een direkten aanval erop. Eerst worden zij ver-

bannen naar den kring van het halfdonker, die elk levend geloof omringt; niet het land des doods, maar dat der schaduwen des doods; het land waar het geloof een zaak is der lippen, niet een des harten. Dan vinden wij de holle zinnen, de plechtigheden, de formules, kortom het geheele geraamte van een lang verdwenen geloof vastgemaakt aan een stelsel dat geschapen werd door de behoeften des tijds, en medeleeft met het leven onzer hedendaagsche beschaving. Zij doen denken aan de afbeeldingen der dooden, die de oude Ethiopiërs schilderden op hun lichamen, zich hierdoor in den waan brengende dat zij niet wezenlijk dood waren, wier trekken nog onder hen zichtbaar bleven, nauw verbonden met het leven. Het is de taak van den geschiedschrijver, deze woorden in zijn verbeelding om te zetten in daden, dit geraamte weder te bekleeden met het vleesch van een krachtig geloof en daarvoor moet hij niet slechts de godsdienst-stelsels bestudeeren, maar ook de karaktertypen der verschillende eeuwen."

Wij groeien dus uit het geloof, naarmate het verstand meer bij ons de overhand krijgt. Zijn dan alle geloovigen onkundigen?

Dat zij verre!

Daar zijn onder hen veel knappe lui. Dit blijkt reeds alleen uit het feit, dat er heel wat vernuft of verstand noodig is, om het geloof te kunnen verdedigen tegen de wetenschap, om er den schijn aan te geven, alsof men het recht en de waarheid aan zijn zijde heeft.

Het spekulieren op de domheid der menschen, om daarop voor zichzelf een goede positie te bouwen, de lust naar spitsvondigheid die haar kracht zoekt in oppositie tegen hetgeen onder de beschaafde, wetenschappelijke menschen algemeen wordt aangenomen en in sofismen van allerlei aard als speling van een vernuf-

tigen geest — zietdaar een paar redenen, die veel bijdragen om sommige knappe lui te scharen aan de zijde des geloofs.

Het gaat hun dan evenals Chateaubriand met zijn wereldberoemd geschrift *Le génie du Christianisme*. Deze nl. ging naar een uitgever met een geschrift tegen het geloof. Deze merkte hem op dat het atheïsme uit de mode was, dat het lezend publiek daarvan niet gediend was en dat het in plaats daarvan liever godsdienstige boeken verkoos. Chateaubriand ging weg en na eenige maanden kwam hij terug met een boek ten gunste van het geloof en dat boek is het bovengenoemde, wat in zijn tijd een zeldzamen opgang maakte.

Iets dergelijks vertelt men van Rousseau, die een verhandeling had gemaakt om de voordeelen der beschaving uiteen te zetten. Toen hij dit meedeelde aan een ander, vergissen we ons niet dan was het Diderot, toen zei deze: dat kan elke botterik ook. Rousseau, die veel hield van bijzondere denkbeelden, knoopte dit in zijn oor en hij leverde toen het betoog dat de nadeelen der beschaving en den terugkeer tot den natuurtoestand schetste als een ideaal.

Evenzoo gaat het vele vernuftige geesten met hun geloof.

Bovendien hoe dikwijls wisten zij niet de zwakke zijden van de wetenschap of liever van de aanmatigingen der wetenschap aan 't licht te stellen. Want vergeten wij niet, dat men somwijlen te spoedig klaar was om te zeggen: *de* wetenschap leert dit of *de* wetenschap zegt dat. Erkennen wij liever dat *de* wetenschap nog verbazend weinig leert of zegt. Zij is pas aan het begin van haar werkzaamheid en menige wetenschap zal geheel moeten worden gerevolutioneerd en herzien, voordat zij aanspraak mag maken op dien naam.

Hoe juist schetst Lecky in zijn Rationalisme in Europa de moeite, die het kost om zich vrij te maken en los te worden van vooroordeelen. Hij zegt: „verreweg de meeste menschen blijven hun meeningen ontleenen aan gezag. Het is van luttele beteekenis of zij dit willen doen als de Katholieken of onbewust als de meeste Protestanten. Zij hebben tijd noch gelegenheid voor onderzoek. Eenzijdige opvattingen over twijfelachtige punten worden hun opgedrongen als ontwijfelbare waarheden; niet in staat zelf te oordeelen, wordt elke invloed aangewend om deze opvattingen te versterken. Zoodanig is de ware oorsprong van hun geloof. Niet zonder lange jaren van inwendigen strijd kunnen zij het onschatbare voorrecht verkrijgen van een vasten, onbelemmerden geest. De fabel der oudheid bevat ook thans nog waarheid. Nog steeds zit de oude vrouw (Cebes) aan 't begin van onzen levensweg, haren beker aanbiedende aan allen die binnentreden en het gift van dezen beker verspreidt zich nog steeds door alle aderen en oefent daar het heele leven door zijn noodlottige werking. De rede moge de nevels van het vooroordeel vaneenrijten; in haar krachtigste oogenblikken moge zij zich zegepralend verheugen in hare vrijheid: de indrukken uit de jonge jaren zullen nog langen tijd in de ziel blijven sluimeren, om boven te komen in elk oogenblik van zwakheid, als de rede tijdelijk verslapt en de kracht der oude denkbeelden oppermachtig is.

Het behoeft ons niet te verbazen dat slechts weinigen genoeg moed en volharding hebben om dien innerlijken strijd vol te houden. Van de enkelen die een straal van hooger licht ontvingen, kunnen de meesten de tweespalt niet verdragen waar oude opvattingen en vooral het oude leerstuk over het zondige der dwaling zulk een smartelijke kracht aan bijzetten; zij verstikken de stem

der rede, wenden zich af van den weg der kennis en koopen den vrede ten koste der waarheid. Dit is wel in onze dagen de noodlottigste van alle hinderpalen voor onderzoek. Eerst toen de oude wereld geheel in puin was gevallen, sprak de goddelijke stem: „daar zij licht” en zoowel in de wetenschappen als in de natuur moet gewoonlijk afbreken het opbouwen voorafgaan. Er is een tijd in het leven van den denker, dat oude meeningen zijn afgeschud of uitgeroeid, terwijl de nieuwe meeningen zich nog vormden; een tijd van twijfel, vrees en donkerheid, waarin de stem van den dogmatikus haar invloed nog niet heeft verloren en de beelden van het verleden nog voor den geest zweven; een tijd waarin elke taak uit het oog is verloren, elke leidstar is omwolkte en de ziel zonder hulp of steun is aan de golven prijs gegeven. Het is in dezen tijd van overgang, dat de verzoeking om de rede te smoren het grootste is. Men vergelijkt de rust en den vrede van de vroegere zekerheid met de koortsachtige onrust die het nadenken vergezelt en de neiging ontstaat om den weg der waarheid te verlaten. Het is zooveel lichter aan te nemen dan aan te toonen; het is zooveel gemakkelijker te gelooven dan te twijfelen; er ligt zooveel bekoring in de rust van het vooroordeel, wanneer de harmonie van het geloof door niets wordt verstoord; het veroorzaakt zooveel smart, de oude geliefde droomerijen te ontrafelen en het oude geloof te verzaken, dat het niet vreemd is, de menschen hun oogen te zien sluiten voor het niet-begeerde licht. Vandaar het stoute optreden van stelsels, wier onhoudbaarheid lang werd aangetoond. Vandaar de aarzeling en beschroomdheid gepaard aan eerbied voor het fatsoen, eigen aan niet-weinigen die vroeger schoonnere dingen deden verwachten.

Hij, die zonder aarzeling zijn weg vervolgt, in het

vaste geloof dat het zoeken naar waarheid den God der waarheid nooit kan kwetsen, heeft gegronde redenen om te hopen, dat hij anderen ondersteunt bij hun strijd om licht en dat hij bijdraagt tot de voltooiing van dit schoone gebouw der toekomst, waar ieder geheel vrij belijden mag wat hij gelooft, waar de oude dwingelandij zal zijn vernietigd en de stelselloosheid van onzen overgangstijd zal zijn vergeten".

Daarom onze hulde aan mannen als Thomas, die een baanbreker is op den weg der vrije gedachte, doordat hij tegenover het gelooven zonder te zien, plaatst het eigen onderzoek als voorwaarde om iets aan te nemen!

Maar — zoo zeggen sommigen — zoo doende is er geen plaats voor het ideale, alles wordt zoo plat, zoo nuchter, zoo alledaagsch. Gevolg van de opvoeding der Kerk, die onder den schijn van het ideaal de menschen bedwelmden en benevelde is, dat het verstand nog bij velen in diskrediet is. Men praat nog dikwijls van het „nuchtere" verstand, het „koele" verstand en voegt veelal bij het zelfstandig naamwoord „verstand" een bijvoeglijk naamwoord van minder goede reputatie. Waarom moet nu het verstand altijd nuchter of koel zijn? Dat geschiedt alleen om het verstand ter neer te drukken. Men denkt dan aan menschen, die alles met passer en maatstok moeten kunnen nameten, zonder zich ooit op te heffen tot de hoogere voorstelling. Alsof het verstand de fantasie buitensluit! Dat is het geval niet, maar zelfs als men de teugels laat vieren aan de fantasie dan nog moet het verstand de maat aangeven, opdat men niets oversla en de fantasie ontaarde in iets ziekelijks en overspannens.

De Christusbeschrijvers hadden volgens enkelen behoefte aan zoo'n koel, nuchter type als Thomas, ten eerste om de opstanding geloofwaardig te maken zelfs

voor ongeloofigen en ten tweede om den twijfel aan zijn goddelijkheid bij zijn vrienden te herleiden tot de uitzonderingen. Jezus vertegenwoordigt dan de type van een ideaalgezinde tegenover Thomas, den man van het koude proza.

Men moge het echter opvatten zooals men wil, ons komt het voor, dat het gelooven zonder zien, zonder onderzoek een onredelijke eisch is en daarom is het onbillijk om Thomas hard te vallen, die verstandig genoeg was om zich niet in opgewonden oogenblikken te laten medeslepen tot het aannemen van het avontuurlijke en vreemde, in plaats van zijn standpunt te beschouwen als dat van den verstandigen mensch. Zou men nu werkelijk meenen dat de verstandige mensch geen idealen had? Dat is immers te dwaas om van te praten. Zeker de aanleg van den eenen mensch verschilt veel van dien van den ander, de een heeft meer neiging tot het overdrevene en dweept gaarne; wij zullen de laatsten zijn om den staf over hen te breken, daar het juist de dweepers zijn geweest, die met hun grootsche gedachten een stoot voorwaarts gaven aan de menschheid, de ander is meer beredeneerd en overweegt alles. Zelden vindt men het een of het andere alleen, meestal komt het gemengd voor onder de menschen en zeer zeker toont die mensch de beste harmonie, waarin de juiste maat gevonden wordt tusschen die beiden. Ons is de Thomastype sympathiek, daar hij de beslissende stem ter beoordeeling van alles geeft aan de rede.

DE JEZUSTYPE

OF

DE MAN VAN OVERTUIGING.

Stelt u voor, dat in onze maatschappij iemand optrad, die niet geordend was als leeraar van een der bestaande kerkgenootschappen, die geen graad had behaald aan een onzer hoogeschole, zelfs geen diploma had van een onzer burgerschole en dat die iemand optrad, om u toe te roepen: bekeert u! met andere woorden, gij bevindt u allen op een dwaalweg, uw meeningen en stellingen zijn zonder eenigen grond, uw beroep op de geleerdheid der vorige geslachten beteekent niets, al wat gij noodig waant te hebben, is zonder eenige waarde.

Wat zouden wij dan zeggen?

De geletterden, de mannen der wetenschap zouden zeggen: die man beteekent niets, want hij doet geen enkele aanhaling uit onze geleerde werken, hij heeft een zinbouw, die niet overeenkomt met de taalkundige regels, die wij als de eenige waren hebben erkend en aangenomen, hij is zoo begrijpelijk en eenvoudig, dat elkeen hem vatten kan en dat is een bewijs van oppervlakkigheid, want de hoogste wijsheid ligt in diepe nevelen verborgen, in afgetrokken en hoog verheven formules en redeneeringen. Buitendien, waar heeft hij

zijn kennis opgedaan? Wij, de mannen der wetenschap, zijn z'n onderwijzers niet geweest en wie anders leert dan wij, die het weten, die is onkundig. Ze zouden hem den rug toedraaien, hem heelemaal de moeite niet waard rekenen en hun gewone bezigheden hervatten.

De rijken zouden zeggen: veranderen? maar dat kan niet goed zijn, want wij hebben het best, aan geen ding ter wereld gebrek, alle genietingen der aarde, alle schatten der kunst, alle schoonheden der natuur, al wat het oog boeit, het oor streelt en den smaak prikkelt, wij kunnen het immers verkrijgen met ons geld. Elke verandering, welke ook, zou voor ons geen verbetering zijn en dus de man, die zoo predikt, kan de onze niet wezen. Wij gaan niet naar hem luisteren, want dat zou slechts stoornis brengen in onze vreugde. En ook zij vervolgen hun weg, zij zetten hun leventje van genot en uitspanning voort, zonder zich te laten storen door dien man, van wien zij niet eens weten wie hij is, vanwaar hij komt, hoe zijn ouders heeten en wat zij doen, of hij wel fatsoenlijke manieren heeft, n.l. hetgeen men daaronder gewoon is te verstaan, want wat men met dien naam bestempelt, is ook aan de mode onderhevig. Neen, van zoo iemand willen ook zij niets weten.

En misschien zouden enkele armen en eenvoudigen, verschoppelingen der maatschappij, zich rondom hem verzamelen, om ergens in een achterafbuurtje in een armzalige schuur te luisteren naar de taal van dien man, die hun grijpt in de ziel, omdat hij in hen het betere en hoogere gevoel van menschenwaarde, wat door de uitwendige omstandigheden schier was uitgedoofd, weet op te wekken en te verlevendigen.

Zulk een mensch nu was Jezus volgens de overlevering en zoo was dan ook de ontvangst, die hem ten deel viel bij zijn tijdgenooten en gedurende zijn leven!

Wanneer wij die ontvangst lezen, dan zijn wij verontwaardigd over zoo'n behandeling, wij spreken van de bekrompenheid, die de grootheid niet wist te waardeeren in het optreden van Jezus; van kleingeestige opvattingen en vooroordeelen, die zijn geslacht ongeschikt maakten om de stralen van een licht anders op te vangen dan in de vormen, waaraan zij gewend waren; wij spreken van onrecht, omdat men niet onderzocht, niet onderzoeken wilde in hoeverre Jezus leerde met wijsheid, maar niet zoodra zijn wij in de gelegenheid om onze betere manieren, onze mindere bekrompenheid, onzen ruimeren blik te toonen tegenover onze tijdgenooten, of wij maken ons schuldig aan hetzelfde vergrijp en zullen, daarop gewezen, zeggen: ja, maar dat is heel wat anders!

Hetzelfde zouden echter de Joden van die dagen ook gezegd hebben, indien men hun gewezen had op Mozes en de profeten en de wijze, waarop deze op hun beurt werden ontvangen door hun tijdgenooten, ook zij zouden dan dienzelfden doodoener hebben gebezigd. Verweet niet Jezus aan zijn geslacht, dat zij de graven der profeten opbouwden en de grafsteden der rechtvaardigen versierden, d. w. z. dat zij de helden uit het verleden, door hun vaderen gesmaad en onteerd, verheerlijkten, terwijl zij intusschen evenzoo handelden tegenover de groote mannen, die onder hen verkeerden in het heden? Wederom geldt datzelfde van ons; wij maken standbeelden voor de groote mannen, die op het gebied van ontwikkeling en beschaving voorgangers en baanbrekers waren in 't verleden, maar onderzoeken wij naar de ontvangst, die zij tijdens hun leven hebben gehad, dan is dat meestentijds één groote lijdensgeschiedenis.

ONDANKS dat alles gaan wij voort om de grootheid van het heden te miskennen, haar in smaad en armoede te laten leven.

Zouden wij ver behoeven te zoeken om namen te noemen?

Ieder onzer kent ze. De waarheid van het bekende spreekwoord: men moet dood zijn om geprezen te worden, wor't nog dagelijks onder ons bevestigd. En toch wij moeten leeren geestesgrootheid te waardeeren, ook daar, waar zij zich tooit in onze gewone kleeding, zich toont in onze dagelijksche samenleving.

Welken indruk liet Jezus achter?

Wij lezen het in de getuigenis van een dankbaren leerling, die schreef: *hij leerde als machthebbende en niet als de schriftgeleerden.*

Ja, hoe geheel anders moet dat woord van Jezus allen hebben toegeklonken! Frisch en begrijpelijk, zoodat elk er iets aan had; nu eens ontleende hij zijn beelden aan de natuur, waarmede hij zoo bevriend was; dan gaf het dagelijksch bedrijf hem een beeld aan de hand, steeds uit het leven, steeds van het hart tot het hart. Die schriftgeleerden sloegen altijd dikke boeken op om te wijzen op dezen rabbi, die het zóó had geleerd, of op een anderen rabbi, die wat anders had gezegd, en de mensch werd verwickeld in schriftuurplaatsen, die hem als een pantser beschermden tegen de indrukken van buiten, waaraan hij behoefte heeft, en die ook wederom de opwellingen des harten vermoordden, daar zij geen uitweg konden vinden door al de schriftuurplaatsen heen.

Leerde Jezus zooveel nieuws?

Och neen, van zijn prediking kan men al de elementen terugvinden in de Joodsche letterkunde, maar verstrooid en op zichzelf staande. Maar wat zijn verdienste was, hij bracht er verband en eenheid in; hij drukte op dat oude den stempel af van zijn oorspronkelijken geest. En wat die geest getuigde, dat sprak hij uit, vrij en onbe-

vangen, zonder te vragen of het overeenkwam met dan wel verschilde van de lessen der vaderen en de voorschriften der oudheid. Was elk verschil van meening beslist, zoodra men kon aanwijzen: tot de ouden is dit of dat gezegd, Jezus liet zich daardoor niet afbrengen van hetgeen hij goed achtte en hij antwoordde: Goed en wel, maar *ik* zeg u.

Ik zeg u — verbeeldt u den schrik dier gezagsmannen, die verbaasd vroegen: wie is dan die *Ik*? Zulk een stoute taal hadden zij nog nooit vernomen. Maar het volk riep: Stil, laat ons luisteren, want die taal begrijpen wij, zij vindt weerklank in ons gemoed. Verlangde hij dan dat men op *zijn* gezag zou handelen? Immers neen, dadelijk liet hij de redenen volgen, waarom hij iets afkeurde of zeide, het eenige beroep dat hij deed op zijn hoorders, was een beroep op hun gezond verstand. Vandaar dat telkens terugkerende: oordeelt gij zelve! of: wat dunkt u? of: wie het vatten kan, die vatte het!

Het eenige gezag, dat hij wilde uitoefenen, was het gezag des geestes en daarom voelde hij zich sterk, ofschoon alleen tegenover allen, daarom behoefde hij voor niets en voor niemand te vreezen. Wie helder denkt en zonder omwegen zegt wat hij denkt, die behoeft niet beducht te zijn, dat hij van inkonsequentie zal worden beschuldigd en daarom telkenmale, wanneer er afgezanten kwamen om hem te vangen in zijn woorden, dan gingen zij beschaamd henen. Neen, van zulk een ontrouw, die de taal van den eenen dag, van het eene uur op een volgend weerspreekt, hebben alleen zij gevaar aan wie de taal is gegeven om hun ware gedachten te verbergen en die dus angstvallig de woorden zoo kiezen en inkleeden, dat de bedoeling ervan of niet begrepen wordt of in elk geval vatbaar is voor

verschillenden uitleg, zoodat men zich naar omstandigheden kan wringen in alle mogelijke bochten en kronkelingen.

Jezus leerde als machthebbende!

Niet dat hij gebruik maakte van uitwendige middelen, neen, hij wist geen steun te vinden bij de machthebbers, bij de grootwaardigheidsbekleeders in staat en kerk; hij wist niet gedragen te worden, noch door de gunst van het hof, noch door de goedkeurende genade van den hooge priester, noch door de meewerking van sekten en geleerden. Hij steunde op zichzelf en op zijn goed recht, en verder had hij vertrouwen op den mensch, wiens verstand verduisterd kon zijn, maar die, tot nadenken opgeroepen, uit den slaap kon en zou ontwaken om tot bewustzijn te komen.

Jezus leerde als machthebbende!

Niet dat hij dreigde met de uitwendige middelen van hel en verdoemenis, twee machtige middelen om onontwikkelden te maken tot onderdanige en willige werktuigen in handen der geestelijkheid. Of zouden we niet begrijpen hoe de mensch ineenkrimpt van pijn en zich op genade en ongenade overgeeft aan de leiding van hem, die als dienaar der godheid de macht heet te hebben om de poorten der hel te ontsluiten evengoed als den hemel te openen, wanneer hem in levendige kleuren de akeligheden en pijnigingen worden afgeschilderd van een eeuwig lijden, een eeuwig branden? Wie daaraan gelooft en met die middelen kan schermen, hij kan macht uitoefenen op de onontwikkelde schare, een macht die tot fanatisme opgezweept, tot alles in staat is. Maar ook die middelen versmaadde hij en dus, als hij macht uitoefende, dan moet het op andere en betere wijze zijn geweest.

Jezus leerde als machthebbende!

Maar waarin bestond dan zijn macht?

IN ZIJN OVERTUIGING EN DAARIN ALLEEN!

Ziet, wie naar Jezus had geluisterd, die kreeg den indruk, dat het hem niet te doen was om lauweren van welsprekendheid in te oogsten, niet om door rijkdom van beelden en stroomen van vloeiende volzinnen te verblinden, zoodat men begraven werd onder woorden, zonder zich rekenschap te kunnen geven van den zin, neen, die moest bemerken dat deze prediker het woord niet beschouwde als doel, maar als middel om daardoor den mensch op te roepen tot een nieuw en beter leven. Heengaande zal ieder getuigd hebben: die man gelooft wat hij zegt; het is bij hem de innerlijke overtuiging die spreekt uit zijn taal, uit zijn oog, uit zijn geheele optreden. Geen opgezegde les dus, met kunst uitgesproken en bestudeerd, maar de uitstorting van een overtuigde ziel, die denzelfden gloed en dezelfde warmte wil ontsteken in de ziel van anderen.

Men gevoelde het, dat men niet twijfelen kon aan zijn waarachtige, eerlijke bedoeling.

Daarom trekt hij sommigen aan, daardoor is hij een gevaarlijk tegenstander, die door velen gehaat en gevreesd werd. Of zijn niet juist daardoor zijn vijanden overtuigd, dat alle middelen, anders dikwijls met zooveel vrucht aangewend om menschen ontrouw te maken, zooals het voorspiegelen van eer en aanzien, het brengen op het eergestoelte waardoor de ijdelheid en de eerezucht worden voldaan, dat dit alles bij hem vergeefs zal wezen en afstuiten op zijn eerlijkheid? Zijn ze niet overtuigd dat ze hem niet zullen brengen op zijpaden, dat hij voet bij stuk houdt? Maar juist daarom moeten zij òf met hem meegaan, dus zich bekeeren, òf werken totdat hij onschadelijk is gemaakt. Gezag van buiten bestaat voor hem niet; hij erkent niemand als meester; hij buigt voor

geen overlevering en schijnbaar oneerbiedig lacht hij met de vooroordeelen zijns volks, die hem als zoovele afgoden voorkomen. Hij is niet als anderen, neen, hij is zichzelf.

Dat vergeet men dikwijls en daarom gaat men een groot man altijd vergelijken met een ander groot man uit het verleden, alsof hij daarvan de kopie, de trouwe afspiegeling kan wezen! Neen, in de natuur vindt men rijkdom van gaven, zoodat nooit de eene mensch volkomen gelijkt op den ander.

Er waren er, die van Jezus getuigden: hij is Elia, hij is Jeremia. Deze zagen naar het verleden, maar hij was noch Elia noch Jeremia, hij was niet de reproductie, de herhaling van hetgeen geweest was. Anderen zeiden: hij is de Christus, het verlangen der volken, de hoop der toekomst, de verwachting der wereld. Zoo namelijk spraken de jongeren, die niet beterschap verwachtten door het herleven van het verleden, neen, die hoopvol de blikken richtten naar de toekomst. En als men dan zeide: het is altijd zoo geweest, dan zou Jezus geantwoord hebben: als het onrecht is, wordt het hoogtijd om het anders te maken. Of wordt een gebrek tot deugd als het kan wijzen op hoogen leeftijd? Al wat bestaat is geworden, maar waarom zou het dan moeten blijven zooals het is en niet wederom zich verder en hooger ontwikkelen? Vooroordeel alleen predikt behoud, want niets in de geheele schepping blijft zooals het is, niets is onveranderlijk en wanneer het den behoudslieden gelukt den hervormer ten onder te brengen, niet van hen gaat kracht uit, maar van dien enkelen, misschien niet begrepen door en in zijn tijd, echter te beter door een later geslacht.

Zoo is Jezus de man van overtuiging. Daarom ging er kracht van hem uit, omdat hij niet leerde als de

schriftgeleerden, die hun heilige roeping verlaagden tot vakwerk, maar als machthebbende, omdat zijn beginsel de vrucht was van nadenken, de overtuiging dat langs dien weg heil kon komen, langs dien weg verlossing kon worden voorbereid.

Als wij dan vragen naar het geheim van Jezus kracht, waardoor hij kon optreden als machthebbende, als wij zoeken naar de oorzaak zijner inspiratie, dan is het antwoord niet moeilijk: *Hij had een beginsel, een overtuiging, een levensopvatting*, die voldeed aan zijn eigen behoeften en daar hij, mensch zijnde, dezelfde behoeften deelde met anderen, had hij recht en reden om te onderstellen dat ook zij daardoor gelukkig konden worden. Gelijk Goethe zoo terecht zijn Faust in den mond legde het woord:

Maar overtuiging bij zijne hoorders wekken
Doet hij alleen, wiens ziel vol overtuiging is

en:

In 't geen ge niet gevoelt, zult ge vast nimmer slagen.
Als uwe rede niet uit 's harten diepte ontspringt,
Oorspronkelijkheid uw woord niet doet behagen,
En met zijn toover, elk tot luist'ren dwingt —
Zit ge altijd vast!

Wat hem dus dreef om in 't openbaar te prediken, om zijn stil en onopgemerkt leven in zijn vaderstad vaarwel te zeggen, om te breken met allen die hem liefhadden en die hem voor gek wilden verklaren om zich bloot te stellen aan alle mogelijke gevaren, die dreigden zoowel van kerkelijke als van politieke zijde, het was de vaste overtuiging, dat zijn beginsel in staat was anderen geluk aan te brengen.

Echter dat begrepen zijn geleerde en aanzienlijke

tijdgenooten niet, of wel zij begrepen het zeer goed, maar zij waren bang hun eigen gezag en prestige te verliezen en daarom moest hij eronder tegen elken prijs. Ook toen als nu sloegen troon, beurs en altaar, hoewel onderling elkaar het levenslicht niet gunnende, de handen ineen om dien jeugdigen onverlaat voor goed het zwijgen op te leggen.

De wereld ziet in zoo iemand de type van den dwaas, den utopist, den dweeper, den armen zenuwlijder. Met verandering van naam geldt hetzelfde nog steeds. Zou het mogelijk zijn de geheele schare van dwazen en zenuwlijders voor onze verbeelding te laten voorbijgaan, te beginnen met Sokrates, dien „luiwaard en doordraaier zonder betrekking, die den ganschen dag lanterfantte en met elkeen stond te wawelen in plaats van te werken,” dien „vent met zijn ongunstig en slecht uiterlijk, die lachend nog wel het verzoek zijner brave vrouw Xanthippe in den wind sloeg als zij hem verzocht zich niet op te offeren voor de belangen van de Atheners, doch liever voor zijn gezin te werken”? Zouden we moeten stilstaan bij die breede rij van mannen, wier afbeeldingen niet staan geteekend in eenige senaatskamer eener hoogesschool, wier borst niet versierd was met eenig eereteeken als bewijs van vorstelijke sympathie — wat eigenlijk voldoende is om de sympathie te verbeuren van den denker — maar wier nagedachtenis veel dieper gegrift staat in het geheugen van dat deel des volks, dat zich niet laat verblinden door uiterlijken schijn, maar dat oog en hart heeft voor ware grootheid? Onwillekeurig daagt voor onze verbeelding een Kopernikus, die het zinsbedrog van een stilstaande aarde overwon om haar een plaats aan te wijzen aan den hemel onder de duizenden en duizenden sterren, die glinsterend schijnen aan het ruime luchtgewelf. en die

alleen aan de vervolging ontkwam, omdat hij stervende was bij de verschijning van zijn beroemd werk „over de omwenteling der hemellichamen.” Van hem getuigde een Luther: „die dwaas wilde de heele sterrekunde omkeeren. Maar gelijk de heilige schrift toont, Jozua beval aan de zon om stil te staan en niet aan de aarde” en een Melanchton noemde hem een „eigenwijzen nieuwigheidskramer, die verwarring zou aanrichten in de wetenschap.” Daar zien we een Columbus rondzwerfen om de middelen te verkrijgen voor zijn ontdekkingsstocht, maar die overal afgewezen en uitgelachen werd als een dwaas, een dweeper door de geleerden van zijn tijd met hun wetenschap dat er geen weg naar Indië bestond dwars door de westelijke zee heen. Elders ontdekt ons oog een Spinoza, den armen teringlijder, wiens wijsbegeerte immers een uitvloeisel was van een ziekelijk brein, die „het teeken der verwerping op het voorhoofd droeg” volgens de wijze zijner dagen en die een eeuw lang vergeten bleef om door Lessing pas erkend te worden in al zijn zielegrootheid en geesteskracht. Die breede rij van denkers als Saint Simon, Fourier, Robert Owen, van ontdekkers, van geleerden, die door hun tijdgenooten beschouwd werden of als goedge dwazen of als gevaarlijke menschen, allemaal mannen wier dwaasheid, wier dweeperij ons meer hebben vooruitgebracht dan al de wijsheid onzer officieele geleerden aan alle hoogeschoolen der wereld. Zoekt hun portretten niet onder de *doctissimi et honoratissimi* (zeer geleerde en zeer geachte mannen), die de zetels innemen aan onze hoogstfatsoenlijke hoogeschoolen, waar de *spes patriae* (de hoop des vaderlands) immers reeds uitmunt in al wat goed is en edel en welluidt! Neen, voor hen geen plaats waarvan Busken Huet getuigde: „de wanden der akademische senaatskamers zijn bedekt met de somtijds botte beeltenissen

van begaafde middelmatigheden. De portretten der eigenlijke wegbereiders ontbreken." En toch als de namen dier hoogwijze en geleerde mannen reeds lang vergeten zijn, evenals die van de koningen van Juda en Israël, met wier opsomming men ons zoozeer plaagde in onze jeugd, dan zullen juist de namen dier dwazen schitteren aan den hemelboog, waar met onuitwischbare letteren de helden van ons geslacht, de mannen, die ons hebben voortgestuwd op den weg van vooruitgang en beschaving, zullen staan aangeteekend. Ja, die dweepers zijn onze voorgangers, de vrienden der menschheid, van wie wij zeggen met prof. Quack, in zijn levensbeschrijving van een dier gekken, nl. prof. Martinus des Amorie van der Hoeven: „ik heb toch altijd wel sterk het gevoel gehad, dat uw „waanzin" zooveel heerlijker was dan het verstand van allen, die mij omringen."

Ziet die dweepers, die waanzinnigen in de oogen der praktische menschen, zij vinden hun kracht juist daarin, dat zij een beginsel hebben. En daarin schuilt het heele geheim van hun inspiratie. Wie een beginsel heeft, hij is, hij moet zijn geïnspireerd. En als er geklaagd wordt over gebrek aan inspiratie, dan komt dat uit gebrek aan beginsel, ook en allereerst onder de klagers zelven. O, als men de klachten hoort over het opkomend geslacht, door dezen en genen geuit, men zou schier aan de toekomst wanhopen. Of wat te zeggen van een klacht als die van prof. Rauwenhoff, dat „er in het staatkundig leven nergens iets te bespeuren is van groote, bezielende gedachten; dat de burgerstand zich zijn eervolle plaats in het volksleven schijnt te schamen; dat de onderste laag der samenleving, ondermijnd door misbruik van sterken drank, meer en meer vervreemdt aan huiselijkheid en zedigheid; dat uit het onderwijs, lager, middelbaar zoowel als hooger, de geest uit is; dat het huiselijk

leven hoe langer hoe meer ondermijnd wordt door zucht naar weelde en genot; dat achter het vernis van beschaving niet alleen een jammerlijke onbeduidendheid, een gemis aan alle zielsverheffing schuilt, maar ook hoe het orgaan van zedelijke waardeering ontbreekt; dat de boeken, die gelezen worden, een levensopvatting hebben, waaraan alle geloof aan het goede ontbreekt; dat wij allen leven onder den druk van dat realisme, dat de poëzie vermoordt, de geestdrift uitdooft, het levensgenot vergalt." Als dit oordeel juist is, dan moet van ons geslacht getuigd worden: slechts waard dat het ten gronde gaat!

Maar waarom hoorden wij nooit, dat die professor het groote huis dat hij bewoonde, de rijke omgeving waarin hij verkeerde, vaarwel zeide, om uit te gaan in de wereld en daar, door de kracht van zijn beginsel, nieuw leven te wekken? Dezulken praten wel over kemelsharen kleederen, die versleten moeten worden, maar dragen zelve liever pelsjassen en ontzeggen zich niets van al wat zij krijgen kunnen; ja, ze doen mee, om onder het gebruik der heerlijke spijzen en bij het tintelen der duurste wijnen in hun kristallen glazen, de mannen van beginsel uit te maken voor onpraktische dweepers, voor dwaze plannenmakers, misschien wel voor misdadige opruiers. Zelve hebben zij gemis aan inspiratie en dat komt, omdat zij gemis hebben aan beginsel.

Een ander hooggeleerde, prof. Oort, hield niet lang geleden een strafrede, waarin hij in één slag alle atheïsten en ongeloovigen vernietigde en stoutweg durfde zeggen, dat „ongeloof veel heilloozer is dan onzedelijkheid." Dus kinderverkrachters, bedrijvers van „tegen-natuurlijke" zonden staan hooger dan een Moleschott, Büchner, Multatuli en dergelijken!

En dat wordt geleeraard door een vertegenwoordiger

der officieele wetenschap aan een onzer hoogeschole! Maar in plaats dat hij zijn post vaarwel zegt en de oprechtheid van zijn beginsel openbaart door zelf een apostel te worden des geloofs, rondgaande om het volk te vrijwaren voor dat ongeloof, dat onrustbarend voortkankert, blijft hij dat onheil rustig aanzien.

Als dit aan het groene hout geschiedt, hoe zal het dan wezen met het dorre?

Toch dezulken zijn de toongevers op geestelijk gebied en waarlijk niet de minsten onder hen!

Wanneer er gebrek aan beginsel bestaat, zijn zij het niet die het recht hebben om daarover te klagen, zoolang zij niet zelven uitgaan om met al hun kracht en wetenschap de wereld te bewaren voor dieper wegzinken in den poel des ongeloofs. Dat doen zij niet, maar wel staan zij vooraan om de mannen van beginsel, die door hun daden toonen op hun wijze geïnspireerd te zijn, al is het dan misschien voor verkeerde zaken, dood te drukken, broodeloos te maken, te vervolgen en buiten te sluiten.

Vraagt hun, die zooveel aan te merken en te zeggen hebben op hetgeen gij doet: waar is het kemelsharen kleed, dat gij versleet in de woestijn?

Niet omdat dit een bewijs is voor de waarheid van beginselen, maar toch zeker mag het een aansporing heeten om te overdenken wat gezegd is door hen, die hebben ontbeerd en geleden voor hun beginsel. „Offer toch zal steeds geschat worden boven gebrek aan offer, en inspanning genomen worden tot maatstaf om 't slagen te meten.”

Want in alle tijden, ook in den onzen, leven profeten, maar als altijd tracht men hun stem te smoren.

Zouden wij namen behoeven te noemen van mannen en vrouwen, die, toegerust met heiligen ijver, met geestdrift werken om het betere zaad uit te strooien in den

akker der menschheid? Zouden wij ondankbaar vergeten de weldoeners, die in het heden arbeiden? En dezulken hielden en houden de banier van het idealisme omhoog, en van dezulken gaat kracht uit, zij ook spreken als machthebbenden.

Ontneem hun het leven, zij zullen het ervoor over hebben. Maar leg hun niet een doodend stilzwijgen op, want de noodzakelijkheid daarvan zou voor hen gelijk staan met een doodvonnis. Al hun gedachten loopen samen op dat beginsel, de grondslag hunner wereld- en levensbeschouwing; alle indrukken, alle verrichtingen, alles ligt daarin opgesloten. En uit dat ijveren, uit die geestdrift, uit die toewijding blijkt hun inspiratie. Ja, wie zulk 'n beginsel bezit in zichzelf, hij is — het kan niet anders — hij moet zijn geïnspireerd.

Aan onszelven dus de schuld, als wij klagen over gebrek aan inspiratie, het is het bewijs, dat ons beginsel nog niet levendig in ons is geworden, zich nog niet vereenzelvigd heeft met onzen persoon.

Jesus leerde als machthebbende — zijn tijdgenooten begrepen dit niet. Dit zij voor ons volk een waarschuwend voorbeeld. Immers de meesten hoopten ook toen op een betere toekomst en zij knoopten hun verwachtingen vast aan een bepaalden persoon, dien zij, den vrijen teugel vierende aan hun verbeelding, toerustten met alle mogelijke heerlijke eigenschappen, zoo schoon, dat geen werkelijk mensch ooit daaraan kon voldoen. Ook toen zuchtte men als nu: kwam maar de man, die voldoen kon aan de behoefte van onzen tijd, die het woord zou weten te vinden voor ons geslacht. Men moge vrijelijk zeggen: „o, mocht er een opstaan die het woord voor dezen tijd wist te vinden, dan zou men zien, hoe ze van alle zijden op hem zouden toekomen en hem grijpen bij zijn kleed, smeevende: laat ons met

u gaan, want wij verstaan dat de Heer met u is," ¹⁾ wij beweren dat dit niet zou geschieden. Neen, men zou niet grijpen naar zijn kleed, tenzij om het hem te ontrukken en te verdeelen, om hem naakt op straat te laten liggen; men zou hem uitschelden van bovenaf, en de onkundigen tegen hem opzetten, om hem uit te werpen als een „ongeloovige", om hem te onteeren als een „bedrieger".

Men zou wederom vragen: wie is deze? vanwaar komt hij aan die wijsheid en die kracht? En al doodde men hem niet als weleer, men zou hem pijnigen door kleine speldenprikken, men zou hem broedeloos maken, zoodat hij, gebukt onder de broodzorg en levende van den eenen dag op den anderen en ter nauwernood een eigen thuis hebbende, geknakt zou worden vóór zijn tijd. En later, later, als hij dood is, dan zal men misschien zeggen: ziet, dat was de man die het woord sprak voor onzen tijd, maar zijn tijdgenooten hebben hem niet verstaan of begrepen.

Daarom laat ons niet eerst beelden onzer fantasie scheppen, om in die vormen de menschen pasklaar te willen maken, verwerpende ieder die daar niet in past. Laat ons den vrijen geest opnemen, vanwaar hij komt en hoe hij ook spreken mag. Laat ons niet in één persoon verwachten wat misschien door velen zal worden vervuld. Laat ons het oor te luisteren leggen aan al wat gesproken en geschreven wordt, om daaruit te leeren en naarmate wij beter doordringen in de wetten van het zijn, naar die mate zullen wij te beter in de gelegenheid zijn om te beantwoorden aan onze bestemming als menschen.

Als men alle wetten der natuur wil kennen en bestu-

¹⁾ Prof. Rauwenhoff.

deeren, dan zal men schier geen tijd hebben ze te overtreden. Goed weten zal dan de voorbode zijn van goed doen. Weten toch zonder daden is gelijk aan bijen zonder honing. Waar het geheim van sommiger kracht schuilt in hun overtuiging en wij zulks ontdekt hebben, daar moeten wij erop uit zijn om ons leven te plaatsen onder de macht van een beginsel, opdat er kracht van ons uitga en niemand onzer, door den dood opgeëischt, heenga zonder een spoor te hebben achtergelaten in de herinnering, in de goede gedachten, die ons leven bij anderen heeft opgewekt.

Zulk een overtuiging — noem haar uw godsdienst, de naam zal er niet veel toedoen! — moet inspireeren, want zij vervult ons met kracht.

Verbeeldt u eens dat het allen, die zoogenaamd werken aan 's menschen geluk, eens werkelijk ernst daarmede was! Verbeeldt u dat alle predikanten, alle geestelijken van welk gezindte ook, die in een land werken, de handen ineensloegen om de menschen werkelijk geluk aan te brengen, hoe geheel anders zou de wereld er uit zien! Nu wordt de kracht verbrokken door allerlei gekibbel over leerverschil en in naam van God, die in elk geval, hoe men zich dezen ook voorstelle, het inbegrip moet wezen van al wat goed is en edel, in dien naam sluit men uit, verkettert men, veroordeelt men, doodt men elkander zedelijk en zoo mogelijk ook stoffelijk. Zegt niet de apostel in de oudheid reeds: indien gij uw broeder niet liefhebt, dien gij ziet, hoe kunt gij God liefhebben dien gij niet ziet? en: ieder die zijn broeder haat, is een moordenaar, doch wie het goed der wereld heeft en zijn broeder ziet gebrek lijden en zijn binnenste voor hem sluit, hoe zou in hem de liefde tot God blijven?

Liefde tot den broeder, tot den mensch, dat moet de

hoofdzaak, voor allen zijn! Een slecht bestuurder zou dan onmogelijk zijn, omdat hij het in zijn werkkring niet kon uithouden. De nijverheid zou bestaan niet in een wedstrijd, die uitloopt op een oorlog van allen tegen allen, maar in een samenwerking der deelen ten einde een goed, harmonisch geheel te vormen. Hoe toch kan het geheel goed zijn, wanneer de leden lijden, alsof het geheel niet was samengesteld uit de verschillende deelen? Hoe kan de machine goed loopen, als niet alle raderen precies en goed in elkander passen en sluiten?

Ook wij zullen dus leeren als machthebbenden, wanneer wij een beginsel bezitten, een beginsel, dat niet het kleed is, wat wij naar omstandigheden aan- of uittrekken, als wij ons in het publiek vertoonen, in vergaderingen, onder de menschen, maar wat zoodanig is ingeweven in onzen persoon, dat het een onafscheidelijk deel daarvan uitmaakt.

Is ons geheele leven geplaatst onder den invloed van een beginsel, dan moet daarvan onwillekeurig kracht uitstralen over onze omgeving, over allen met wie wij in aanraking komen.

Als mannen van overtuiging zal er kracht van ons uitgaan, want waar warmte bestaat, daar moet zij uitstralen over alles. Vergeten wij niet dat alle goede en grootsche denkbeelden komen uit het hart. En waar onze schat is, daar zal ook ons hart zijn. Als de helft van de moeite en zorgen, die nu besteed worden aan geld-verdienen, aan het verzamelen van rijkdommen, maar aangewend wordt tot heil der menschheid, er zouden wel wegen gevonden worden tot verwerkelijking van het goede en schoone en ware. Waar een wil is, daar is immers ook een weg! Als wij dus willen, ernstig willen, zullen wij veel vermogen, wij zullen werken als machthebbenden.

INHOUD.

	Bladz.
De Nikodemustype of de Vreesachtige.	3
De Petrustype of de Zwakke.	21
De Pilatustype of de Twijfelaar	39
De Kajavastype of de Fanatieke	61
De Judastype of de Teleurgestelde en Haatdragende	79
De Thomastype of de Ongeloovige	95
De Jezustype of de Man van Overtuiging	110